

6502

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК
Ц.Б.КРАЯЗНАЎСТВА
ПРЫ ІНСТЫТУЦЕ
БЕЛАРУСКАЙ
КУЛЬТУРЫ

№ 1 (4)

1926 г.

СТУДЗЕНЬ

МЕНСК.

Зач
Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

30к.
650

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК

Цэнтральнага Бюро Краязнаўства

П Р Ы

ІНСТЫТУЦЕ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ

№ 1 (4) Студзень 1926

В Ы Д А Н Ь Н Е

Інстытуту Беларускае Культуры

М Е Н С К — 1926

Портрѣт СКАРЫНЫ
З кнѣгі „Ісуса сына Сірахава“ 1517 г.

Назар Бываеўскі

Вялікае сьвята беларускае культуры

(Да 400-лецця друку на Беларусі)

30 сьнежня 1925 году БССР адсьвяткавала чатырохсотую гадавіну выйсьця ў сьвет першае др каванае кнігі на Беларусі.

У 1525 годзе вышла з друку першая на Беларусі кніга „Апостал“, выдадзеная ў Вільні доктарам Францыскам Скарынай.

Такім чынам, друк на Беларусі пачаўся праз 80 год пасля вынахаду спосабу друкаваньня кніжок у Нямеччыне Ёганам Гутэнбэргам.

Зразумела, што ў XV і XVI сталяццях друк павінен быў абслугоўваць у першую чаргу патр бы царквы, і Ёган Гутэнбэрг друкуе біблію, друкуе папскія загады ды адозвы і блянкі індульгенцый. Але гэта самае друкаваньне „сьвятых“ кніжок было першапрычынай таго, што ў масах, побач з даступнасьцю „сьвятой“ кнігі, пачало пашырацца рэлігійнае вольнадумства, пачалі ўтварацца „гэрасі“ і пачаў разьвівацца проціцаркоўны рух, які перашоў у рэформацыю XVI сталяцця.

Усьлед за Нямеччынай друк пранікае ў Італію (1465 г.), ува Францыю (1470 г.), у Польшчу, дзе ў 1474 г. пачалі друкавацца першыя кніжкі, спачатку яшчэ на лацінскай мове.

У 1475 г. распачаўся друк у Чэхіі, а ў 1483 г. ў Вэнэцыі вышла ў сьвет першая славянская кніга глаголіцай.

У 1491 г. ў Кракаве вышлі з друку першыя кніжкі, набраныя кірыліцай; у 1493-4 г. г. распачынаецца друк у Чорнагорыі.

У пачатку XV сталяцця эканомічнае разьвіцьцё Вялікага Княства Літоўскага, як тады звалі Беларусь, выклікала патрэбу ў друкава аі кнізе і тут.

Францыск Скарына, які здаволіў гэтую патрэбу, быў сынам полацкага ган ляр а сярэдняй заможнасьці—Лукаша Скарыны—і, такім чынам, можа лічыцца за прадстаўніка маладой тады беларускай гарадзкой гандлёвай буржуазіі.

Як даводзіць М. Шчакаціхін (гл. „Полюмя“ 1925 г., № 5, ст. 148—151), Францыск Скарына нарадзіўся ў Полацку 6 сакавіка 1486 г. Бацька яго вёў гандлёвыя зносіны з Рыгаю і з найбуйнейшым гандлёвым асяродкам Беларусі—Вільняю. Даўшы сыну звычайную, магчымую ў той

час у Полацку, асьвету, бацька, відаць, заўважыў здольнасьць сына да кніжнае навукі. Можна думаць, што ў бытнасьць бацькі з сынам у Вільні было разьвязана пытаньне аб далейшай асьвеце маладога Францыска. Пры чыйсьці дапамозе малады Скарына ў 1504 годзе 18-цігадовым хлопцам трапляе ў Кракаў і робіцца студэнтам філёзофскага факультэту тамтэйшага унівэрсытэту. Праз 2 гады (у 1506 г.) ён дастае годнасьць бакаляўра.

Варта, між іншым, адзначыць, што ў той час сярод профэсароў Кракаўскага Унівэрсытэту быў вядомы настаўнік Яна Гаштольда—Ян Глогаўскі (з Глогава), які ўпарта працаваў над перакладам бібліі на тагочасную беларускую (як тады казалі: „рускую“) мову. Дзейнасьць гэтага профэсара магла ўжо тады зрабіць уплыў на Скарыну, надаўшы яму думку аб пільнай патрэбе зрабіць кніжку даступнай для роднага „посполитого люду“.

Як відаць з дакументаў, апублікаваных проф. Шляпкіным, у лістападзе 1512 г. Ф. Скарына прыбывае ў Італію ў горад Падую, які славіўся мэдычным факультэтам свайго унівэрсытэту. Малады Скарына, маючы ўжо ступень „*eximiarum artium doctor*“ зьявіўся да віцэ-прэора факультэту доктара мэдыцыны Тадэўша Мусаты, які 5 лістапада ў царкве сьв. Урбана на пасяджэньні факультэту далажыў аб просьбе Скарыны дапусьціць яго да экзамену на ступень доктара мэдыцыны. Колегія згадзілася здаволіць просьбу маладога вучонага і 6 і 9 лістапада ў прысутнасьці спачатку 14, а потым 24 экзаменатараў Ф. Скарына з посьпехам вытрымаў экзамены і быў аднагалосна прызнаны вартым гэтае вучонае годнасьці.

Адносна далейшых крокаў Скарыны няма пэўных гістарычных даных, калі ня лічыць яшчэ неправэраных вестак аб тым, што Скарына быў госьцем М. Лютэра і Мэляхтона ў часы пачатае імі барацьбы з каталіцкаю царквою.

У 1517 г. мы застаем Ф. Скарыну ў Празе Чэскай, дзе ён выдаў 6 жніўня ст. ст. свой „Псалтыр“, першую кніжку на беларускай мове. У 1517—19 г. г. Скарына выдае адну за адной 23 кнігі бібліі, выклаўшы іх „вырозумення ради простых людей“ беларускаю моваю, моваю „прирождёною“.

У выданьні гэтых кніжэк была зацікаўлена ў першую чаргу беларуская гарадзкая буржуазія, якая ў асобе віленскіх мяшчан—Багдана Онькі, Якуба Бабіча і іншых—забясьпечыла матар’яльна працу Скарыны.

Зьмены ўмоў друку ў Празе, дзе абвострылася рэлігійная барацьба і паднімала галаву каталіцкая рэакцыя, а з другога боку падтрыманьне віленскага мяшчанства дазволілі Ф. Скарыне перанесьці сваю друкарскую дзейнасьць на бацькаўшчыну.

Перавёзшы ў Вільню ўсе друкарскія тэхнічныя прылады, ён заляжыў там у доме бурмістра Якуба Бабіча першую на Беларусі друкарню, з якое ў 1525 годзе і выпусьціў перш „Апостала“, а потым „Малую Падарожную Кніжыцу“.

Пазьнейшых выданьняў Скарыны мы ня ведаем.

У 1530 годзе ён шукае сабе нейкае дапамогі ад прускага гэрцага Альбрэхта, які, прытуліўшы Ф. Скарыну ў сваёй гасподзе—Кёнігсбэргу, піша аб ім хвалебны і абаронны ліст да вял. князя літоўскага і віленскага магістрату, характарызуючы Скарыну як вядомага і выдатнага вучонага.

У 1535 г., як відаць з архіўных дакумантаў, першы беларускі друкар зноў жыве ў Вільні, але далей аб яго жыцці і сьмерці гісторыя нам не дае пакуль што ніякіх даных.

З тэхнічна-друкарскага боку вытаньні Ф. Скарыны, як праскія, гэтак і віленскія, прызнаюцца і прызнаваліся ў свае часы за найлепшыя сярод першых славянскіх выдаўняў (не выключаючы і вэнэцыйскіх) і могуць вытрымаць параўнаньне з лепшымі тагочаснымі нямецкімі выдаўнямі. Чытэльнасьць і дакладнасьць уласна кампанаванага шрыфту, які мае ў сабе ўжо элементы набліжэньня да фігур і пропорцый тагочаснага лацінскага шрыфту (т. зв. антыквы) выйднасьць памераў і высокамастацкая тэхніка аздобы выдаўняў вялікамі літарамі, застаўкамі, канцоўкамі і, нарэшце, дрэварытамі, гравюрамі на дрэве—вось тыя вартасьці скарынінскіх выдаўняў якія зрабілі іх на цэлых 150 год недасяжным узорам далейшых славянскіх выдаўняў на ўсім усходзе Эўропы. Праскім выдаўням Скарыны, нясячы на сабе ўплывы аўгсбурскіх і нюрэнбэргскіх нямецкіх выдаўняў, разам з тым, мала ў чым стаяць ад іх ніжэй,—насьледуюць нават другія нямецкія, іменна тьубінгенскія выдаўні.

Другой найважнейшай вартасьцю скарынінскіх выдаўняў зьяўляецца тое, што яны дадзены ё тагочаснай беларускай народнай мове. У сваіх прадмовах да паасобных выдаўняў у Празе Скарына выразна падкрэсьлілае тыя мэты, служачы якім ён набліжаў кнігу да шырокіх мас. Ён любіў свой народ і таму зазначаў, што друкуе „людем простым посполитым к пожитку“, на іх роднай мове, каб кожны „человек простой и посполитый, чтуча их или слушаючи, может поразумети“. Гэтым ён паслужыў на карысьць беларускае культуры, якая мела ў ім свайго выдатнага гуманістага і культурніка. Аднак, калі яго дзейнасьць і паслужыла гэтым мэтам адносна шырокіх гарадзкіх мас, то яна не закраліла яшчэ шырэйшых беларускіх сялянскіх мас, бо прыгон і адсутнасьць асьветы рабіла кнігу для іх недасяжнай.

Друкарства, зьявіўшыся на першых часоках фактарам, які пераважна адстойваў інтарэсы прогрэсыўнае ў той час гандлёвае буржуазіі, фактарам змаганьня з панаваўшым фэўдальным ладам, фактарам будовы сьвецкага, замест схалястычна-царкоўнага сьветапагляду, з цягам часу стала фактарам панаваньня буржуазіі над новаю прогрэсыўнаю рабочаю клясаю і працоўнымі масамі наагул. Вось чаму ў сваёй барацьбе з панаваньнем капіталу рабочае кляса, пролетарыят павярнуў джгала гэтага магутнага фактару ўплыву на масы, на чалавечтва проці адміраючае буржуазііае клясы. Вольны падпольны друк стаў гэтай зброяй у руках пролетарыяту, дапамог яму ўзьняць на належную вышыню політычную самасьвядомасьць рабочае клясы і саюзнага з ёй працоўнага сялянства і, пры замацаваньні ўлады пролетарыяту ў былай царскай Расіі, дапамог распачаць там найвялікшую ў сьвеце справу культурна політычнае асьветы і выхаваньня вольных зараз працоўных мас.

М. Шчакаціхін

Дрэварыты і орнамент у выданнях Скарыны

Пачатак беларускага друку ў праскіх выданнях Скарыны 1517 году ўводзіць у наша мастацтва новую, да таго часу яшчэ невядому ў нашым краі, галіну—а ўласна гравюру і кніжную орнаментыку. Пэўная залежнасць скарынінскіх выданняў ад тагочасных заходня-эўропэйскіх ўзораў абумовіла сабой высокую тэхнічную дасканаласць надворнае іх апрацоўкі, у якой далёка не апошняе месца было адведзена ілюстрацыйным дрэварытам і ксылёграфічным дэкарацыйным аздобам. У гэтым сэнсе выданні Скарыны зрабілі значны крок наперад у параўнанні да ранейшых вытвораў славянскага кнігадрукарства, адразу паставіўшы малады беларускі друк на адно з першых месцаў у якасных адносінах.

Тыя нямногія славянскія выданні (за выключэннем чэшкіх), якія выходзілі ў Кракаве, Вэнэцыі і ў паўднёва-славянскіх краінах у межах 1480—1515 гадоў, звычайна зусім ня мелі паасобных ілюстрацыйных рысункаў, але толькі чыста графічныя аздобы ў нязначнай колькасці, пабудаваныя на аснове орнаментыкі з бізантыцкіх і славянскіх рукапісаў. Сюжэтную гравюру мы знаходзім толькі ў кракаўскім „Осьмогласніку“ Фэоля 1491 г., але яна беспасрэдна запазычана з нямецкіх біблей XV стагоддзя. Такім чынам, праскія выданні Скарыны 1517—1519 г. з'явіліся наагул першымі з ліку славянскіх выданняў, дзе, апрача дэкарацыйных заставак і орнаментаваных загаловаў літар, зьмешчаны былі таксама і паасобныя ілюстрацыйныя гравюры ў досыць значнай колькасці, па прыкладу найлепшых тагочасных выданняў Заходняй Эўропы.

У гэтых адносінах, пэўна, самую істотную ролю адыграла заходня-эўропэйская адукацыя Скарыны, асабістыя густы якога формаваліся на грунце Італіі і Чэхіі, а гэтак сама агульныя ўмовы яго выдавецкай працы, галоўным чынам у першы перыяд, у Празе, якая мела шчыльную сувязь з буйнейшымі італьяскімі і нямецкімі друкарскімі асяродкамі. Да вядомай ступені ў тагочасным заходня-эўропэйскім друку Скарына меў магчымасць знайсці некаторыя гатовыя ўзоры адпаведных мастацкі-надрукаваных і аздобленых гравюрамі выданняў,—асабліва ў г. зв. „Biblia pauperum“ і „Hortuli animae“, моцна пашыраных у канцы XV і пачатку XVI стагоддзя, асноўны характар якіх—пераклад ранейшых лацінскіх кніг у „простай“ народнай мове—быў вельмі блізкі да тых практычных мэт, якія Скарына сабе вызначаў у сваёй уласнай выдавецкай дзейнасці. Аднак, нідзе ў выданнях Скарыны мы не знаходзім усё-ж беспасрэднага пераймання гатовых гравюр ці графічных

аздоб. У гэтым сэнсе ў аснове няправільнай зьяўляецца думка Ўладзімерава, які паказвае на значны, быццам, уплыў нямецкіх нюрэнбэргскіх і аўгсбургскіх выданняў, галоўным чынам „Комэнтары“ Міколы Лірана 1481 г. і „Нюрэнбэргскай хронікі“ Шэдэля 1493 г.—на праскія выданьні Скарыны¹⁾. Праўда, з гэтых выданняў, як з аўтарытэтных крыніц, Скарынай былі ўзяты адзінаццаць тлумачальных рысункаў да скіні і саламонава храма²⁾, але гэтыя рысункі, чыста падсобнага характару, зьмешчаныя ў выданьні Скарыны з мэтай выключна даведачай, ня маюць нічога супольнага з усёй іншай масай гравюр і орнамэнтальных рысункаў, першаўзоры якіх у нямецкім друкарстве вызначыць ужо немагчыма.

Тымчасам гэтая маса і ўтварае галоўную аснову мастацкай аздобы выданняў Скарыны. Пры гэтым асабліва цікава самае расплываньне матэрыялу, досыць нязвычайнае, і ў сутнасьці далёкае ад заходня-эўропэйскіх прынцыпаў. Ксылёграфічныя аздобы ў скарынінскіх кнігах складаюцца з загалоўных літар, вялікіх і малых заставак і, нарэшце, з паасобных сюжэтных гравюр. Першыя дзьве катэгорыі аздоб у тых часы мала яшчэ ўжываліся на Захадзе, і толькі славянскія выданьні карысталіся застаўкамі і орнамэнтаванымі літарамі ў бізантыцкім, як мы ўжо вазначалі, характары. Запазычыўшы гэтую славянскую дэкарацыйную традыцыю, выданьні Скарыны, аднак, канчаткова адмовіліся ад перайманьня бізантыцкага орнамэнту, рапрацаваўшы графічныя свае аздобы ў заходня-эўропэйскіх, часткова італійскіх, формах, чаго, аднак, у самай заходня-эўропэйскай кніжнай графіцы ў тых часы амаль што зусім яшчэ ня было. Паасобныя гравюры ў прынцыпе сваім бліжэй да заходніх выданняў, асабліва лацінскіх, нямецкіх і чэскіх біблій, дзе часта зьмяшчаліся гравіраваныя ілюстрацыйныя рысункі. Але і тут мы бачым значную розніцу: папершае, самыя разьмеры гравюр у Скарыны значна большыя; у той час, як, напрыклад, у вэнэцыйскай лацінскай бібліі 1498 г., чэскім „Новым законе“ 1498 г. і чэскай бібліі, надрукаваных вялікімі форматамі, разьмеры гравюр ня больш, як 5-6 сант.,—у бібліі Скарыны пры маленькім фармаце кожная гравюра мае звычайна 10,5×10,5 сант., а некаторыя дасягаюць 10,5×16 сант. Падругое, у той час, як у заходніх выданнях гравюры зьмяшчаюцца ў тэксьце, у выданнях Скарыны яны выносяцца на загалоўныя аркушы паасобных біблійных кніжак, як аснова орнамэнтальнай іх кампазыцыі. Патрэба, нарэшце, у кампазыцыйных адносінах яны ў большасьці сваёй самастойны, амаль заўсёды ў кампазыцыю ўведзены г. зв. „гэрб“ Скарыны (спалучэньне сонца і месяца), і толькі некаторыя з іх далёка нагадваюць адпаведныя рысункі з лацінскіх і чэскіх біблій, прычым, аднак, нідзе не наглядаецца поўнае тоесамасьці. Усё гэта, бясспрэчна, паказвае на асобную працу знойдзеных, пэўна, Скарынай у Празе гравёраў-дрэварытнікаў, якая рабілася па спэцыяльным заказе, выключна для яго выданняў.

Агульная колькасьць гравюр, зьмешчаных у кнігах Скарыны (праскіх і віленскіх), апрача заставак і фігурных загалоўных літар, раўняецца разам з вышэйпамянёнымі тлумачальнымі рысункамі і паўтарэньнямі—сарака пяці. З гэтага ліку большасьць—39—знаходзіцца ў „Бібліі“ 1517—1519 г., тры гравюры зьмешчаны ў праскай „Псалтыры“ 1517 г., і рэшта—у віленскай „Малай Падарожнай Кніжыцы“; віленскі „Апостал“

1) П. *Владимиров*. Доктор Франциск Скорина. 1888. Стар. 76, 81 і інш.

2) У кнігах: 3-й „Царству“ 1518 г. і „Ісход“ 1519 г. ў сярэдзіне тэксту.

1525 г. зусім ня мае гравюр, але толькі орнаментальныя аздобы.—Як у сваім характары, гэтак і па тэхнічных і стылістычных адзнаках, усе гэтыя гравюры далёка не аднальковы, што ў свой час было заўважана Стасавым, які дапушчае, што гравюры ў выданьнях Скарыны былі зроблены рознымі майстрамі, а ўласна адным нямецкім і некалькімі славянскімі ¹⁾. Думка Стасова знаходзіць сабе пацверджаньне і ў пазьнейшых дасьледаваньнях; ува ўсякім выпадку, сярод гравюр з выданьняў Скарыны бясспрэчна магчыма выдзеліць чатыры паасобныя групы, кожная з якіх, характарызуючыся сваімі ўласнымі стылістычнымі і тэхнічнымі рысамі, лягчэй за ўсё можа быць вытлумачана, як праца або паасобнага гравёра, або—калі розных гравёраў—дык адной і тэй-жа больш-менш вызначанай гравюрнай школы.

Найменшую групу складаюць дрэварыты, якія выразна могуць быць вызначаны, як праца нямецкая; да яе належаць усяго толькі тры гравюры: „Суд Саламона“ з кнігі „Прыповесьці“ 1517 г., „Памазаньне Давыда“ з 1-й кнігі „Царстваў“ 1518 г. і „Пабудова ерузалімскага храму“ з 3-й кнігі „Царстваў“ 1518 г. Ня глядзячы на тэхнічную сваю дасканаласьць, усе яны неяк выпадковы і з іншымі гравюрамі мала звязаны. Адсутнасьць звычайных „гэрбаў“ Скарыны, якія амаль усюды сустракаюцца ў дрэварытах іншых груп, паказвае, магчыма, што першапачаткова гравюры гэтыя спецыяльна для выданьняў Скарыны і ня былі прызначаны. Наагул-жа, абмежаванасьць гравюр гэтага тыпу сьведчыць аб пэўнай абмежаванасьці беспасрэдна нямецкага ўплыву.

Другая група таксама нязначная; яна ўключае ў сябе дзьве гравюры з праскае „Псалтыры“ 1517 г., а таксама загалюны аркуш з фігурамі да „Акафістаў“ і „Зьвястаньне“ з віленскай „Малай Падарожнай Кніжыцы“, і характарызуецца добра задуманымі і выразнымі кампозыцыямі пры пэўнай слабасьці гравёрнага выкананьня. Некаторыя дэталі нагадваюць тут нямецкія ўзоры, але ўжо пераапрацаваныя на славянскім грунце. Пры гэтым той факт, што, на падставе стылістычных даных, да групы адыходзяць дзьве самыя першыя і дзьве апошнія з ліку скарынінскіх гравюр,—надзвычайна ўскладняе пытаньне аб яе паходжэньні і дазваляе будаваць самыя розныя гіпотэзы, да дапушчэньня аб беспасрэднай працы самога Скарыны ўключае.

Ад гэтых гравюр выразна адмяжоўваецца вялікая група дрэварытаў з праскае „Бібліі“ 1517—1519 г., якая вызначаецца поўным стылістычным адзінствам, з характэрным буйным, выразным рысункам і высокай тэхнічнай дасканаласьцю лінейнай трактоўкі. На чале гэтай групы стаіць вядомы, існуючы ў двух варыянтах, падпісаных монограмістым М.З. партрэт Францыска Скарыны 1517 г.—ня раз ужо рэпродукаваны, на жаль толькі з горшага варыянту. Далей да яе далучаюцца адпаведныя дрэварыты з „Песьні Песень“ 1518 г., кнігі „Ісуса Навіна“ 1518 г., а таксама з кніг „Быцьця“, „Юзыф“, „Ісход“, „Другога закону“, „Судзей“, „Эстэр“, „Ераміі“ і „Данііла“ 1519 г. Уся гэтая група мае глыбока суцэльны характар, як у стылістычных, так і ў тэхнічных адносінах, выдзяляючыся як бясспрэчна найлепшая сярод усіх дрэварытаў у выданьнях Скарыны. Калі аднесьці яе да якога-небудзь аднаго гравёра, дык аўтарам яе прыдзеца лічыць таго невядомага нам майс-

¹⁾ В. Стасов. Разбор рукописного сочинения Ровинского „Русские гравёры и их произведения с 1564 г. до основания Академии Художеств“.—Отчет о седьмом присуждении наград гр. Уварова. СПб. 1864. стр. 30-32.

тра М. З., якім падпісаны портрэт Скарыны. Але гэта малая высветліць нам яе паходжэнне, бо зробленыя ў літаратуры спробы расшыфраваць гэтую монограму ня могуць лічыцца ўдалымі. Тут называліся імёны гравёраў: *Мартына Цазінгэра, Цагэля* і некаторых іншых¹⁾, але паколькі ўсе яны карысталіся ня зусім адналькавымі і толькі блізкімі монограмамі, і паколькі вядомыя нам працы іх зусім не падобны да портрэту Скарыны ў стылістычным сэнсе,—паستолькі хутчэй

Пераход праз Іордан. З кнігі „Ісуса Навіна“ 1518 г.

у даным выпадку мы маем справу з нейкім новым, яшчэ невядомым нам монограмістым, які грававаў каля 1517 г. ў Празе і, мабыць, належаў да чэшскай гравёрнай школы, аб якой, на жаль, у спецыяльнай літаратуры яшчэ няма дакладных вестак. З нашага пункту погляду, да гэтай-жа школы, а не да аднаго паасобнага майстра, трэба аднесці і ўсю групу цалком, тлумачачы адзінства стылю і тэхнічных прыёмаў у паасобных гравюрах вынікам адналькавых адносін магчыма і розных гравёраў да нейкага супольнага гравюрнага кірунку, які хаця і набліжаны ў некаторай ступені да нямецкага, але шмат у чым моцна ад

¹⁾ Гл., напр., *Д. Ровинский. Русские граверы. М. 1870, стар. 5; таксама яго-жа: Подробный словарь русских гравированных портретов. СПб. 1888, т. III.*

яго і адрозьніваецца, а ўласна: большай увагай да чалавечых фігур за кошт зьнявагі да пейзажу, меншаю дробнасьцю і дэталізаванасьцю рысунку і, нарэшце, выразна славянскімі тыпамі твараў і вопратак, у чым, магчыма, выявіўся і некаторы беларускі ўплыў, — або праз самога Скарыну, або праз каго-небудзь з яго супрацоўнікаў. Гравюры гэтага кірунку прадстаўляюцца найбольш характэрнымі для выданьняў Скарыны, хаця яны зьяўляюцца ў іх не адразу; большасьць іх, як мы бачым, прыпадае на 1519 год, у той час, як і раней, у выданьнях 1517 і 1518 гадоў мы сустракаем дрэварыты іншага, больш рознастайнага характару, якія складаюць яшчэ адну асобную групу гравюр, часта ці-

Жніво. З кнігі „Руфъ“ 1517 г.

каўных па рысунку, але слабейшых па тэхніцы, якая ў многіх выпадках выяўляе вядомую неспрактыкаванасьць гравёра. Гэта паказвае, пэўна, што Скарына спачатку прабаваў карыстацца паслугамі самых розных мастакоў-дрэварытнікаў, а можа, часам, і сам прымаў актыўны ўдзел у ваздобе сваіх кніжак (калі ня ў якасьці гравёра, дык як аўтар рысункаў, або эскізаў), — да гэй пары, пакуль ня спыніўся на аднэй пэўнай гравюрнай школе, якая не без падстаў магла быць ім палічана за найлепшую і найбольш адпаведную мэтам яго выданьняў, і якая па справе ў чыста-мастацкім сэнсе здолела давесьці гэтыя вы-

данні да належнае, для таго часу нават выключнае, вышыні тэхнічнае і стылістычнае дасканаласці.

Але мастацкая апрацоўка як праскіх, гэтак і віленскіх выданняў Скарыны яшчэ не абмяжоўваецца аднымі вышэйпералічанымі гравюрамі. Ня меней важная і для таго часу нават выключная роля адведзена ў іх арнаментальным аздобам чыста графічнага характару ў выглядзе загалюўных аркушаў, заставак і арнаментаваных вялікіх літар, якія робяць кнігі Скарыны рэдкім выняткам ня толькі сярод тагочасных, але і пазьнейшых славянскіх выданняў, як па багацьці, так і па

Плач Ераміі. З кнігі „Ерамія“ 1519 г.

стылістычнай раскошы сваіх дэкарацыйных мотываў. Аздобы гэтыя больш-менш аднальковы ў сваіх тэхнічных і стылістычных адзнаках; з тэхнічнага боку яны вызначаюцца высокай дакладнасцю і дасканаласцю выканання; у стылістычных адносінах—элементамі позьняе готыкі і італійскага рэнэсансу, у некаторых выпадках у нямецкай, а магчыма і ў чэскай яго варыяцыі, што часткова было і раней заўважана ў спецыяльнай літаратуры¹⁾.

На першым месцы сярод гэтых ксылёграфічных аздоб трэба паставіць загалюўныя аркушы. У кнігах Скарыны іх можна налічыць

¹⁾ Напр., А. И. Некрасов. Орнамент славянских печатных изданий XV-XVI в.— „Древности. Труды Славянской Комиссии Имп. Москов. Археологич. О-ва“, т. V М. 1911; протоколы, стр. 53

шэсьць—адзін у праскай „Бібліі“, і пяць у віленскіх выданнях. Першы з іх,—у выглядзе рамкі, орнаментаванай па чорным фоне расьліннымі мотывамі, шчытамі і галоўкамі драконаў, з кінаварным загалоўкам унутры,—прадстаўляеца выдатна дасканалым узорам кніжнае орнаментыкі, які далёка перавышае шмат якія ранейшыя выданьні, у тым ліку, напрыклад, чэскую „Біблію“ 1506 г. Крыху прасьцей загалоўны аркуш віленскага „Апостала“ 1525 г., які складаецца з дзвюх заставак з друкаваным паміж іх загалоўкам. Затое „Малая Падарожная Кніжыца“ зноў дае некалькі больш складаных рамак, напр., у „Псалтыры“, „Штаста-

Застаўка з „Бібліі“ 1517—1519 г.

днеўцы“ і пасьледаваньні, галоўным чынам з расьліннымі орнаментам. Ува ўсіх выпадках, пры гэтым, значную ролю граюць самыя загалоўкі, надрукаваныя прыгожым „скарынавым“ шрыфтам, з вялікіх літар, якія арганічна ўключаюцца ў агульныя кампазіцыйны аркушаў. У гэтым сэнсе, ўсе яны вызначаюцца значнай арыгінальнасьцю, выразна адрозніваючыся ад тых нямецкіх выданняў маленькага формату, да якіх, без належных на тое падстаў, іх набліжае Уладзімераў¹⁾.

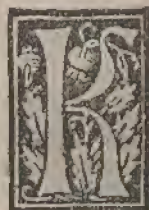
Яшчэ больш цікавыя ў орнаментальным сэнсе застаўкі, якія сустракаюцца розных разьмераў і рысункаў. Адзін з найбольш цікавых прыкладаў спалучэньня расьліннага орнаменту з фантастычнымі жывёламі і чалавечымі тварамі дае ўжо першае выданьне Скарыны— праская „Псалтыр“ 1517 г. Добрыя ўзоры знаходзяцца таксама і ў бібліі, двох розных тыпаў: вялікія з знакамі Скарыны ў сярэдзіне і чалавечымі фігурамі рэнасансавага тыпу сярод расьлінных мотываў, і меншыя—выключна на тэмы расьліннага орнаменту, часта з акантавых лістоў па чорным фоне. Але найбольш дасканалымі зьяўляюцца, бяспрэчна, больш дробныя застаўкі віленскіх выданняў з расьлінным і геаметрычным орнаментам, таксама на чорным, а часам на кінаварным фоне, якія вызначаюцца падзвычайнай тонкасьцю як рысунку, гэтак і яго выкананьня, робячы з „Падарожнай Кніжыцы“, напрыклад, у спалучэньні з яе прыгожым шрыфтам—нешта, па выразу Стасова, накіталт „славянскага эльзэвіру“²⁾.

Нарэшце, найбольш выдатнае месца сярод усіх графічных аздоб у выданьнях Скарыны як па сваёй колькасьці, гэтак і па рознастай-

¹⁾ Ор. cit., стар. 176.

²⁾ Стасов, ор. cit., стар. 32.

насьці тэм, бяспрэчна займаюць орнаментаваныя загатоўныя літары. Яны зьмяшчаюцца ў чорных рамках розных разьмераў і падзяляюцца па тэхніцы сваёй на тры групы: белыя літары на чорным фоне (найбольш часта), таксама белыя на грануляваным фоне і, нарэшце, лінейныя або штрыхаваныя літары на белым фоне. Унутры рамак самай літары абкружае тонка гравіраваны орнамент, які ў праскіх вы-

Загал. літары з „Бібліі“ 1517—1519 г.

даньнях складаецца з кветак, лісьця, пладоў, птушак, жывёл і чалавечых фігур, у больш дробных-жа віленскіх літарах мае выключна расьлінны характар. У пахаджэньні сваім гэтыя літары бяспрэчна ўсходзяць да заходня-эўропэйскіх традыцый, якія выявіліся ў вядомых фігурных альфабэтах XV стагодзьдзя. Але нават у параўнаньні да заходня-эўропэйскіх узораў літары з выданьняў Скарыны можна вызначыць як нейкае досыць выдатнае зьявішча; ува ўсякім выпадку, па дасканаласьці свайго рысунку і выкананьня яны стаяць значна вышэй за літары чэскае „Бібліі“ 1506 г. і нават за шмат якія тагочасныя нямецкія выданьні¹⁾.

Усе гэтыя рысы высокай мастацкай дасканаласьці, якімі характарызуюцца як сюжэтныя дрэварыты, гэтак і чыста орнаментальныя адобы ў выданьнях Скарыны, вызначаюць для гэтых апошніх нейкае зусім асобнае месца ў славянскім друку ня толькі пачатку XVI стагодзьдзя, але і пазьнейшых часоў. Рызам з выданьнямі вэнэцыйскімі, як правільна ў свой час яшчэ заўважыў Стасю²⁾, яны застаюцца да вядомай ступені ў адзіноцтве, не перадаўшы ніякай іншай гравёрнай або друкарскай школы высока майстэрскае прыгожасьці сваёй ксылёграфічнай орнаментыкі. Пэўны ўплыў выданьняў Скарыны на цэлы

ПОСЛАНИЕ

КОФИЛИМОНЪ СВЕТОГО ПА

ВЛАДИСЛАВА. ЕЖЕ ПОСЛАЕТИШЬ ШРИЛИ СЕДА
ВО ОЖИВУХЪ ОНИСИМОНЪ. СКАЗАННОЕ

ГОИ ОНИСИМЪ БЫЛЪ Е РЯВЪ ФІЛИМОНЪ
И ШЕЛЪШЪ ШЕГО ПРАДЪ ОРИМЪ, И ПОСЛА

ГОРАШЪ ПЛАЧЪ, И БЫТЬ ЕГО СЛАВИ ПЛЕНЕ.

ПЛЕВЪ ПЛЕВЪ ЗАКЛЕШЪ ЛЮБЛАНШЕ ФІЛИМОНЪ

ИНО БРАТЪ, НЕХОТЕ ОНИСИМЪ И. ПРОПОЖЪ

И ШЕЛЪШЪ ИМЕТЪ РЯВЪ ЕГО. ДНЕМЪ ЛЕ

ОБЫЧЕШЪ, И ДНЕМЪ ПРИМОВЕШЪ ПИШЕ

ПЛЕВЪ. ДАДЪ ПЛЕВАНКО ГИСКЪ ШЛУПНА

ВЛУ. НОИТОМУ ИНО БРАТЪ ВОЗДОВЕШЪ ЕГО

ПЛЕВАНШЕ ЕГО. ХОТАИ СЯЗЪ СЕВЪШЕ ЗНЕГО

ДОСМЪ ОНИСИМЪ, СКАЗАННОЕ ПОСЛАНИЕ

КОНЕЦЪ СКАЗАННОЕ

Старонка з віленскага „Апостала“ 1525 г.

¹⁾ Пар. Владимиров, op. cit., стар. 76.

²⁾ Стасов, op. cit., стар. 32.

шэраг пазьнейшых славянскіх, часткова маскоўскіх, украінекіх і заходніх і, галоўным чынам, беларускіх выд няняў канца XVI і XVII сталяцця, з азумела, можа быць заўважаны, але, агулам кажучы, ён быў вельмі абмежаваным. Так, напрыклад, паводна гравюры Скарыны ніколі ня былі прадметам перайманьня, і ўплыў іх зусім не адбіўся на далейшым ходзе разьвіцця беларускае (віленскае, супрасьельскае і магілёўскае) ксьлёграфіі. Часьцей карысталіся ў наступных стара-беларускіх друкарнях некаторымі мотывамі скарынінскае арнаментыкі, таксама, як і асаблівасьцямі яго характэрнага шрыфту. Але, тут ня было бесперарыўнае пераймальнасьці друкарскіх традыцый, бо ўсьлед за Скарынай наступныя віленскія друкарні адчыніліся толькі праз поўсталяцця, атрымаўшы, праўда, ад яго ў спадчыну некаторыя друкарскія прылады, у тым ліку частку клішэ, заставак і загалоўных літар. Аднак, высокая тэхнічная дасканаласьць скарынінскай арнаментыкі зьяўлялася, пэўна, занадта цяжкім для перайманьня прыкладам, у поўнай меры пасьледаваць якому ня здолелі ні віленскія, ні якія-небудзь іншыя з ліку беларускіх гравёраў. З гэтае прычыны ўплывы выданьняў Скарыны выявіліся, галоўным чынам, у паўтарэньнях заставак і літар з яго ўтэнтчных клішэ—да пачатку XVII сталяцця,—або ў копіях з гэтых клішэ, ці ў грубых і далёкіх ад сваіх першаўзораў перайманьнях. Прыклады першага роду ўплыву мы бачым, напрыклад, у гэтых выданьнях, як „*Молитвы повседневныя*“ (Вільня 1596), „*Казанье св. Кірыла*“ (Вільня 1596) і „*Граматыка Зізанія*“ (Вільня 1596). Прыклады другога роду даюць нам „*Вертаград душэўны*“ (Вільня 1620), „*Устаў літургіі*“ (Вільня 1624), „*Бяседы Макарыя Егіпецкага*“ (Вільня 1627) і „*Трэбнік*“ (Вільня 1697). Выданьні чужаземныя карысталіся пераважна толькі скарынінскім шрыфтам і толькі ў *астроскай бібліі* 1581 г. ў загалоўных літарах мы знаходзім нешта залежнае ад арнаментыкі праскіх літар Скарыны.

Такім чынам, нават у тых выпадках, калі ўплыў выданьняў Скарыны быў як быццам найбольшым,—як, напрыклад, у Вільні,—ён на справе ўсё-ж ня меў асабліва важнага значэньня, бо механічны перадрук заставак і літар Скарыны ня мог зьявіцца асновай далейшага разьвіцця кніжнае арнаментыкі ў тым-жа стылістычным кірунку. І праўды, мы бачым, што беларускі, часткова віленскі друк у канцы XVI і ў XVII сталяцці ў большасьці сваёй ідзе ўжо іншымі, незалежнымі ад Скарыны шляхамі, і толькі ў некаторых асноўных прыцыпах яшчэ падлягае яго друкарскім традыцыям.

Але ўсё гэта толькі падкрэсьлівае асабліва выдатнае мастацкае значэньне выданьняў Скарыны ў гісторыі беларускага друку. Абмежаванасьць уплываў бясспрэчна паказвае на немагчымасьць больш-менш дасканалых перайманьняў,—бо самая першая спроба Беларусі ў галіне кнігадрукарства сама па сабе зьявілася ўжо найбольш дасканалай, зрабіўшы выданьні Скарыны аднымі з лепшых дасягненьняў ня толькі ў стара-беларускім, але і наагул у славянскім друку.

Літаратура: 1) „Доктор Франциск Скорина. Его переводы, печатные издания и язык. Исследование П. В. Владимирова“ 1888. Стар. 53, 55-56, 63, 68—82. 2) „Разбор рукописного сочинения Г. Ровинского „Русские граверы и их произведения с 1564 г. до основания Академии Художеств“, составленный В. В. Стасовым“.—„Отчет о седьмом присуждении наград графа Уварова“. СПб. 1864. Стар. 30—32, 37, 39. 3) „Русские граверы и их произведения с 1564 г. до основания Академии Художеств. Исследование Д. Ровинского“. М. 1870. Стар. 5-6, 8.

4) „Подробный словарь русских гравированных портретов. Составил Д. А. Ровинский“. СПб. 1888. Т. III. 5) „Подробный словарь русских гравированных портретов XVI—XIX в. Составил Д. А. Ровинский“. СПб. 1895. Т. I. Стар. 8—10, 13-14. 6) А. Е. Виктор. „Замечательное открытие в древне-русском книжном мире“.—„Беседы в О-ве Любителей Российской Словесности при Имп. Московском Университете“. Вып. I. М. 1867. Стар. 6. 7) А. И. Некрасов. „Книгопечатание в XVI и XVII веках“.—„Книга в России“, I, стар. 95 и 105. 8) А. И. Некрасов. „Орнаментика славянских печатных изданий XV-XVI в.“.—„Древности. Труды Славянской Комиссии Моск. Археологического О-ва“. Т. V, протоколы, стар. 53. 9) Павло Попов. „Початки друкарства у слов'ян“.—„Бібліологічні вісти“. Кієв 1924. Стар. 23-25 і 29. 10) Dobrowski. „Litterarische Nachrichten von einer Reise nach Schweden“.—„Neuere Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften“. Прага. 1795. Стар. 186. 11) Michała Wiszniewskiego „Historja literatury polskiej“. Кракаў, 1851. Т. VIII. Стар. 467. 12) М. Шчакаціхін. „Гравюры і кніжныя аздобы ў выданьнях Францішка Скарыны“.—„Зборнік у памяць 400-лецця беларускага друку“. Выд. Інстытуту Беларускае Культуры. Менск, 1926. (Друкуецца).

Крыніцы мінулага Беларусі

Краязнаўчыя таварыствы, густой сеткай пакрыўшыя абшар Савецкай Беларусі, усюды шукаюць пэўныя крыніцы нашага мінулага, але пры гэтым зусім мала звярчаюць увагі на запісы нашых сваякоў у жыцці—яўрэяў. Прадметы яўрэйскае культуры мала даследаваны і захаваны ў нашых музэях. Шмат чаго ўжо не далічымся, хаця ведаем, што было. Яўрэі жылі паміж беларусаў ужо каля 400 год, і вось усе падзеі грамадзкага і прыроднага жыцця краю занасіліся старэйшымі кагалу ў асобныя кнігі—„пінкосы“, якія можна лічыць летапісамі жыцця за соткі год тае акругі, дзе вёўся „пінкос“. Няхай кагал больш цікавіўся сваёй уласнай доляй, але-ж зьявы прыроды і грамадзкага жыцця адналькова чапалі і беларуса. А загэтым, панашаму, „пінкосы“ адналькова цікаўны і карысны для гісторыі мінулага Беларусі, іх трэба збіраць і ахоўваць.

Амэрыканцы даўно ўжо купляюць „пінкосы“ на Беларусі. Летась у м. Дуброўне мы даведаліся аб „пінкосе“, якому налічвалі больш за 300 год, а калі мы сталі даведвацца ад абшчыны, куды ён дэваўся—нам адказалі, што яго адкупілі амэрыканцы за 300 даляраў. Амэрыканцы не шкадуюць грошы, а краязнаўцы лянуюцца паклапаціцца аб тым, каб не загінулі прадметы матар’яльнае і духоўнае культуры яўрэяў на Беларусі.

Такія асяродкі культуры хасыдзізму, як Любавічы, Ляды, мала даследаваны. У школе падзікаў у м. Ляды адчынены народны дом, абсталяваньне школы загінула і з цягам часу ўжо аб падзіках не даведаешся. Трэба пры ўсіх раённых таварыствах краязнаўства арганізаваць сэкцыі яўрэйскай культуры і пашырыць у гэтым кірунку дзейнасьць акруговых таварыстваў. Пры акруговых музэях трэба арганізаваць аддзелы яўрэйскае культуры. Праўда, некаторыя музэі гэта ўжо і робяць. Віцебскі акруговы музэй мае шмат матар’ялаў яўрэйскае культуры, але цяснота памяшканьня душыць замеры музэйных працаўнікоў. Сустрэкаюцца такія-ж прадметы і ў іншых акругах. У Воршы ў музэі былі 2 срэбныя сямісвечнікі, зробленыя даўно. Іх дабылі ў любавіцкага рабіна, а з музэю іх укралі гады тры назад.

Калі-б усё гэта сабраць у кучу ў дзяржаўным музэі ды пабудаваць добры адпаведны аддзел, то гэта было-б значнае набыццё Савецкае Беларусі.

Месца „пінкосаў“ не ў Амэрыцы, а ў такіх аддзелах дзяржаўных музэяў. У першую чаргу аб гэтым трэба паклапаціцца нашым раённым краязнаўчым таварыствам праз настаўнікаў яўрэйскіх школ, якія раз ёсьць ўжо амаль не па ўсіх мястэчках Савецкае Беларусі.

М. Вэйнгер

Географічная номэнклятура ў вуснах яўрэяў

Кожнай мове пры артыкуляцыі таго ці іншага гуку ўласцівы пэўны ўклад гаварыльнага апарату. Гэтай акалічнасцю тлумачыцца той факт, што фонэтыка запазычанага з другой мовы слова ніколі не застаецца бяз змены ў тэй мове, якая яго запазычыла. Праўда, гэта змена не заўсёды заўважваецца вухам не спэцыялістага.

У паказаным хаваецца тлумачэнне таго, што польскае „Łódź“ гучыць у расійца „Лодзь“, у паляка „Вязьма“ гучыць „Wjaźma“ і г. д.

Таксама і яўрэй, карыстаючыся географічнай номэнклятурай, ператварае яе адпаведна патрабаванням свайго моўнага чуюцца.

У гэтым артыкуле мы прасочым змены, якія наглядаюцца ў географічных назвах, калі яны трапляюць у вусны яўрэя. Пры гэтым мы будзем мець на ўвазе пераважна номэнклятуру ў славянскіх краінах—Беларусі, Украіне, РСФСР, Польшчы.

Змены, заўважаныя намі ў географічных назвах, мы будзем прыводзіць у сувязь з агульнымі законамі мовы, уплывам якіх гэтыя змены тлумачацца.

Змены ў галіне вокалізму

Націскныя галосныя

Асноўныя законы мовы праведзены ў шэрагу географічных назваў.

Славянскае „а“ ў адчыненым складзе ў шэрагу выпадкаў пераходзіць у яўрэйскае „о“ (параўнай нямецк. Sagen—яўр.—бел.-літ. sogn).

Прага—Prog.

Кракаў—Kroke.

У польска-яўрэйскім і украінскім дыялекце ў даным выпадку маем—„у“ (бел. у).

Уладзімер-Валынскі—Zudmer.

Радам—Rudym.

Каліш—Kulisch.

Скала—Skul.

Казімер—Kuzmyr.

Славянскаму „о“ адпавядае „oj“ напр., у Ловіч—Lojwitch (параўн. ям. tot яўр. toj).

Славянскаму „у“ адпавядае ў польскім і украінскім дыялекце „і“ бо „у“ (бел. „ы“).

Славута—Slawyte.

Кутно—Kitne (пар. ням. Blut, klug—польск.—укр. blyt, klig

Літоўска-беларускі яўрэйскі дыялект, які ня ведае гуку „у“ (ы) ператварае гэты гук у „і“.

Мозыр—Mozir, Быхаў—Bichow.

Польскі і украінскі дыялекты, якія маюць гэты гук, захоўваюць яго.

Мне вядомы два выпадкі, калі гук „ы“ адпавядае „и“ (бел. „у“).

Новая Мыш—Najmuseh.

Капыль—Kapule.

У некалькіх выпадках гук „у“ адпавядае яўрэйскаму „oj“ напр.: Луцк—Łojek.

Галосны пад уплывам „р“ падпадае такім-жа зьменам, якія наглядаюцца і ў асноўнай масе слоў:

Góra Kalwarja (Польшча)—ger.

Садагора (Букавіна)—Sadyger.

Бярдычаў—Bardyschew.

Пецярбург—яўр.-укр. Pejterbarg.

Курчаў—польска-яўр. Kortschew.

Муранаў (вуліца ў Варшаве) Mornow.

(параўн. ням. nur, sterben—яўр. nor, schtarbm).

Як бачым з некаторых прыведзеных прыкладаў, уплыў „р“ адбіваецца аднолькава як на націскных, так і на ненаціскных галосных.

Калі славянскія гукі ў адных выпадках падпадаюць пад агульны закон, які дыктуецца звычайна нямецкім элементам яўрэйскае мовы, то ў другіх выпадках яўрэйская мова прымае бяз зьмены славянскія моўныя зьявы. Гэта датычыцца, напрыклад, аканьня ў беларускай і расійскай мове, якое захоўваецца яўрэйскай мовай у запазычаных словах.

Слабодка—Slabodke.

Бабруйск—Babrujsk.

Гарадок—Haradok.

Барысаў—Barysew.

Адэса—Ades.

Ненаціскныя галосныя

Унівэрсальны закон у справе ненаціскных галосных усходня-германскіх моў (сучасная нямецкая, і яе дыялекты, ангельская, а таксама яўрэйская мова) заключаецца ў тым, што названыя галосныя выяўляюць вялікую тэндэнцыю да рэдукцыі, аслабленьня ў бок гуку тыпу „е“, які слаба артыкулюецца і можа зусім адпасьці, што зьяўляецца другой стадыяй процэсу¹⁾.

Гэты закон праяўляецца і ў географічнай номэнклятуры.

Першую ступень, калі ненаціскныя галосныя пераходзяць у е, мы маем бяз выключэньня, калі слова канчаецца на галосную апрача і, ы.

Ворша—Orsche.

Масква—Moskwe.

Бярэзіна—Berezine.

Коўна—Kowne.

Рэчыца—Retschice.

Але і ў сярэдзіне слоў без націскной галоснай, адпаведна агульнаму закону, трапляюць пад рэдукцыю.

Сьнядава—Sniadewe.

Чанстахоў—Tschensteehow.

¹⁾ Wilmanns Deutsche Grammatik. Gotisch, altmittel und neuhochdeutsch B. I.

Кацярынаслаў—Katerinesław.

Пры ненаціскных *i*, *y* мы маем звычайна другую стадыю—адпадзеньне *ix*.

Любавічы—Libawitsch.

Лапічы—Lapitsch.

Халопенічы—Chalopienitsch.

Бялынічы—Belinitsch.

Сувалкі—Suwalk.

Трокі—Trok.

Броды—Brod.

Кельцы—Kelsc.

Бэндэры—Bender.

У тых назвах, якія ўсё такі захоўваюць *i* і *y*, у беларускім, яўрэйскім дыялекце наглядзецца тэндэнцыя да *e*.

Горкі—Horkc.

Адпадзеньне галоснага маем і ў другіх выпадках.

Варшава—Warschew (так сама Warsche).

Адэса—Ades.

Пры адпадзеньні канцавога ненацісканага галоснага наглядзецца іншы раз імкненьне для палёгка вымаўленьня пры сычэньні некалькіх зычных разьвіць дадатковы неарганічны галосны перад апошнім зычным. Асабліва гэта мае месца, калі адзін з зычных, тым больш абодва, плаўныя.

Ромны—Romeu.

Крынкi—Krinok.

Лубны—Luben.

Разьвіцьцё дадатковага галоснага наглядзецца ў шэрагу назваў пасьяла плаўнай у такіх выпадках, калі ў орыгінале галоснага на канцы няма.

Ямпаль—Jampele.

Краснопаль—Krasnopole.

Лепель—Leple.

Гомель—Homle.

Капыль—Karpule.

У другіх падобных назвах маем ухіленьні; напр.:

Ревель, Радамысьль, Чарнабыль не разьвіваюць дадатковага *e*.

У васобных назвах маем падобнае неарганічнае *e* таксама і ня пры плаўных зычных.

Віцебск—Witebske.

Вэнграў (Ломж. губ.)—Wengrowc.

Сокалаў (Ломж. губ.)—Sokolowc.

КОНСОНАНТИЗМ

г (*h*) у канцы слова не вымаўляецца

Астрог (Валынск. губ.)—Ostre.

Выпадзеньне *h* у сярэдзіне слова цягне за сабою выпадзеньне *i*, *u*. У назьве Магілеў, гэта на яўрэйскай мове дае Молев. Багуслаў—Boslew.

Хаця славянскае *ль* звычайна захоўваецца, але ў асобных выпадках наглядзецца адьвардзеньне гэтага гуку.

Вільня—Wilne.

Шаўлі—Schawl.

Скідаль—Skidl.

У шэрагу назваў наглядзецца адпадзеньне канцавога зычнага.

Уплыў націску

Перамена месца націску зьяўляецца таксама прычынай зьмен у географічных назвах.

Nawareddek або Nawaridik заміж Навагрудак стала магчымым толькі таму, што націск з трэцяга перашоў на другі склад. Такім чынам, галосныя апошніх двух складоў трапілі пад рэдукцыю па звычайным для ненаціскных галосных законе.

Пэратварэньне Магілева ў Молеў стала магчымым таксама дзякуючы перамяшчэньню націску на першы склад.

Тое-ж самае ў

Варшава—Warschew.

Ідэолёгічны ўплыў

Я ведаю адзін выпадак, калі ў географічнай назьве адбываецца рэлігійная яўрэйская ідэолёгія. Так вымаўляюць слова *Царква* ў назьве „Белая Царква“ (Кіеўскай губ.) яўрэй гаворыць—Schwarz tyme—„чорная нечысьць“, або трохі больш цяпма—Sude Luwm—Белае поле. Звычайна назва гэтага гораду гучыць—Belycerkyw.

Пераклад назваў

Калі слова, якое грае ролю іменніка ўласнага—назвы географічнага пункту,—яшчэ ня ўтраціла для разуменьня яўрэя свайго матар'яльнага, лёгічнага зместу, дык яно часта перакладаецца. Гэта мае месца пры складаных частках географічных назваў—*новы, стары*, якія перакладаюцца як адпаведныя агульныя—noj alt. Напр.: altbichow, nobichow. Стары Быхаў, Новы Быхаў. Altkonstantin—Стараконстантынаў.

Такі пераклад распаўсюджаны асабліва адносна назваў вуліц, пляцоў і наагул частак паселішчаў. У Варшаве

Żelazna Brama—ajzerner tojer.

Nowy świat—Naje Welt.

Krakowskie Przedmieście—krakewer farschtut.

У Менску: Пляц Волі—Frajhajt plaz.

Рыбны рынок—Fischmark.

У заключэньне мы просім чытачоў паведамляць яўрэйскую лінгвістычную камісію Інбелкульту аб тых яўрэйскіх географічных назвах, у якіх наглядаюцца якія-небудзь зьмены ў параўнаньні з моваю, з якой яны ўзяты.

ДЗЯРЖАЎНЫ
ПАЛІАЎНІЧЫ ЗАПАВЕДНІК

БССР

Масштаб 1:50000

Дзяржаўны паляўнічы запаведнік БССР

Мала хто ведае аб тым, што ў Барысаўскай акрузе ёсць паляўнічы запаведнік. Між тым гэта вельмі цікаўная і важная з культурнага і гаспадарчага поглядаў установа заслугоўвае вялікае ўвагі.

Перш-на-перш трэба растлумачыць прычыны, якія выклікалі патрэбу ў запаведніку.

Справа ў тым, што мінулая імперыялістычная, а затым грамадзянская вайна, якая гэтак зацягнулася на тэрыторыі Беларусі, вельмі цяжка адбілася ня толькі на дабрабыце насельнікаў, але таксама і на прыродзе нашага краю. Зьнішчаны шырокія прасторы лясоў, а разам з лясамі загінула і найкаштаўнейшая паляўнічая жывёльнасць. Цяпер, нават у самых глухіх закутках Беларусі, многія каштоўныя зьвяры або зусім зьніклі, або зрабіліся вельмі рэдкімі.

Р. Вялікая ў межах запаведніку.

Дзякуючы недахвату сьвядомасьці мас, дзіч пры сучасных спосабах аховы зьнікае з катастрофічнай хуткасьцю.

Блізкі да поўнага зьніканьня, між іншым, і такія жывёлы Беларусі, якія зьяўляюцца апошнімі прадстаўнікамі сваіх відаў.

Зьнішчэньне іх ёсьць знішчэньне віду, а страту віду (ў біялёгічным сэнсе) нічым нельга папоўніць. Можна наладзіць зусім зруйнованую гаспадарку, можна адбудаваць ушчэнт зруйнованы горад, але ніякімі сродкамі і ніколі нельга аднавіць зьнікшы від жывёлы. Страта віду — страта абсалютная.

Каб не дапусьціць далейшага зьніканьня каштоўных парод дзічы, як, напрыклад, лася, дзікай казы (сарны), хутровых зьвяроў, падобных

Рэчка Гурбянка, на якой жывуць бабры.

да куніцы, бобра і г. д., і быў, згодна пастановы Саўнаркому БССР ад 30 студзеня 1925 г., утворан Дзяржаўны Паляўнічы Запаведнік у паўночна-заходнім кутку Барысаўскае акругі каля р. Бярозы, на поўнач ад возера Пялік.

Гэты крок, накіраваны на ахову прыроды, прыводзіць да размнажэньня зьвяроў у запаведніку і паступовага перасяленьня іх адтуль у ваколічныя лясы, дзе ўжо не забараняецца паляваньне.

Такім чынам, запаведнік рэгулюе колькасьць дзічы ў суседніх лясах і мае важнае эаномічнае значэньне.

Месца для запаведніку было выбрана вельмі ўдала; вялікая плошча забясьпечвае патрэбную для зьвера колькасьць спажывы і пэўную волю, без якой дзікія жывёлы ня могуць нормальна пладзіцца. Трэба думаць, што ў зьвязку з гэтым у хуткім часе ў запаведніку значна павялічыцца лік тых зьвяроў, якім і тут пагражала зьнішчэньне (лось, бабёр, куніца, белка, дзікая каза, дзік або дзікі кабан і інш.).

Межы запаведніку цягнуцца амаль што на 200 вёрст; агульная плошча, лічачы ўсе віды ўжыткуўнасьцяй, дасягае 650 кв. вёрст (60.000 дзес.), з якіх 43.000 дзес. пакрыта лесам. Крайнія пункты запаведніку ляжаць на 53 вярсты адзін ад аднаго.

Маючы на ўвазе, што лес ў запаведніку складаецца з дрэў маладых і сярэдніх па ўзросьце, трэба прызнаць, што адсутнасьць эксплёатацыі гэтага лесу ў сучасны момант прынясе рэспубліцы адну карысьць.

Запаведнік абслужваецца адным загадчыкам, двума яго намесьнікамі, 6 егерамі-аб'езчыкамі, 25 егерамі-лясьнікамі і адным вартаўніком пры бабровых сядзібах. Утворана канцэлярыя і наладжана дзела-водзтва.

Бабровая хатка над возерам Асінка каля хут. Лубніцкі.

Асабісты склад ахоўвае тэрыторыю запаведніку ад браконьераў і наглядае за выкананьнем палажэньняў аб запаведніку (па падліку і падкармліваньні дзічы).

Перад утварэньнем запаведніку асаблівая камісія абсьледвала яго цяперашнюю тэрыторыю ў сьнежні 1924 г. і выявіла там прысутнасьць, праўда, нямногіх прадстаўнікоў блізка што ўсіх нашых парод дзічы: лася, дзікай казы, мядзведзя, куніцы, выдры, норыцы, белкі, рыся, гарнастая, а з птушак—глушца, пардвы, цецярука, качак і г. д.

Але самай цікаўнай вынаходкай было выяўленьне бобра, якога лічылі ўжо зьнішчаным. Сядзібы баброў раскіданы як па верхняй Бярозе, гэтак і па азёрах ды канавах запаведніку. Цяпер выяўлена ўсяго 22 сям'і баброў на тэрыторыі запаведніку, прычым бабры тут жывуць пераважна ў знадворных хатках. Гэта сьведчыць аб адносна пакойным жыцьці баброў, бо там, дзе іх часта непакояць, яны жывуць у падземных пячурках, выйсьці з якіх знаходзяцца пад вадой, так што самая пячурка знадворку няпрыметна.

Прымаючы пад увагу, што ня толькі ў Савецкім Саюзе, але і на ўсім сьвеце ¹⁾ бабры амаль што зьніклі, бярэзінскае паселішча баброў трэба лічыць адной з самых выдатных колёній гэтага надзвычайна цікаўнага грызуна.

Ужо толькі з гэтае прычыны ўтварэньне тут запаведніку было пажаданым, як з навуковага погляду, гэтак і з погляду эканомічнага.

Рэчка Жартайка ў межах запаведніку.

Трэба думаць, што баброў можна будзе гадаваць з мэтай эксплёатацыі іх на хутры і на „струю“, якая, аднак, у вапошнія часы страціла сваё мэдыцынскае значэньне ў зьвязку з пашырэньнем новых адпаведных прэпаратаў лябораторнага вырабу.

Ня гледзячы на тое, што запаведнік утварыўся зусім нядаўна, колькасьць дзічы ў ім хутка ўзрастае, як гэта відаць з справаздачы загадчыка запаведніку т. Л. Г. Невяровіча на 1 кастрычніка 1925 г.

Дзякуючы барацьбе з браконьерамі і з беспарадачным выпасам свайскае жывёлы, тут ня толькі нормальна плодзіцца мясцовае зьвяр'ё, але сюды ў ціхіх лясах, балоты і азёры перасяляецца дзіч суседніх лясыньстваў.

Цяпер у запаведніку камісія знашла тут сьляды прысутнасьці 4—6. Прымячаецца разрастаньне бабровых сядзіб; лік дарослых мядзвядзяў дасягае 10; зьявіліся дзікі, якія раней былі зьнішчаны. Павялічваецца лік выдраў, норыц, куніц, а з птушак—трэба чакаць размнажэньня глушчоў, пардваў, рабцоў, цецярукоў і качак.

¹⁾ Бабры штучна захаваны толькі ў Паўн. Амэрыцы, у вадным месцы ў паўднёвай частцы Францыі, у Нямеччыне на Эльбе і ў паўднёвай Нэрвэгіі. У Савецкім Саюзе бабры захаваліся на Беларусі, на Украіне, у Тамбоўск. губ. і, можа яшчэ на Урале ды Сібіры, але гэта вымагае яшчэ правэркі.

Каб далейшае размнажэнне дзічы разьвівалася, трэба зьнішчаць мясажэраў і драпежнікаў (ваўкоў і драпежных птушак), якія значна шкодзяць паляўнічай гаспадарцы. З гэтай мэтай адміністрацыя запаведніку мае скарыстаць усе спосабы зьнішчэння, апроч тых, якія наагул не пажаданы ў запаведніку (нельга, напрыклад, дапускаць шумных аблаў з заганяльнікамі).

Апрача гэтага, ужо распачата справа ўтварэння ў запаведніку гадавальніку („пітомніка“) для хутровых зьвяроў, у першую чаргу

Канавя з возера Пялік.

будуць зроблены спробы штучнай гадоўлі лісаў, куніц і выдраў. Матэрыял для такога гадавальніку ўжо ёсць: сродкі адпушчаны Наркамземам БССР.

У хуткім часе, дзякуючы працам Наркамзему, усе кордоны ў запаведніку будуць зьвязаны тэлефонам, а гэта значна палепшыць пастанову справы аховы. Выяўляецца магчымасьць устаноўкі ў запаведніку радыёпрыёмніку, і тады працаўнікі запаведніку будуць шчыльней зьвязаны з усім знадворным сьветам.

Так у глыбіні аднаго з самых глухіх куткоў Савецкае Беларусі робіцца вялікая культурная справа, якая ў будучыне можа адыграць немалую ролю і ў гаспадарцы нашае старонкі.

Аб морве і гадоўлі шаўкоўнага вусеня ў Слуцкай акрузе

Улетку 1925 г. ў часе раз'ездаў па Слуцкай акрузе з мэтай зьбіраньня матар'ялаў да геаботанічнай карты Беларусі я спаткаў каля вёскі Горкі Стара-Дароскага раёну ў сядзібе Зарэчнае невялікую плян-тэцыю морвы („тутовага“ або „шелковичнага“ дрэва).

Дрэвы дасягаюць вышыні да 5 мэтраў і прыносяць многа пладоў, а значыць, добра дапасаваліся да беларускага клімату. Ёсьць указаньні, што морва добра расьце як у паўднёвай, гэтак і ў паўночнай частках Беларусі, а значыць, можна гутарыць аб магчымасьцях шаўкоўніцтва ў нашай старонцы, бо дзе добра ўзрастае морва, там магчыма і гадоўля шаўкоўнага вусеня.

1923 г. ў сядзібе Зарэчнае гр. М. Г. Якубовіч праз цікавасьць выпісаў з Умані адзін залатнік грэны і вывеў ды ўзгадаваў шаўкоўных вусеняў, кормячы іх лісьцем сваіх морваў. У выніку досьледу гр. Якубовіч атрымаў 6 фунтаў шаўковых капшучкоў („коконов“).

На другі раз гр. Якубовіч не паўтараў сваёй спробы, бо капшучкі ў такім малым ліку не знашлі сабе збыту. Аднак, спроба гэтая паказала, што шаўкоўніцтва на Беларусі ў поўнай меры магчыма.

Было-б вельмі пажадана атрымаць з месца, дзе расьце морва, адказы прыблізна на такія пытаньні:

1. Месца, у якім расьце морва (раён, сельсавет, бліжэйшая вёска).

2. Акалічнасьці, у якіх расьце морва (сад, парк, ці што).

3. Лік дрэў.

4. Стан дрэў: а) вышыня, б) таўшчыня на вышыні грудзей чалавека, в) ураджай пладоў у мінулым годзе, г) догляд за дрэвамі, д) ці церпяць дрэвы ад марозу, е) калі папукаліся пучкі (лупышкі), з) калі распусьціліся лісты, кветкі, h) калі спадае лісьце ўвосені.

5) Весткі аб пахаджэньні пасадкі (кім, калі пасаджаны дрэвы і з якой мэтай).

6. Ці рабілася або ці робіцца спроба гадоўлі вусеняў лісьцем мясцовых морваў. Калі рабілася, дык трэба дакладна апісаць, кім, як і калі.

7. Дэталёвы адрас асобы, якая паведамляе аб морве.

Да адказаў пажадана далучаць галінкі, засушаныя з лістамі і кветкамі або пладамі морвы.

Аб удзеле краязнаўчых арганізацый у справе геаботанічнага дасьледваньня Беларусі

Гэты артыкул мае на мэце прыцягнуць краязнаўчыя арганізацыі і аматараў у справе вывучэньня прыроды на Беларусі да ўдзелу ў геаботанічным дасьледваньні, наладжаным Інбелкультам.

Тым з аматараў, якія захацелі-б прыняць удзел у гэтай працы, можна прапанаваць для распрацоўкі шэраг тэм як агульнага, так і спэцыяльнага характару, залежнага ад мясцовасьці.

З агульных тэм, найболей даступных для аматараў, зьяўляецца складаньне флёрыстычных картачак для дрэўных парод свайго раёну. Такія пароды, як елка і граб, зьяўляюцца паказальнікамі тыпу лесу, і для дасьледчыкаў Беларусі важна ведаць дакладныя межы іх пашырэньня. Але і апрача елі ды грабу, ёсьць яшчэ цэлы шэраг дрэўных парод, характэрных для расьлінных асоцыяцый Беларусі. Надта важна і цікава высветліць дакладныя малюнак разьмеркаваньня па тэрыторыі Беларусі наступных дрэўных парод:

I	{	Елка— <i>Picea excelsa</i> .
	{	Шэрая вольха— <i>Alnus incana</i> (ня зьмешваць з чорнай вольхай).
	{	Ялавец або яленец— <i>Juniperus communis</i> .
	{	Граб— <i>Carpinus Betulus</i> .
	{	Бераст— <i>Ulmus campestris</i> .
II	{	Глог калючы— <i>Crataegus oxycantha</i> .
	{	Брызліна эўропэйская— <i>Evonymus europaeus</i> .
	{	Аза ея— <i>Azalea pontica</i> .
	{	Жоўтазель хварбоўны— <i>Genista tinctoria</i> і <i>G. germanica</i> .
	{	Зяновец— <i>Cytisus biflorus</i> .
	{	Дзікая яблыня— <i>Pirus Malus</i> .
	{	Дзікаяй груша— <i>Pirus Communis</i> .
	{	Вяз— <i>Ulmus effusa</i> .
III	{	Лём— <i>Ulmus montana</i> .
	{	Брызліна гузаватая— <i>Evonymus verrucosus</i> .
	{	Бяроза ніцая— <i>Betula humilis</i> .
	{	Крушына звычайная— <i>Rhamnus cathartica</i> .
	{	Ясакар— <i>Populus nigra</i> .

Першая група характэрна для паўночнае часткі Беларусі а ў паўднёвай зусім не сустракаецца, (апрача елі, якая рэдкая). Расьліны другой групы, наадварот, характэрны для паўднёвае Беларусі

і не сустракаюцца ў паўночнай; расьліны 3-й групы, хоць распаўсюджаны па ўсёй Беларусі, але месцам зьяўляюцца надта рэдкімі.

Для дакладнага вывучэння іх распаўсюджання трэба якімі-небудзь умоўнымі знакамі адзначыць на карце месца іх знаходжання. Да складаных такім чынам флэрыстычных карт павінна быць прыложена апісаньне з дакладным паказаньнем географічнага пункту, дзе знаходзіцца тая або іншая дрэўная парода і тыя ўмовы, у якіх яна расьце. Апісаньне трэба складаць па наступнай схеме.

Назва дрэўн. пароды	Дакладнае месца знаходжання	Ступень пашыранасьці	Умовы росту
		Напр., утварае лясы, сустракаецца ў лясах часта; сустракаецца адзінкамі; надта рэдка.	Напр., у сасновых лясах, на балотах, каля поля.

Пры паказаньні месца знаходжання рэдкіх парод трэба абавязкова засушваць некалькі галінак іх, як дакумантальны довад іх росту ў даным месцы. Пры гэтым, наагул, пажадана, каб галінкі былі засушаны з цвётам або з пладамі, а для некаторых парод гэта ўмова зьяўляецца абавязковай, бо йначай іх цяжка адрозьніць ад блізкіх відаў. Так, жоўтазель і зяновец трэба зьбіраць з цвётам, а бераст, вяз, лём і глог з пладамі.

Адначасна на другую карту можна нанесьці расьлінныя формацыі свайго раёну (г. ё. буйныя расьлінныя згуртаваньні). На Беларусі сустракаюцца наступныя формацыі:

1. Зьмешаныя лясы з пераважаю елкі (грабу няма);
2. Широкалістава-яловыя лясы (пераважаюць дуб, граб і елка);
3. Широкаліставыя лясы бяз елкі (пераважаюць дуб і граб);
4. Чыстыя сасновыя бары;
5. Сасновыя бары з елкаю ў другім паверсе;
6. Чорнаальхоўцы;
7. Чыстыя пойменныя дубнякі ў заліўных далінах рэк;
8. Сфагнавыя тарфянікі;
9. Гіпнава-асаковыя тарфянікі.

Геаботанічная карта Беларусі, якая цяпер складаецца, мае маштаб 10 вёрст у цалі; з прычыны такога дробнага маштабу на карту наносіцца не асобныя асоцыяцыі, а толькі пералічаныя вышэй формацыі.

Больш цяжкай, але затое цікаўнай і важнай задачай зьяўляецца апісаньне расьлінных асоцыяцый і нанясеньне іх на карту¹⁾ буйнога маштабу. Для гэтага патрэбны ўжо некаторае знаёмства з расьліннасьцю свайго раёну і азнаямленьне з працай проф. В. Н. Сукачова „Введение в изучение растительных сообществ“. Апрача гэтага, трэба абзавесціся азначнікамі расьлін і картаю памагчымаьці буйнога маштабу. Карты маштабу—3 вярсты ў цалі можна выпісаць з магазынаў Галоўнага Штабу ў Маскве і Ленінградзе, (ц. 22 кап. за аркуш); карты больш буйнога маштабу (1 і 2 вярсты ў цалі) лічацца сакрэтнымі

¹⁾ Аб складаньні геаботанічных карт гл. артыкул проф. Н. И. Кузнецова ў краязнаўчым зборніку „Как изучать свой край“. Ленінград, 1925 г.

і недаступны для шырокага карыстання. Пры невялікай прасторы раёну, які даследуецца, лепш за ўсё самому скласці вокамерны плян мясцовасці.

Пры рабоце з трохвёрснымі вайскова-топографічнымі картамі належыць мець на ўвазе, што лясы, нанесеныя на іх, зусім не адпавядаюць запраўднасці, бо карты гэтыя складаліся ў 1866 годзе, а з таго часу шмат лясоў разворана пад поле. Для правільнага нанясення на карту контураў лясных масываў належыць звярнуцца за весткамі ў канцэлярыю адпаведнага лясніцтва.

Апісанні раслінных згуртаванняў пажадана рабіць памагчы-масьці ў большай колькасці, бо яны даюць той фактычны матар'ял, на падставе якога можна судзіць аб раслінным акрыцці краіны. Апісанне робіцца па наступным пляне, выпрацаваным профэсарам Сукачовым:

1. Чысло і год;
2. Назва згуртавання;
3. Геаграфічнае палажэнне;
4. Топографія і ўмовы ўвільгатнення;
5. Мікрорэльеф і характар паверхні;
6. Апісанне глебы па паземах;
7. Дрэўная расліннасць, агульны стан, паўната і вышыня;
8. Склад дрэўнае расліннасці: 1-ы паверх, 2-гі паверх, падлесак,

падрост;

9. Травяністая расліннасць, агульны стан, густыня, вышыня.

Склад травяністай расліннасці.

Ярус (паверх)	Назва раслін	Ступень пашыранасці	Фаза развіцця

Паверх пазнаецца па адноснай вышыні раслінны ў згуртаванні (першы паверх—самы высокі, пяты—самы нізкі. Фаза развіцця можа быць наступная: цвіццёне, плоданашэнне, вэгетацыйны стан і г. д. Ступень пашыранасці можа быць азначана пяцібальнай сістэмай: 5—скрозь распаўсюджана (расліна стварае фон); 4—сустракаецца часта; 3—рассяяна; 2—рэдка; 1—адзінкамі. Складзеныя такім чынам апісанні згуртаванняў, геабатанічныя і флёрыстычныя карты і іншы матар'ял аўтар гэтага артыкулу просіць перасылаць у Інстытут Беларускае К лѣтуры ў Менску для навуковай апрацоўкі гэтых матар'ялаў і ўключэння атрыманых вестак у геабатанічнае апісанне Беларусі і карту яе расліннасці, якая выдаецца Інстытутам Беларускае К лѣтуры. Іменны тых аўтараў, матар'ял якіх будзе скарыстаны, будуць у тэксьце ўспамянуты. Усякія запытанні адносна закранутай тэмы аўтар просіць накіроўваць непасрэдна яму па адрасу: „Ленинград. Гербарий Главного Ботанического Сада“.

Анагаль

ТНЧНН

Бюлетэнь надвор'я па БССР за кастрычнік 1925 г.

Агляд сыноптычных карт за кастрычнік месяц паказвае, што на працягу ўсёй першай дэкады (10 дзён) кастрычніка мінулага году ўся заходняя палова і крайні поўдзень Эўропэйскага контынэнту знаходзіліся пад уплывам галіны Азорскага максимуму і ціск паветра тутакі быў павышаны, а на ўсёй поўначы і крайнім усходзе—паніжаны. Што тычыцца Азійскага максимуму, дык ён, як відаць, да гэтага часу ўсё яшчэ ня меў значнай моцы, а таму і не выяўляў большай актыўнасці. Паказаная галіна Азорскага максимуму часамі набывала гэткую моц і сілу, што разгортваючыся ахоплівала сваёю паўночнаю часткаю і БССР. Такі стан барычнага рэльефу дазваляў акіянічным мінімумам, агінаючы паўночна-ўсходні схіл галіны высокага ціску, значна пасоўвацца на поўдзень, у глыб контынэнту, і тутакі разгортвацца ў моцныя цыклёны. Цыклёны гэтыя ў такім выпадку адціскалі галіну максимуму і ахоплівалі БССР сваёю заходняю і паўднёва-заходняю часткамі. Паказаная зьмены ў стане барычнага рэльефу і звязаныя з гэтым пераходы БССР з антыцыклёнальнай зоны ў цыклёнальную і наадварот справаджаюцца, зразумела, і павінны справаджацца кожны раз адпаведнымі зьменамі рэжыму надвор'я. Гэта адбілася перш за ўсё і галоўным чынам на зьменах кірункаў ветру і на сярэдняй ночадзеннай тэмпературы паветра. Апошняя (тэмпература), выказваючы пэўныя тэндэнцыі да паступовага з дня-ў-дзень зьніжэння, змянялася ўвесь час вельмі няроўна. Так: 1—3 сярэдняя ночадзенная тэмпература паветра па ўсёй тэрыторыі БССР была вышэй за 10 градусаў, 5-6-га—яна зьнізілася ў сярэднім да 4°, 7-га—зноў паднялася да 6—8° з тым, каб 8-9-га зьнізіцца да 3°, а 10-га,—падняцца да 6-7°. Самы цёплы дзень за дэкаду быў 2-га г. м., а самы халодны—8-га, калі ўначы паўсюды на тэрыторыі БССР тэмпература паветра стала ніжэй за нуль. У сярэднім за дэкаду тэмпературу паветра трэба лічыць нормальнай. Хмарнасць за ўвесь час была пераменная. Ападкі выпадалі часта і далі паўсюды за адну гэтую дэкаду амаль палову агульнае іх колькасці за месяц. 5-га і 6-га г. м. ў паўночнай палове БССР ішоў сьнег, але ён ня мог утрымацца дзякуючы таму, што сьледам за гэтым тэмпература паветра значна паднялася.

Пераходзячы да другой дэкады, трэба перш за ўсё адзначыць, што з самага пачатку яе вызначыліся зусім новыя ўмовы для ходу і

разьвіцця дынамічных процэсаў атмасфэры. Прычынай гэтага было тое, што, з аднаго боку, значна зьнізілася актыўнасьць Азорскага, а з другога,—усё выразней пачала выяўляцца роля азійскага максимуму. Апынуўшыся пры гэтых умовах у зоне паніжанага ціску, Эўропэйскі контынэнт, а асабліва яго паўночная палова, зразумела, зрабіўся месцам, дзе ў значнай ступені павінна было адбывацца разьвіцьцё цыклёнічнае дзеяльнасьці і дзе, запраўды, увесь час разгортваліся і праходзілі цыклёны. З тае прычыны, што цыклёны праходзячы ахоплівалі і БССР (галоўным чынам сваёй паўднёваю часткаю), яны зьявіліся для яе галоўным фактарам, ад якога залежалі ход і зьмены надвор'я на працягу ўсёй дэкады. Частая зьмена вятроў, паступовае, з дня-ў дзень зьніжэньне сярэдняе ночадзеннае тэмпературы паветра (за выключэньнем 14 чысла), значная хмарнасьць, амаль штодзенныя ападка—вось тыя бліжэйшыя вынікі для БССР, якія былі выкліканы ўтвораным станам барычнага рэльефу і абумоўленым ім ходам дынамічных процэсаў. Бесперастанку зьніжаючыся на працягу ўсёй дэкады, сярэдняя ночадзенная тэмпература паветра дасягла свайго мінімуму 20-га чысла, зьнізіўшыся ў сярэднім па БССР да $3-5^{\circ}$ ніжэй за нуль. Гэта быў самы халодны дзень ня толькі за гэтую дэкаду, але і за ўвесь месяц. Сярэдняя за 2-ю дэкаду тэмпература паветра была ніжэй за нормальную на $4-5^{\circ}$. Самая высокая тэмпература паветра за гэты час была зарэгістравана ў Горках ($+10.5^{\circ}$), а самая нізкая—у Стукачове (-9.7°). Ападка выпадалі амаль штодзенна, але кожны раз у нязначнай колькасьці. За час паміж 13-м і 26-м г. м. па ўсёй БССР ішоў сьнег. У некаторых месцах ён ляжаў пластам да 7 см. у таўшчыню на працягу тыдню. Але потым пачыналася цёплае надвор'е і паўсюды зганяла сьнег да рэшты.

Адносна трэцяй дэкады трэба сказаць, што яна пачалася рэзкаю зьменаю надвор'я, якая была выклікана ўзмацненьнем актыўнасьці азійскага максимуму. Ход дынамічных процэсаў атмасфэры за гэтую дэкаду ўвогуле быў гэтакі. У самым пачатку яе ўтварылася моцнае ядро высокага ціску з цэнтрам ля заходніх берагоў Чорнага мора. Гэтае ядро, ўзмацняючыся, як відаць, за кошт азійскага максимуму, пачало потым хутка павялічвацца і пасоўвацца паступова на ўсход. 23-га кастрычніка яно дало вялікі грэбень высокага ціску на поўнач, удоўж палудзеньніку Растова на Доне, амаль да самых берагоў Белага мора. 26-га гэтае ядро, прасунуўшыся на поўнач, разгарнулася ў моцны контынэнтавы антыцыклён з цэнтрам у вышнявінах Уралу. Азначаны ход і разьвіцьцё дынамічных процэсаў атмасфэры і былі прычынаю таго, што на тэрыторыі БССР, якая апынулася пад уплывам заходніх схілаў зоны высокага ціску, вятры паступова пачалі змяняцца на паўднёвыя і паўднёва-ўсходнія, а адначасна з гэтым пачала падымацца і сярэдняя ночадзенная тэмпература паветра. Тэмпература, бесперастанку паднімаючыся, дасягла максимуму 25—27-га кастрычніка, дашоўшы ў сярэднім да $+10^{\circ}$. У канцы месяца, каля 28-га чысла, памянёны вышэй антыцыклён пачаў паступова распадацца і адыходзіць на паўднёвы ўсход, даючы дарогу, удоўж паўночных берагоў Эўропэйскага контынэнта, моцнаму акіянічнаму цыклёну. Гэта прывяло да таго, што ў БССР пачалі паступова ўзмацняцца вятры заходніх румбаў, а ночадзенная тэмпература паветра, пераважна ў паўночнай палове БССР, пачала паступова зьніжацца. Увогуле сярэдняя тэмпература паветра за дэкаду ўсё такі перавысіла норму на $1-2^{\circ}$. Ня гледзячы на значную хмарнасьць і значны лік дзён з ападкамі, апошніх за дэкаду выпа-

МЭТЭОРОЛЁГІЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА БССР ЗА КАСТРЫЧНІК 1925 г.

паводле сярэдніх за дэкады і за месяц

№№ на парадку	Назовы станцый	Акруга	Тэмпература паветра С°					Сума ападкаў у мілім				З а м е с я ц				Лік дзён з счэтам.
			1-я дэкада	2-я дэкада	3-я дэкада	За месяц	Адхіленні ад норм	1-я дэкада	2-я дэкада	3-я дэкада	За месяц	Адхіленні ад ападкаў у %	Лік дзён з ападкамі	Харанасць	Пераважны кірунак ветру	Лік дзён з счэтам.
1	Стужкова	Палацкая	6,8	0,3	5,4	4,1	-1,0	19,9	9,4	8,6	37,9	-10	25	8,2	SW,W	11
2	Ноае-Караіва	Віцебская	5,7	-0,4	4,0	3,2	-1,0	27,5	14,3	17,4	59,2	+6	23	8,3	W,S	11
3	Лукінопазь	"						20,7	12,8	15,2	48,7	+8	21			7
4	Фатань	"						20,4	14,6	14,5	49,6	+8	21			8
5	Горкі	Аршанская	6,8	-0,1	4,5	3,6	-1,3	21,4	8,6	32,4	62,4	+52	17	8,0	WSW,W	9
6	Маглёў	Магілёўская	6,7	0,6	5,4	4,2	-0,9	16,6	6,5	23,3	46,4	-9	19	7,0	WSW,WWW	11
7	Менск	Менская	7,0	0,5	6,6	4,8	-0,5	17,8	14,0	7,1	38,9	-15	20	7,3	WSW	6
8	Мар'іна-Горка	"	6,7	1,2	7,4	5,2	-0,1	19,7	14,1	6,1	39,9	-3	24	7,2	SSE,W	7
9	Турск	Бабруйская	6,6	1,6	6,5	5,0	-0,7	13,8	18,6	18,0	45,4	-5	15	7,2	W,SW	3
10	Салонае	"						16,8	16,9	13,5	47,2	-2	16			4
11	Андрэеўка	"						15,6	18,1	12,5	46,2	-2	16			
12	Прытыка	"						21,1	8,4	7,2	36,7	-24	13			
13	Жорнаўка	"	7,0	1,5	7,2	5,3	-0,2	23,0	10,0	7,5	40,5	-49	15	6,9	SE,SW	4
14	Капацэвічы	Слуцкая						13,3	10,5	2,5	28,3	-35	20			4
15	Старобін	"						12,9	13,8	2,5	29,2	-35	20			2
16	Х. Морына	"						16,4	7,7	2,3	26,4	-38	11			3
17	Любань	"						20,6	11,1	2,8	34,5	-28	13			
18	В. Ніжын	"						17,9	13,3	7,1	38,3	-31	16			
19	Ямінаск	"						19,5	8,4	2,8	30,7	-20	13			
20	Морач	"						15,4	16,2	3,0	34,6	-23	26			
21	Навадворцы	"						16,8	8,4	1,7	26,9	-40	19			3
22	Лучыцы	Мозырская						19,0	20,7	15,4	55,1	+2	19			5
23	Птыч	"						8,5	9,5	12,0	30,0	-2	13			
24	Колкі	"						15,5	7,8	15,1	38,4	-2	9			
25	Мар'іна	"						14,8	10,7	1,3	26,8	-38	10			
Сярэднія па Беларускай ССР			6,6	0,7	5,9	4,4	-0,7	17,8	12,2	9,9	39,9	-13	17	7,5	SW,W	—

ла менш за норму. Сьнег падаў толькі ў самым пачатку дэкады, але, як гаварылася ўжо раней, цёплае надвор'е хутка сагнала яго.

Увогуле і ў цэлым у вадносінах да стану надвор'я кастрычнік мясяц трэба лічыць мясяцам ня зусім спагадным для БССР. Ясных дзён было вельмі мала, большасьць было хмарных. Хмарнасьць перавысіла норму для кастрычніка. Ападкі—сьнег і дождж—выпадалі вельмі часта. Дзён без ападкаў было вельмі мала, усяго за месяц—каля 10. Выпадаючы кожны раз у нязначнай колькасьці, ападкі цалком паглыналіся глебаю. Наагул, па ўсёй БССР ападкаў выпала ня больш ад нормы, а ў акругах: Слуцкай, Мазырскай і часткаю Бабруйскай—нават значна менш за норму. Сярэдняя за месяц тэмпература паветра была ніжэй за нормальную амаль на 1°, прычым асабліва халоднай была сярэдзіна мясяца. Марозных дзён за месяц было ня менш за 10. Тым ня менш мы маем пэўныя падставы лічыць, што неспагадныя атмасфэрныя ўмовы не зрабілі шкоднага ўплыву на рунь азімых, а толькі крыху затрымалі яе рост, галоўным чынам—у паўночных акругах. Аб гэтым сьведчаць і тэлеграфныя даныя ЦСУ на 15-е кастрычніка і 1-е лістапада. Гэтыя даныя паказваюць, што: 1) стан руні азімых у БССР за бягучы год наагул лепшы, чымся ў мінулым годзе; 2) стан гэты паступова паляпшаецца ў кірунку з поўначы на поўдзень і 3) у паўднёвых акругах (Мазырскай і Бабруйскай) стан руні вышэй за сярэдні, у цэнтральных—сярэдне і паўночных (Віцебскай, Барысаўскай і асабліва ў Полацкай)—трохі ніжэй за сярэдні.

3 матар'ялаў, прысланых у ЦБК краязнаўчымі організацыямі

М. Адзярыха

Апісаньне Койданаўскага замку¹⁾

На адлегласьці вярсты ад ст. Койданава па М.-Б.-Б. чыгунцы ў кірунку на захад разьмясьцілася м-ка Койданава. Раскінулася яно на досыць высокіх узгорках у кірунку з поўначы на поўдзень. Між гэтых узгоркаў ледзь-ледзь сочыцца невялічкая рэчка-раўчучок, якую тутэйшыя насельнікі называюць Няцечкай. На паўночны бок ад станцыі, недалечка ад рэчкі, з правага яе боку, на высокім узгорку стаіць сьведка старадаўных дзён Беларусі—Койданаўскі замак. З паўднёвага боку ад яго, на адлегласьці 20—30 сажняў знаходзіцца стары каталіцкі касьцёл, дзе яшчэ ў сучасныя дні адбываецца набажэнства местачковых і акалічных каталікоў. Улева ад замку на такой-жа адлегласьці, як ад касьцёлу, сярод дзесятка бярозак, разьмешчаны старадаўныя кальвінскія могілкі, на якіх да нашых дзён захавалася некалькі скляпоў і помнікаў. Тут-жа пры могілках, крыху на захад, стаіць папоўскі дом, з усіх бакоў абкружаны густою зеленью высокіх ліп, клёнаў, бяроз і іншых дрэў. Усходнім сваім бокам замак упіраецца ў рэчку Няцечку, за якой раскіданы загоны местачковага сялянства. Заходні-ж бок замку з сваёю брамаю ўпіраецца ў Першамайскую вуліцу, па адным баку якой разьмешчаны сялянскія будынкі.

Увакол замак абнесены глыбокім у 8—10 сажняў ровам і высокім валам. Тутэйшыя сяляне апавядаюць, што калісь-та ў старадаўныя часы гэты роў быў увесь да берагоў запоўнены вадою. І толькі дзякуючы таму, што ў гэтым рове ўтапіўся ўлюбёны сын якогась князя, апошні прызваў бабу-ведзьму і загадаў ёй, каб яна вывела з рову ваду. Баба-ведзьма загаварыла ваду, і ў рове стала суха. На тым месцы, дзе ўтапіўся князеў сын стаў камень, які і да нашага часу знаходзіцца ў рове. На вале-ж вакол замку, ля самых сьцен, гойдаюцца розныя дрэвы. Тут ёсьць бярозы, клён, асіны, ліпы і сярод іх, „як важны пан“, разлажыўся вялізарны, у два з паловай абхваты, граб. Асабліва густа разьмешчаны дрэвы з паўднёвага боку. Калі глядзіш на замак ад каталіцкага касьцёлу, дык з-за дрэў нельга бачыць таго, што знаходзіцца ў сярэдзіне замку ці на яго паўночным баку. З заходняга боку, якраз супроць брамы, берагі рову злучаюцца між сабою земляным насыпам, дзякуючы якому толькі можна прабрацца ў сярэдзіну замку. Местачковыя насельнікі кажуць, што калісь даўно, у той час, калі роў быў запоўнены вадою, гэтага землянога насыпу ня было. Замест яго быў рухомы мост, па якім прабіраліся ў замак і назад.

¹⁾ З матар'ялаў экскурсіі членаў краязнаўчага гуртка Б.Д.У-ту, наладжанай 9 жніўня м. г.

Акрамя таго, што замак абнесены наўкола ровам і валам, для большай забясьпекі ад ворага, ён абнесены яшчэ каменнай сьцяною. Усіх сьцен у ім налічваецца дзесяць. Даўжыня іх неаднолькавая і, дзякуючы гэтаму, сьцены даюць замку форму няправільнага дзесяцікутніка. Усе сьцены змурованы з чырвонай цэглы, якая мае квадратную форму, і ахварбаваны ў белы колер. Пры гэтым кожная з іх пакрыта зьверху гонтай. Але на аднэй з сьцен, што першая з правага боку ад брамы, знойдзена, што яна калісь-та была пакрыта ня гонтай, а дахоўкай (чарапіцай). Гэта наводзіць на думку аб тым, што ў старадаўнія часы ўсе сьцены замку пакрываліся зьверху ня гонтай, як яны пакрыты цяпер, а дахоўкай. Звычайная вышыня сьцяны дасягае аднаго сажня, а таўшчыня—паловы аршына. Пры гэтым трэба сказаць, што толькі тры сьцяны захаваліся ў поўным сваім відзе, рэшта зруйнованы местачковымі насельнікамі, якія разьбіраюць іх на чараны для печак.

У кожным з вуглоў сьцяны знаходзіцца вежа. Усіх іх налічваецца ў замку дзевяць. У вадным з вуглоў знаходзіцца брама замку. Яна, як і сьцены, змурована з цэглы і высока ўзьнімаецца над імі. Толькі вароты брамы зроблены з дрэва і моцна ўмацованы да сьцен. На браме да сучаснага моманту захаваліся з надворнага боку надпіс з словамі „Рену 1884“. Вежы маюць форму конуса і таксама, як сьцены, змурованы з цэглы і пакрыты ў сучасны момант гонтаю. У кожнай з веж ёсьць па шэсьць байніц: тры з іх, большыя ў дыяметры, размешчаны ўнізе вежы, а тры, меншыя ў дыяметры, знаходзяцца вышэй першых. Усе яны накіраваны ў розныя бакі процілежна ад цэнтру. Што датычыць сярэдзіны замку, яго ўнутранага выгляду, дык тут перш-наперш кідаецца ў вочы кальвінскі збор, дзверы якога накіраваны на захад. За ім, на адлегласьці пяці ці сямі крокаў, знаходзіцца жылы будынак, напэўна былы дом князёў, а ўлева, насупроць збору, размешчан хлёў.

Збор займае якраз цэнтр месца замакавага пляцу. Ён мае выгляд моцнай цаглянай будыніны і добра захаваліся да цяперашняга часу. Сьцены, страхы і вокны засталіся цэлымі і непарушанымі. Толькі не хапае для паўнаты малюнку збору аднае яго вежы, якая высока ўзьнімалася над зборам. У 1921 годзе, як кажуць тутэйшыя сяляне, гэтая вежа збору зруйнована чырвонаармейцамі, якія складалі свае вайсковыя рэчы ў зборы. Разам з вежаю быў скінуты і гадзіннік, які знаходзіўся ў вежы. Ад яго зараз засталася толькі два колы, якія знаходзяцца ў першай вежы, што з левага боку ад брамы замку. Гэты гадзіннік да 1905 году паказваў правільны час і толькі пасля 1905 г., дзякуючы адсутнасьці наглядальніка за ім, сапсаваўся.

У сярэдзіне зборавай вежы, з яе ўнутранага боку, як падаюць сяляне, была бляшка з надпісам на нямецкай мове. Кажуць, што гэты надпіс вызначаў дату рэмонту збору, а ўласна 1613 год.

Увесь збор складаецца як-бы з трох частак: першая частка—гэта перэдняя прыбудовка збору, другая—самы збор і трэцяя частка—задняя прыбудовка збору. Кожная з гэтых пералічаных частак выразна адрозьніваецца адна ад аднае па форме сваёй пабудовкі. Так, перэдняя прыбудовка высока ўзьнімаецца да верху ў параўнаньні з самым зборам і яго задняй прыбудовкай. Пры гэтым яна складаецца як-бы з трох паверхаў, якія розьняцца між сабою па форме. Першыя два, што зьнізу, маюць чатырохсьценную форму, трэці—шасьцісьценную. Ня гледзячы на вялікую вышыню гэтай прыбудовкі, яна займае не-

вялікую плошчу зямлі. Даўжыня яе—тры-чатыры аршыны, а шырыня—п'яць-шэсць аршын. У кожным з паверхаў пярэдняй прыбудовкі ёсць байніцы; колькасць іх і дыяметр неаднолькавы. У першым паверсе тры байніцы, накіраваныя ў кірунку на захад, поўдзень і поўнач. Гэтыя байніцы самыя большыя па сваім дыяметры. У другім паверсе толькі дзве, невялічкага дыяметру, байніцы, якія накіраваны на поўдзень і поўнач.

Трэці паверх налічвае ў сабе восем, зусім невялічкага дыяметру, байніц. З кожнага боку гэтага паверху іх ёсць па некалькі.

Самы збор трохі нагадвае Менскі Залатагорскі каталіцкі касцёл, што знаходзіцца па Савецкай вуліцы. Ён мае ўдоўж дваццаць тры аршыны, а ўшыркі пятнаццаць аршын. Дах пастаўлены вельмі строма, а сьцены з бакоў маюць па тры цагляныя як-бы ўпоры, падобныя да шул ў хляве ці гумне. Гэтая частка збору, як і першая, мае байніцы. Толькі разьмешчаны яны з пэўных бакоў—гэта ў пярэдняй сьцяне з заходняга боку і ў задняй сьцяне з усходняга боку. У пярэдняй сьцяне дзве байніцы—знізу большага дыяметру і дзве байніцы ўверсе сьцяны меншага дыяметру. У сьцяне з усходняга боку ўсіх байніц налічваецца шэсць. Яны разьмешчаны па ўзроўні страхі, паўз бакі апошняе, адна над другою. З іншых бакоў байніц у гэтай частцы збору няма.

Трэцяя і апошняя частка збору па форме сваёй пабудовкі зусім розніцца ад формы пабудовкі першых дзвёх частак збору. Адходзячы на два-тры аршыны ад самаго збору звычайнай сьцяною, яна зараз пачынае загінацца ў сярэдзіну і сьпераду прымае шасьцігранную форму. Разьмер яе вышыні, а таксама плошчы меншы, як у першых частках збору. Дах прыбудовкі спускаецца да нізу вельмі строма і зроблен, як і ў самым зборы, з гонты. Вокны збору ўва ўсіх яго частках, якіх налічваецца шаснаццаць, маюць форму дугі. Дзьверы збору, як надворныя, так і ўнутраныя, таксама такой формы, як вокны.

Унутраны бок збору, таксама як і надворны, падзяляецца на тры часткі. Першая частка—гэта ўваход у збор, другая—самы збор, дзе зьбіраліся для набажэнства, і трэцяя частка—аўтар.

Уваход нічога сабою цікаўнага не прадстаўляе. Гэта звычайны як-бы калідорчык, які мае квадратовую форму і зусім невялічкі. Ня тое прадстаўляе сабою самы збор. Тут перш за ўсё, калі толькі пераступіш парог, убачыш над сабою клірас. Над клірасам у сьцяне, што ідзе ў кірунку на захад, ёсць ход на званіцу і вышкі збору. Зараз гэты ход замураваны. Замуравалі яго, як кажучы сьляне, у 1921 годзе чырвонаармейцы, якія складалі ў зборы свой фураж і зброю. Да гэтага часу ён быў адчынены і можна вольна было прабрацца на званіцу і вышкі. Далей у зборы, на адлегласьці кроку ці двух ад клірасу і на адлегласьці двух-трох крокаў ад бакоў-сьцен збору, знаходзяцца чатыры слупы, якія як-бы падпіраюць столь збору. Слупы маюць васьмікантовую форму і ў дыяметры ня болей чвэрці аршына. Столь мае форму скляпеньня і пахварбавана, як і сьцены, у белы колер. Дзякуючы таму, што збор служыў для чырвонаармейцаў месцам складу збожжа і зброі, сьцены яго трохі паабіваны і вельмі забруджаны. Адгэтуль ніяк нельга заўважыць якіх-небудзь малюнкаў на сьценах, якія можа калі і былі на іх. Тут-жа ў сярэдзіне збору, пры левым баку сьцяны, у тым месцы, дзе сходзіцца частка самага збору з яго задняй прыбудовкай, ці, іначай кажучы, аўтаром, знаходзіцца склеп, а з гэтага склепу ідуць тры падземныя хады ў розныя бакі. Сьляне ка-

жуць, што адзін з гэтых патаемных ходаў ідзе ў Менск, другі—у Несьвіж, а трэці—у Навасёлкі, што ляжаць на адлегласці 5 верст ад м-ка Койданава. Адзін з гэтых ходаў праходзіць якраз пад брамай і пацьвярджаецца, кажуць сяляне, гэта тым, што калі пастукаць чым-небудзь цяжкім у месцы за брамай з надворнага боку замку, дык будзе чуцён падзямельны глухі гул, гул падзямельнай пустэчы.

У 1913 годзе, як апавядаюць сяляне м-ка, у Койданава, для агляду склепу прыяжджаў з Вільні біскуп кальвінскай царквы, які аб склепе даведаўся з старадаўных запісаў. Поўнасьцю даведацца аб тым, што знаходзілася ў склепе і яго ходах яму не ўдалося з прычыны таго, што калі адходзілі ад месца склепу па ходах на адлегласць 20-30 крокаў, дык гасла сьвятло з-за недахвату паветра. У склепе ім было знойдзена толькі 75 дамавін, зусім струхнелых. Калі да іх дакрануліся, дык яны рассыпаліся, і толькі засталіся цэлымі шкідеты пахавных людзей. Гэтыя дамавіны, быццам, былі выключна дамавінамі памершых з роду Радзівілаў. Гэты-ж самы склеп быў адчынены і ў 1920 годзе чырвонаармейцамі. Імі таксама, як і біскупам, было знойдзена шмат чалавечых касцей, параскіданых па склепе. Пасьля гэтага яны склеп замуравалі цэглай і такім ён застаецца да сёнешняга дня.

Дом, што знаходзіцца ў замку, разьмешчаны між дзьвёх сыцен і нават зьліваецца з імі так, што сыцяна дому служыць у гэты самы час і агароджаю замку. У ім ёсць дзьве дзьверы: адна на ўсход, а другая на захад, а таксама тры пакоі з калідорам формы простакутніка. Як у калідоры, так і ў кожным пакоі знаходзяцца кахляныя грубкі. Частка з іх амаль што разбурана, асабліва на калідоры, а рэшта захавалася ў сваім старадаўнім выглядзе. Вокны ў доме досыць вялікага разьмеру і разьмешчаны нізка пры зямлі з прычыны таго, што сам дом стаіць нізкавата ад зямлі. У доме ў сучасны момант разьмяшчаюцца сем'і, якія страшэнна нішчаць як замак у цэлым, так і дом, пераабраўчы даўнейшыя пакоі і печы згодна свайму густу, на новыя.

Хлеў замку стаіць, прыпіраецца да дзьвёх сыцен агароджы замку, трэцяй і чацьвертай па ліку з левага боку брамы. Зроблены ён увесь з дрэва, пакрыты гонтаю і ледзь трымаецца. Барвёньне павылузвалася з вуглоў і сыцен, і каб не сыцяна агароджы, на якую ён нахіліўся, дык будынак даўно-б ужо разваліўся. Толькі дзякуючы сыцяне ён захаваў свой выгляд да гэтага часу. Рэшта пляцу замка каля 50 кв. сажняў нічым не занята і пустуе.

Гэты вольны пляц замку, напэўна, некалькі дзесяткаў гадоў тому назад быў заняты якімі-небудзь будынкамі, але дзякуючы таму, што ня было належнага за імі догляду, яны зьнікалі. Каб ня здарылася гэта самае і з тымі будынкамі, а таксама з замкам у цэлым, якія захаваліся да сучаснага моманту, трэба ўсім тым, каму дорагі нашыя старадаўныя помнікі, звярнуць на замак належную ўвагу і паклапаціцца аб яго захаванні, ня даць магчымасьці несьвядомым насельнікам яго руйнаваць. Навуковыя працаўнікі: гісторыкі, архэолёгі, этнографы і мастакі павінны ўзяцца за яго дасканалае вывучэньне, бо пройдзе час, і гэты замак можа зьнікнуць і загінуць для навукі.

Пахаваньне стралы¹⁾

У сяле Стаўбуне Сьвяцілавіцкай воласьці Гомельскага павету ёсьць звычай пахаваньня стралы. Гэты звычай зьяўляецца заключным актам усяго вясновага цыклю звычайў і песень.

Дзеля гэтага я апішу ў кароткіх рысах увесь гэты цыкль і застанаўлюся больш падрабязна на самым звычайі пахаваньня стралы.

Цыкль гэты пачынаецца з „стрэчаньня“ (грымніц) 15 лютага, калі, кажуць людзі, сустракаецца зіма з вясной. З гэтага дня дзяўчаты пачынаюць гукаць (клікаць) вясну.

Увечары ўсе вёскі зьвіняць ад песень:

„Вясна наша вясёлая—гу!
Разьвесяліла зямлю, ваду—гу!
Зямлю, ваду, мяне маладу—гу!
Молад малойчык па саду ходзе—гу!
Шчыпе красачкі за шапачку—гу!
Сваёй дзевачцы за кладачку—гу!“ і г. д.

Гукаюць вясну да 7 красавіка. З гэтага дня пачынаецца самая вясна, а з ёй новыя песьні і гульні. Пасьля палудню 7 красавіка ўсе дзяўчаты высыпаюць на вуліцу, і пабраўшыся за рукі, пачынаюць вадзіць карагоды.

„Вуліца мала—дзевак ні стала
Люлюшкі-люлі дзевак ні стала. (Прыпеў).
Дзевак ні стала ды ўсе за старымі (пр.)
Ды ўсе за старымі ды ўсе за малымі“ (пр.) і г. д.

Карагоды водзяць да ўшэсьця (40 дзень пасьля вялікадня) уключна. У гэты дзень дзяўчаты апошні раз водзяць карагоды. Павадзіўшы карагоды, яны бяруцца за рукі і доўгім шнурам цягнуцца за сяло ў жыта. Ідучы пяюць гэтакія песьні:

(Песьні я запісваў па вымаўленьні).

1 песьня.

„А ідзі страла ды ўдоўж сяла
Охі-ой люлі ды ўдоўж сяла. (Прыпеў)
Ды ўдоўж сяла—упоперак вуліцы (пр.)
Ой ні бі стралі добрага молайца (пр.)
Па том молайцу некаму плакаці (пр.)
Матка старынька, сястра малінька (пр.)
Жана малада кала горада (пр.)
Ідзе мамка плача, там рака цячэ (пр.)
Ідзе сястрычачка, там крынічачка (пр.)
Ідзе жана шэльма, там расы няма (пр.)“.

¹⁾ З матар'ялаў, прысланых у ЦБК Краязнаўчым гуртком пры БДУ.

2 песьня.

„Ў майго татачкі харашо жыці (пр.)
Двор над гарою—сад над ракою (пр.)
Пусьці татачка ў сад пагуляці (пр.)
Ні буду тваіх вішань шчыпаці (пр.)
Ходзь і вышчыпну вінаградчку (пр.)
Панясу татку на парадачку (пр.)
Парадзь татачка, парадзь роднінькі (пр.)
Як з нялюбым жыць нелюбу наравіць (пр.)
Ходзь ні люб табе—заві любінькі (пр.)
Ходзь ні міл табе—заві мілінькі (пр.)
Заві мілінькі чарнабрывінькі (пр.)“.

З гэтымі песьнямі дзяўчаты прыходзяць у жыта. Там яны рас-
сыпаюцца паасобку, і кожная, хаваючыся, зарывае (закапвае) ў зямлю
якую-небудзь рэч—занізку (пацерку), пярсцёнак, касьнік, тканку і інш.
Часам за дзяўчатамі бегаюць хлопцы і шукаюць захаваныя рэчы.
Вось гэта і называецца пахаваньнем стралы.

Цікава, што йдучы назад дзяўчаты ўжо не пяюць вясняных пе-
сень. Пахаваньнем стралы канчаецца вясняны цыкль. Пасьля гэтага
пачынаецца граная нядзеля з сваімі песьнямі, а потым ужо пяюцца
жніўныя песьні.

Анкеты, програмы і інструкцыі

М. Мялешка

Апытальны ліст

да збірання народных вераванняў і прадстаўленняў, зьвязаных з каменем, і вестак аб каменных помніках гісторыка-археалёгічнае значнасьці

1. Дзе сабраны весткі: акруга, раён, сельсавет, вёска.

2. Як тлумачыць народ зьяўленьне на зямлі каменя: як даўно зьявілася камяне, на якім выпадку, як гэта здарылася і да т. п. Запісаць аб гэтым народныя паданьні, прадстаўленьні і легенды.

3. Ці няма павер'яў, у якіх гаварылася-б, што камяні былі некалісь жывымі; чаму яны перасталі жыць, расьці, чаму сярод іх ёсьць вялікія і малыя, моцныя і слабыя.

4. Ці былі калі і ці ёсьць цяпер у вашай мясцовасьці пачэсныя, цудоўныя камяні, за што іменна пачытаюцца, як сьвятыя. Якое здарэньне прывабіла да такіх камянёў увагу народу. Ці не завуцца камяні: Бабка, Сыцяпан, Барыс, Кравец, Шавец, або як іначай. Чым тлумачацца такія назвы. Ці вядомы вам такія камяні ў іншых месцах Беларусі і дзе іменна.

5. Які від пакланеньня і пачытаньня каменя быў першапачатковы, да асьвяшчэньня яго царквой. Сабраць і запісаць весткі, якія захаваліся ў народзе аб гэтым.

6. Які від пакланеньня і пачытаньня каменя застаўся пасля высьвячэньня: цалуюць, ходзяць кругом яго на каленях, бяруць навалачкі, як сьвятога, і да т. п. З якой мэтай усё гэта робіцца і як. У якія дні сьвяткуе народ, збіраючыся да каменя. Як рыхтуюцца да гэтага сьвята і як праводзяць яго.

7. Ці няма ў полі ўрочышчаў званых „Зьмяіная магіла“, ці назвы падобнае да гэтай. Якія аб гэтым месцы захаваліся легенды. Ці ня зьвязана гэтая назва з каменем.

8. Калі камень ёсьць на „прошчы“, то апрача падрабязнага апісаньня каменя і збіраньня аб ім паданьняў, належыць сабраць весткі і аб самой *прошчы*: а) запісаць народныя паданьні, калі і пры якіх здарэньнях зьявілася *прошча*; б) указаць месца, дзе знаходзіцца *прошча*; в) што народам лічылася і лічыцца за сьвятыню на *прошчы*; г) якія паданьні ў народзе захаваліся аб цудах і выздараўленьні хворых ад помачы *прошчы*; д) ці ня верыць народ, што крыніца на *прошчы* выцякае з-пад скрытага ў зямлі каменя; е) у якіх формах выліваецца пачытаньне сьвятыні на *прошчы* і ў якія дні; ж) сабраць і запісаць аб *прошчы* падрабязна легенды, паданьні, народныя прадстаўленьні і да т. п. Калі ў вашай мясцовасьці няма *прошчы*, дзе на Беларусі вядомы вам *прошчы*.

9. Які надворны выгляд мае камень: падобны да чалавека, якой-небудзь жывёлы, да звона і інш. Ці форма прыроднага пахаджэньня, ці зроблена рукой чалавека і як выразна. Якой пароды камень; ці

ёсьць навокала яго такой самай пароды каменьне; стан каменя: парос мохам, выпятрыўся, разьбіты маланкай, патрэскаўся ад агню і да т. п. Якая велічыня яго: вышыня над зямлёй, таўшчыня, аб'ём, колькі прыблізна знаходзіцца каменя ў зямлі, колькі, прымерна, усяго масы ў камені.

10. Дзе такі камень знаходзіцца: на гарадзішчы, на старадаўных могілках, на кургане (капцы), пры возеры, рацэ, пры старой дарозе, у крыжавых дарогах, у вёсцы, у полі, на гары, у лесе і да т. п. Як завецца ўрочышча, дзе ляжыць гэтакі камень.

11. Ці ёсьць абагаўлёныя камяні ў мясцовых яўрэяў, татар, цыган. Як яны адносяцца да камянёў, якія пачытаюцца беларусамі; якая розніца між пачытаньнямі адных і другіх.

12. Як народ тлумачыў даўней і цяпер чужоўную моц, якой валадае камень: ці знаходзіцца ў камені нейкі дух, ці жыве гэтая моц каля каменя, ці адлучаецца ад каменя, і як гэта здараецца. Якія іншыя погляды вядомы ў народзе. Якія да гэтага захаваліся легенды і казкі.

13. Ці ёсьць цяпер і ці былі калі такія камяні, якія мелі здольнасьць да працы: шыў адзеньне, боты; як адбывалася гэтая праца: хто рабіў, як жыў, чым майстраваў. Падрабязна апісаць і сабраць самыя дробныя і рознастайныя весткі, датычныя да гэтага каменя і яго дзейнасьці.

14. Якія захаваліся ў народзе паданьні, легенды, казкі аб абярненьні ў камень. Што абярнулася ў камень, пры якім здарэньні і як гэта адбылося. Як да гэтага каменя адносіўся народ.

15. Ці не захаваліся павер'і, што крыніцы, рэкі выцякаюць з пад скрытага каменя. Які гэта камень: пракляты—калі, кім, за што; пачытаны і да т. п. Запісаць паданьні і легенды аб камені.

16. Якія ёсьць у народзе паданьні аб скрытых пад вялікімі камянямі грошах. Якія гэта грошы: заклётыя—кім, праз што; ці не хаваюць агнявыя змеі грошы пад каменнем і да т. п.

17. Ці ня лічыцца патрэбным у ноч на купальне паліць вогнішча на камені. Ці не рабілі гэтага ў старыя часы, і чым гэта тлумачаць.

18. Ці ня звязвае беларус у сваіх прадстаўленьнях каменя з высокімі гарамі, гор—з хмарамі. Ці не захавалася дзе такога паданьня, па якім сьв. Ёлья (ці хто другі) разьбівае горы маланкай. Запісаць гэтыя паданьні поўнасьцю.

19. Якія камяні ў якіх выпадках, ад якіх хвароб і ў якім відзе прымяняюцца ў народных леках. У якіх формах адбываецца лячэньне, якія пры гэтым гаворацца замовы, малітвы і асобныя словы. Чым тлумачыцца, калі ўжытае зелье ад каменя горай шкодзіць. Аб усім зрабіць падрабязныя запісы.

20. Ці ня ўжываюцца на лекі каралі—пацэркі, як гэта адбываецца, ад якіх хвароб. Якія яшчэ дарагія купленыя камяні ўжываюцца на лекі.

21. Якія ў народзе засталіся павер'і аб знойдзеных крамнёвых стрэлах (пяруновых), каменных малатках і інш. прыладах каменнага веку. Ці ня лічыліся такія камяні сьвяшчэннымі, ці ня фігуруюць у вабрадавым і рэлігійным жыцьці: дзе такія камяні знойдзены і ці захаваліся да гэтых часоў.

22. Ці ня былі калі і ці не знаходзяцца яшчэ і цяпер надмагільныя курганы, зложаныя з каменя, або абложаныя па ўсім насыпе каменнем. Колькі такіх курганоў, якая іх форма. Ці ня было на версе такой крушні большага каменя з якімі-небудзь знакамі. Якія павер'і

і паданьні засталіся пра гэткія капцы. Калі яны былі зьнішчаны—запісаць аб іх весткі, распытаўшы старых людзей.

23. Ці не трапляліся старыя магілы, вылажаныя каменем у сярэдзіне, каля сьцен і на дне, або камяні пастаўленыя ў галаве нябожчыкаў, у нагах; ці не абложаны звычайныя курганы ўнізе каменнем; якой велічыні каменьне; мясцовыя ці прывезенымі з другога месца, як разложаны. Калі такія курганы былі зьнішчаны,—сабраць аб іх весткі. Ці ня кідаюць пры пахаваньні ў магілу каменьне.

24. Што зьвязвае народнае прадстаўленьне з каменем, калі камень кладзецца на магілу. Запісаць падрабязна абрады, назвы абрадавых дзеяў і народныя вераваньні ў гэтым выпадку.

25. Ці ёсьць вёскі, сёлы, рэчкі, азёры, урочышчы ў полі і да т. п., якія маюць назву ад каменя: Каменка, Камянец, Каменны кут і да т. п. Чым тлумачыць народ такія назвы. Пэралічыць усе такія назвы з тлумачэньнямі да іх.

26. Запісаць народныя песьні, казкі, прыказкі, у якіх упамінаецца камень.

27. Якія сустракаюцца на камянёх выбітыя знакі: ступня нагі, рука, тапор, нажнічкі, піла, зброя і інш. Кожны такі камень належыць апісаць асобна і зрысаваць знакі, як паказана ў п. 35. Якія пра іх захаваліся паданьні. Дабавіць весткі па п. п. 9 і 10.

28. Якія вядомы ў вашай мясцовасьці каменныя крыжы, альбо камяні з адбітымі на іх крыжамі, ці няма на іх якіх знакаў, літар, лічбаў. Што пра іх кажуць старыя людзі. Дабавіць аб іх весткі па п. п. 9 і 10.

29. Што прымушала людзей ставіць каменныя крыжы пры вёсках, пры дарогах, на раздарожжы і да т. п. Ці ня ставіліся крыжы як паказчыкі дарогі, на месцы зьяўленьня нячыстай сілы, цудаў. Якія паданьні аб гэтым захаваліся ў народзе.

30. Ці няма старасьвецкіх могілак з каменнымі крыжамі, плітамі з надпісамі і другіх каменных помнікаў. Ці не называюць каменныя крыжы на могілках „жальнікамі“. Ці спатыкаецца ў народзе слова „жальнік“ і што пад гэтым словам трэба разумець.

31. Ці няма якіх ведаў, мо' чулі старыя людзі, каб пры разьмежаваньні зямель царкоўных, манастырскіх і іншых на межах, капцох клаліся камяні і выбівалася на іх крыжы, ці іншыя знакі.

32. Ці ёсьць у вашай мясцовасьці царковішчы (дзе былі даўней цэрквы) і ці не засталіся на іх камяні з крыжамі, надпісамі і знакамі. Ці не захаваліся ў царкве або ў касьцэле ў сярэдзіне, ці не ўмураваны ў падмуроўку камяні або пліты з надпісамі, знакамі і да т. п. Запісаць аб усім гэтым паасобна падрабязныя весткі.

33. Аб надпісах на камені належыць зазначыць: ці выраўнана месца для надпісу на камені штучна, ці надпіс зроблен на прыроднай паверхні каменя. Ці можна пазнаць, якой прыладай (жалезнай, каменнай) выраўнены камень і зроблены надпісы). Чым гэта тлумачыцца.

34. Якім альфавэтам зроблены надпісы. Ці можна іх разабраць. На якой мове. Ці ёсьць дата і якімі лічбамі вызначана (рымскімі, славянскімі, арабскімі). Ці добра захаваліся надпісы. Ці надпіс высечаны жалабком (поўкруглым, кантавым) або рэльефна вылучаецца на паверхні каменя. Дадаць тэкст надпісу ў такім распалажэньні, як ён знаходзіцца на камені.

35. Сфотографавать або зарысавать помнік, больш выдатны з двух бакоў, дакладна да найменшай драбніцы зрысавать надпісы, вымераць

літары—глыбіню і шырыню, асабліва незразумелых надпісаў. Надпісы зрысаваць ува ўсю іх велічыню. Да ўсіх такіх камянёў дадаць весткі па п. п. 9 і 10.

36. Калі памянёныя ў гэтай анкеце камяні былі ды зьніклі або перавезены ў іншае месца, то запісаць: калі, пры якіх умовах і чаму перамешчаны. Сабраць зьвязаныя з такім каменем вераваньні, паданьні, распытацца, якія на камені былі надпісы, знакі і інш.

37. Пры апісаньні ня ўпускаць з віду самых нязначных драбніц, бо яны часта бываюць каштоўнымі паказчыкамі таго ці іншага зьявішча. Калі ў мясцовасьці некалькі каменных помнікаў, то запісаць асобна кожны. Калі камень знаходзіцца ў другой мясцовасьці, паведаміце дзе і што вам аб ім вядома.

38. Адмеціць і напісаць, што прапушчана гэтай анкетай. Запісы рабіць належыць выразна на асобным аркушы паперы, не зьвяртаючы ўвагі на форму і разьмер. Усе назвы і паданьні запісаць дакладна, як пераказвае іх народ з захаваньнем мясцовай гаворкі. Адмеціць дзе, калі і ад каго напісана паданьне. Калі помнік, які апісваецца, упамінаецца ў друку, адмеціць, дзе іменна.

39. Запісаныя веды высылаюць бяз марак па адрэсу: Менск, Рэволюцыйная 21, Ёнбелкульт; паказаць хто рабіў запісы і свой адрэс.

Інструкцыя да збірання беларускіх народ- ных тэрмінаў па анатоміі жывёл

(Апрацавана зоолёгічнай падсэкцыяй Прыродазнаўчае сэкцыі
Інбелкульту)

1. Збіраючы тэрмінолёгічныя матар'ялы па анатоміі жывёл, трэба запісваць памагчымасьці ўсе народныя назовы асобных частак цела тэй ці іншай жывёлы. Напрыклад, даючы тэрмінолёгію па анатоміі каня, трэба назваць як знадворныя, так і ўнутарныя органы яго: галава, шыя, гагазіца (холка), грыва, чолка, вочы, зубы: секачы (резцы), клыкі, акрайкі, малочныя й пастаянныя, губы, ноздры, живот, хвост, корань хваста, бронхі, лёгкія, сэрца, печань, ныркі (пчкі) і г. д.

2. Запісваючы слова, трэба паказаць націск (напр.: „кіньдзюк“, „хрыбет“ і г. д.); да кожнага слова трэба дадаваць прыклад.

3. На кожнае народнае слова абавязкова трэба скласьці асобную картку ў $\frac{1}{16}$ звычайнага аркушу паперы, такога выгляду (гл. інструкцыю да збірання народнага слоўніка-тэрмінолёгічнага матар'ялу ў бел. мове.—„Н. К.“ № 1 ст. 49):

1. Беларускае слова.....

(напішэце, як чуецца, з націскам).

2. Дакладны яго пераклад на расійскую або польскую мову.....

3. Ляцінскае слова

4. Прыклад, у якім чулі слова.....

5. Месца запісу і прозьвішча запісчыка.

Увага: 1. На картцы можна пісаць толькі № адказу (ад 1—5) і самы адказ, ня пішучы на кожнай картцы слоў: „беларускае слова“ і г. д.

2. Калі лацінскага назову ня ведаюць, яго можна прапусьціць.

3. Калі мясцовыя назовы будуць запісаны ў анкеце або на рысунку, на іх усё роўна трэба складаць асобныя карткі.

Анкета

1. *Сысун* (млекопитающее). Як завуцця ўсе паказаныя на малюнку органы труса або парсюка ці яшчэ якога сысуна самца і саміцы; косткі, зубы, асобныя страўныя (пищеварительные) органы траваедных („сычуг, кніжка, рубец, сетка“), часткі конскага і кароўяга капыта, асобныя мясені (цягніцы або мускулы), жылы, нэрвы, часткі мазгоў і г. д.

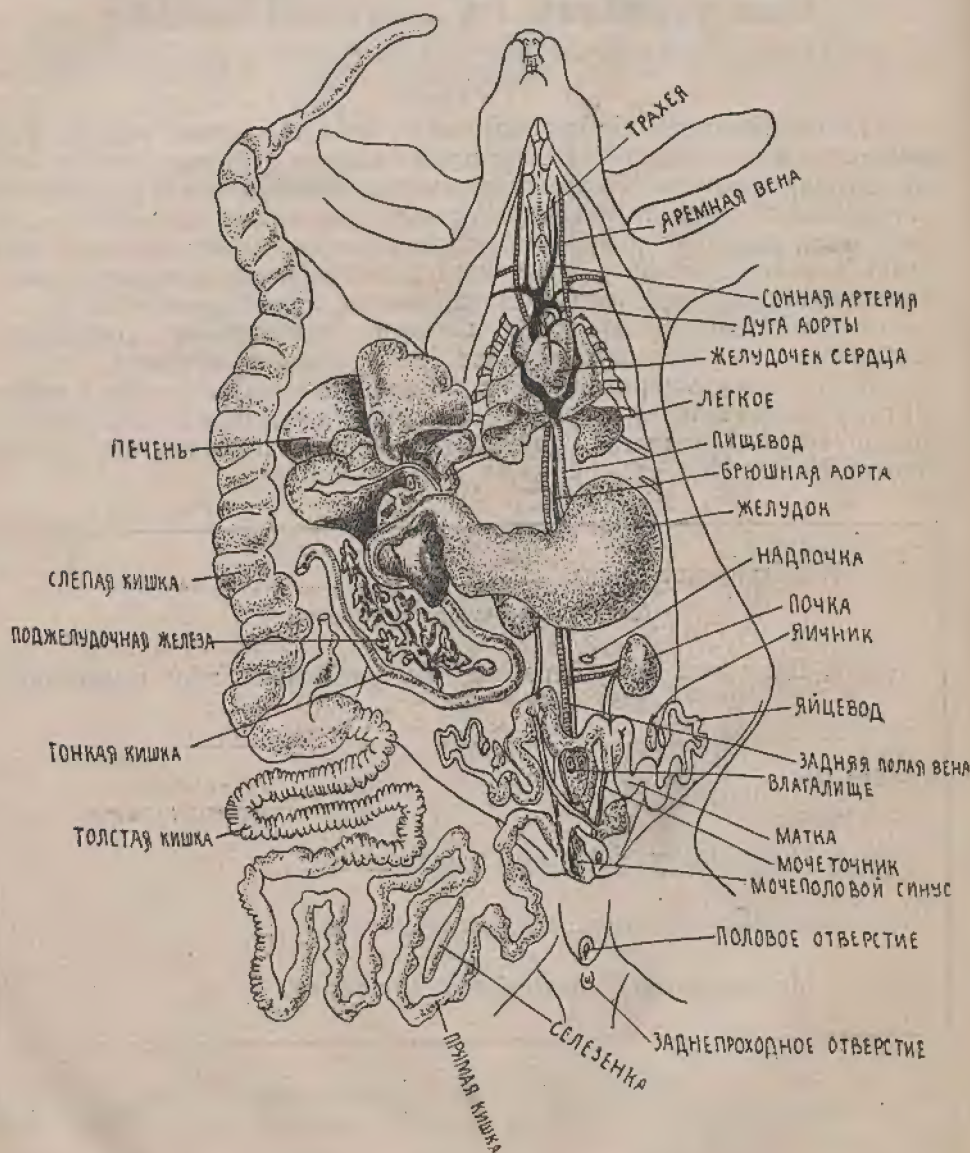

Рис. № 1. Самка кролика.

2. *Птушка*. Органы цела показана на рисунку голуба (самца і саміцы) ці куры і пеўня; асобныя пер'і, часткі п'яра, косткі, балонка („перепонка на ногах утки“) і г. д.

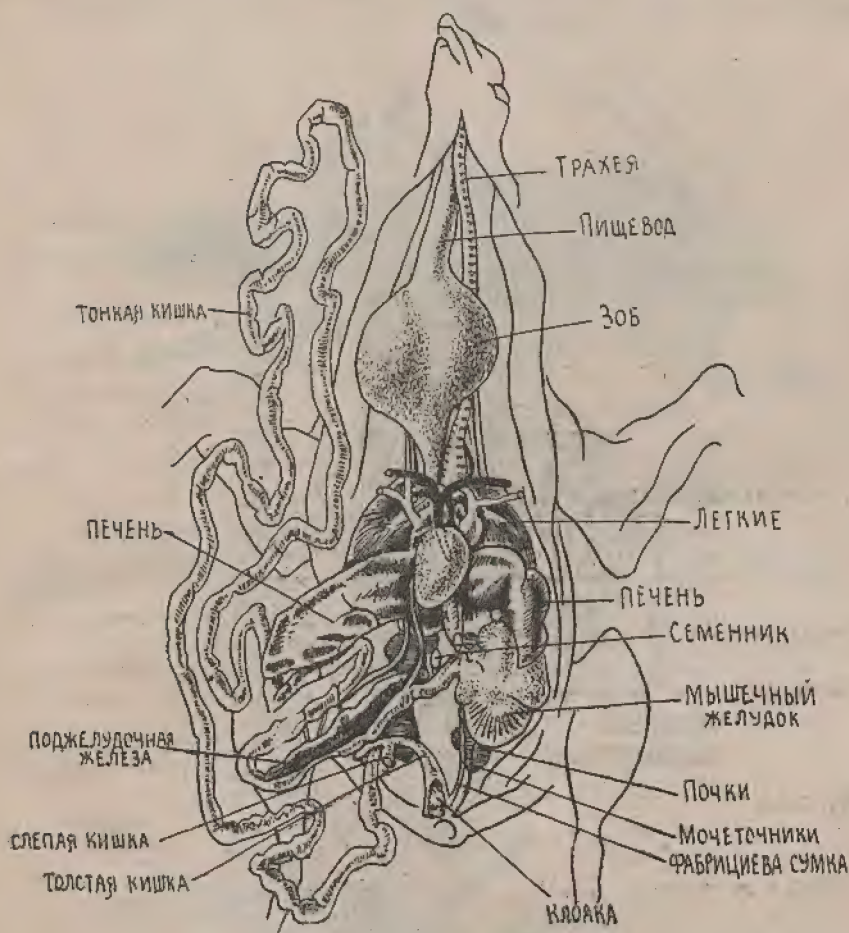

Рис. № 2. Голубь.

3. *Гад*. Органы гадзюкі (зуб, з якога яна выпускае атруту) або вужа, яшчаркі, чарапахі і інш. Луска (чешуя) і г. д.

4. *Вадаземнік*. Органы, напрыклад, жабы або рапухі ці трытона і інш.

5. *Рыба*. Усе паказаныя на рысунку органы акуня або яшчэ якое рыбы,—косткі, луска, зябры, перкі і г. д.

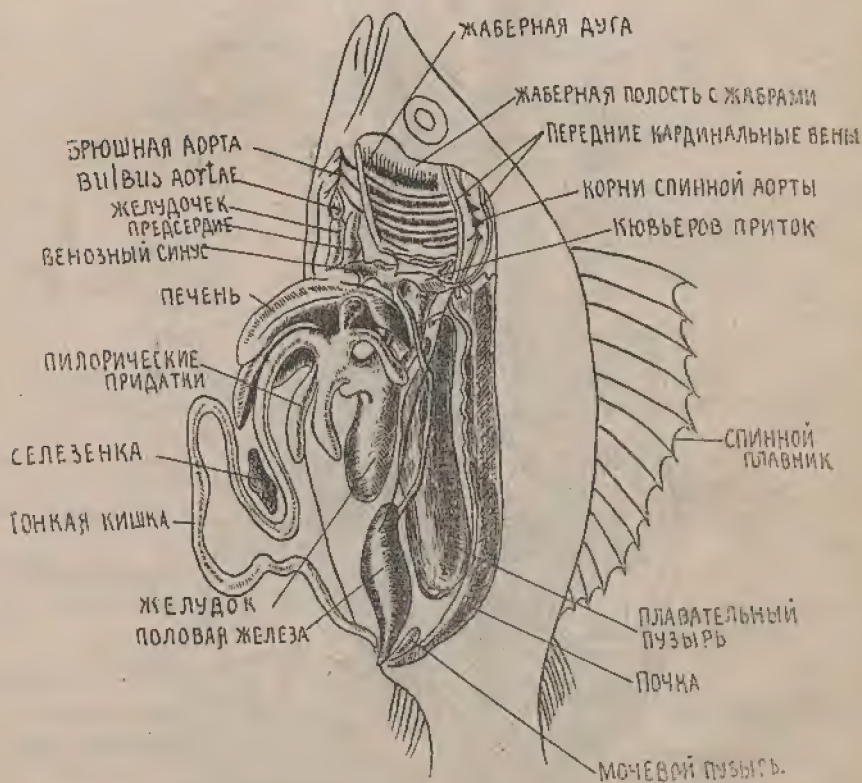

Рис. № 3. Окунь.

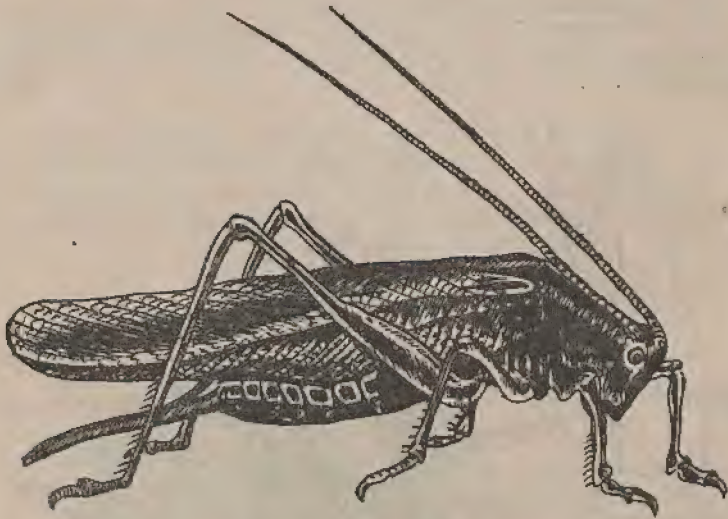
6. *Конік*. Часткі ціла зялёнага коніка

Рис. № 4. Зелений Кузнечик.

7. *Пчела*. Органы, паказаныя на рысунку: валаскі ног і ніжняга боку брушка, што завуцца зьбіральнымі апаратамі (собираТЕЛЬНЫМИ апаратамі) і служаць для зьбіраньня пылку з кветак. Матка, труцень, рабочая; органы, якія іх адрозьніваюць.

Памагчымасьці дайце больш матар'ялу з пчаларскае тэрмінолёгіі.

Рис. № 5. Пчела.

8. *Матиль*. Хабаток, нижня губа з невялічкімі членістими мац-ками (щупіками) і г. д. Вусень („личинка“), яє грудныя ногі, брушныя (ложныя) ногі. „Куколка“, капшучок („кокон“).

9. *Жук*. Ротавыя органы хрушча, пярэднія крыльцы (надкрыльлі) заднія (мяккія) крыльцы, ножкі, часткі ножак („тазик, бедро, голень, лапка, ноготок“) і г. д.

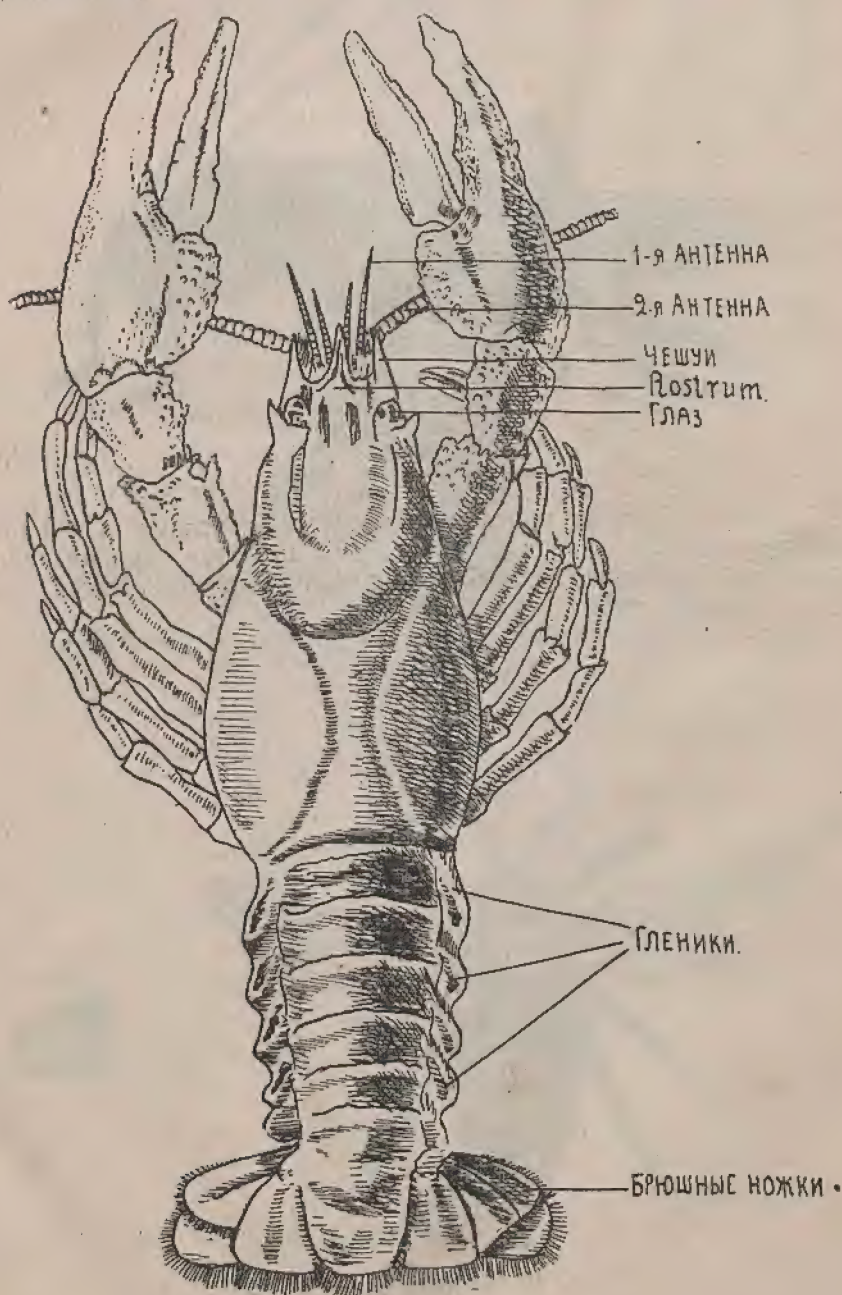

Рис. № 6. Речной рак.

10. *Павук*. Галавагрудка, павучиньневыя бародаўкі (звычайна тры пары ззаду на брушку), рухавы пазурок, што знаходзіцца часам на верхняй сківіцы, або шчэлепе („челюсти“) самцоў, і г. д.

11. *Рак*. Органы, паказаныя на рысунку (гл. ст. 52): панцыр або шчыт рака, вусікі („сяжкі“), дзве пары сківіц або шчэлепаў (пярэднія або верхнія, так званыя, „жвалы“ і ніжнія), ногі грудныя, ногашчэлепы (ногочелюсти), часткі ног і кляшні, зябры, вочы (парныя і няпарныя) і г. д.

12. *Мяккун*. Органы сьлімака, паказаныя на рысунку. Смоўж, начовакі (беззубка). Пласткаватыя зябры пласткаватыя мацкі („щупальцы“), брушная частка цела, выцягнутая ў „нагу“, мантыя. Бруханогі (балацянік), яго чарапашына (ракавіна), мантыя, мацкі („щупальцы“) і г. д.

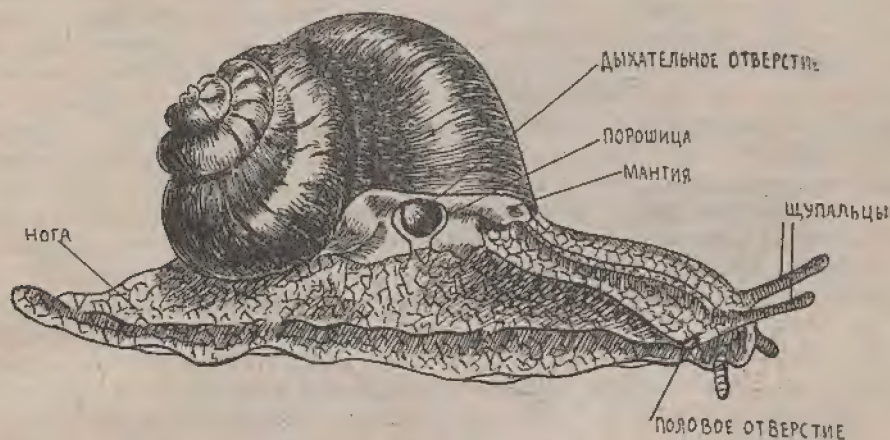

Рис. 7. Садовая улитка.

13. *Піяўка*. Присоскі, членікі піяўкі, ліняныя (зьмена скуры), сківіцы (шчэлепы), зубчыкі і інш. органы.

Чарвяк-дажджавік: членікі, паясок („группа члеников, вырабатывающих слиз для яйцезого кокона“), шчацінкі.

Солітэр, крупкі („финны“) — галоўка, хабаток, кручочкі, присоскі і г. д.

Рабак (*Ascaris*).

Увага. Добра, калі будуць запісаныя ня толькі паказаныя ў анкеце назовы, а памагчымае ўсе народныя словы, што адносяцца да анатоміі жывёл.

Х Р О Н І К А

У Інбелкульде

Сэкцыя па вывучэнні рэвалюцыйнага руху на Беларусі

У лістападзе 1925 г. былая камісія па вывучэнні рэвалюцыйнага руху на Беларусі рэарганізавана ў сэкцыю Інбелкульту. На першых арганізацыйных сходах новае сэкцыі абраны прэзыдыум у складзе: З. Жылуновіча (старшыня), Б. Аршанскага, Віткоўскага, М. Мялешкі і І. Барашкі.

Прэзыдыум распрадаваў плян працы на бягучы акадэмічны год. Згодна гэтаму пляну сэкцыя мае выдаць у першую чаргу зборнік: „Проклямацыйі соцыялістычных партый і арганізацый на Беларусі ў 1905 г.“, уложаны М. Мялешкам з прадмовай З. Жылуновіча. Падрыхтован і другі зборнік, прысвечаны памяці А. Бурбіса.

Распрацаваны тэмы для працы членаў сэкцыі, абмяркована пытаньне аб складанні біяграфічнага слоўніка беларускіх рэвалюцыянераў і намічан шэраг іншых пытанняў, над якімі мае працаваць сэкцыя на працягу году.

Сярод дакладаў, прачытаных членамі сэкцыі, звяртае на сябе ўвагу доклад т. Жылуновіча аб работніцкім руху на Беларусі ў 1905 г. і аб разьвіццях гэтага руху з 90-х гадоў мінулага веку. Гэты доклад чытаўся 2 студзеня 1926 г.

Гістарычна - Архэалёгічная Камісія

Гістарычна-Архэалёгічная Камісія ІБК, адчыненая ў кастрычніку 1925 г. ў складзе старшыні проф. М. В. Даў-

нар-Запольскага і Навуковага Сакратара З. І. Даўгялы, у хуткім часе пашырылася, прычым у склад яе ўвашлі В. І. Пічэта, В. Д. Дружыц, М. В. Мялешка, І. А. Сербай, Н. В. Харламповіч, А. М. Ляўданскі. З паловы лістапада пры Камісіі ўтворана падкамісія па вывучэнні старога Менску з запрашэннем у яе склад т. т. А. М. Панова, А. А. Сыяпуржынскага, П. К. Маразевіча, А. Л. Аніхоўскага. У працах Камісіі прымаюць удзел 5 студэнтаў Б. Д. У.

Дзейнасьць Камісіі дзеліцца на арганізацыйную і навукова-дасьледчую.

На арганізацыйных пасяджэньнях апрацаван агульны плян працы на 1925-26 акадэмічны год і потым дэталёва абгавораны паасобныя пытаньні, звязаныя з намечанай працай.

Плян працы такі: а) падрыхтоўка да выданьня і друкаваньне тому матар'ялаў да гісторыі Беларусі; б) выданьне друкаванага зборніку навуковых прац Камісіі; в) апрацоўка архэалёгічнае карты Беларусі; г) архэалёгічныя дасьледваньні ў БССР; д) апрацоўка крынічных падручнікаў для студэнтаў унівэрсытэту і пэдагэгікумаў па гісторыі Беларусі; е) распрацоўка гісторыі Менску; ж) складаньне патрэбных для гістарычных прац слоўнікаў: актавай мовы, географічнага, гістарычна-архэалёгічнага.

Разам з гэтым Камісіяй быў праведзены шэраг навуковых пасяджэньняў: а) у сувязі з падрыхтоўкай вызначаных да выданьня матар'ялаў; б) па азнаямленьні з гістарычнай замежнай літаратурай і в) па вывучэнні старога Менску.

Камісія мела 27 пасяджэнняў.

Рэальныя дасягненні Камісіі ў навуковай працы наступныя. Прагледжан і падрыхтован да друку том матар'ялаў да гісторыі Беларусі, да кожнага дакуманту зроблен належныя скарочаны змест, устаноўлены даты, дакуманты спарадкаваны ў хронологічнай чарзе. Том гэты аддадзены ў друк. У гэты том увайдучь дакуманты з часоў Жыгімонта 2-га з Кракаўскага архіву Чартарыйскіх (1542—1566 г. г.), дакуманты да гісторыі г. Магілёва за XVI і XVII в. з магілёўскіх архіваў і скарбовыя дакуманты XVII ст. з варшаўскіх архіваў. Затым падрыхтованы да выдання ў навуковым зборніку Камісіі працы членаў Камісіі. Апрача гэтага падрыхтованы да друку падручнікі для сямінарыяў: рас. летапісы (Краскоўскі), беларускія летапісы (Даўгяла), агульна-дзяржаўныя прывілеі Беларусі (Даўнар-Запольскі), прывілеі на Майдэборскае права (Дружыц), прывілеі цэхаў (Пічэта). У канцы Камісіяй апрацаваны плян адчынення пры Універсітэце архіўных курсаў; высветлена пытаньне аб утварэнні пры ІБК ячэйкі па славяназнаўству; аб выданні на замежных мовах кніг па БССР і аб пашырэнні скарбаў Дзяржаўнага Музею і Бібліятэкі дублетами, забранымі з Беларусі ў Музеі і Бібліятэкі РСФСР.

Падкамісіяй па старому Менску высветлены крыніцы, якія падлягаюць вывучэнню, прагледжаны друкаваныя матар'ялы да гісторыі Менску (Паноў, Сцяпуржынскі, Маразевіч) і зроблены плян старога Менску (Аніхоўскі); праведзен падлік курганоў і гарадзішчаў навокала Менску (Сербаў і студэнты), прагледжана частка рукапіснага матар'ялу ў Менскім Цэнтрархіве і зроблены выпіскі па топографіі і гісторыі Менску (Даўгяла); кожнаму члену падкамісіі па вывучэнні старога Менску вызначана асобная тэма з мэтай ўсебаковае распрацоўкі.

3. Даўгяла.

У літаратурнай камісіі

Літаратурная Камісія Ёнбелкульту займаецца падрыхтоўкай да акадэмічнага выдання твораў беларускіх пісьменьнікаў. У першую чаргу будучь выдадзены творы М. Багдановіча.

У лістападзе 1925 г. Старшыняю Літ. Камісіі проф. Універсітэту Ів. Ів. Замоціным на агульным сходзе Літ. Сэкцыі быў зачытаны даклад на тэмы: „Літ. Камісія Ёнбелкульту ў працэсе працы над зборам твораў М. Багдановіча. Падрахункі і перспэктывы“.

На гэтым сходзе была вынесена пастанова—друкаваць усе творы Багдановіча сучаснай ортографіяй і значыць у іх яўныя русіцызмы і полёнізмы. Дзеля гэтага ў працягу мінулага сьнежня Камісія вяла працу па выпраўленьні тэксту і ортографіі вершаў поэты і побач з тым значала ў іх чужаземныя словы.

У выніку гэтае працы падрыхтоўка першага тому твораў М. Багдановіча Камісіяй у бліжэйшы час будзе скончана.

У гэтым томе Камісія мае на мэце зьмясьціць каля 300 вершаў поэты; сярод іх налічваецца больш за 100 вершаў, нідзе ня выдрукаваных, ня лічачы адрывкаў і чарнавых накідаў. Апроч вершаў у першы том увайдучь прадмова і нататкі да гісторыі тэксту.

Да другога тому сабрана матар'ялу прыблізна на 15 друкаваных аркушоў. У склад яго ўвайдуць два разьдзелы: „прыгожае пісьмества“ і артыкулы нябожчыка. Сярод апавяданьняў знаходзіцца 7 яшчэ ня быўшых у друку: 3 закончаных і 4 адрывкі. Артыкулы падзелены на групы: з гісторыі беларускага грамадзянства, з гісторыі беларускае літаратуры, крытычныя нарысы і этюды, артыкулы па гісторыі і этнографіі славянства, на соцыялёгічныя тэмы, розныя рэцэнзіі і нататкі.

Трэці том, па думцы Камісіі, павінен зьмясьціць у сабе лісты поэты,

біографічныя і, калі мажліва, крытычныя матар'ялы аб поэце. Пакуль што для апошняга тому сабрана матар'ялу прыблізна на 8—10 друк. аркушаў.

Літ. Камісіі стала вядома, што М. Багдановічам была напісана поэма „Каханьне і Сьмерць“, якая разам з некаторымі яго лістамі захоўваецца ў архівах Заходняе Беларусі. На жаль, ніякіх сьлядоў аб гэтым цікавым творы ні ў Літ. Камісіі, ні ў бацькі поэты не знаходзіцца. З гэтае прычыны і наагул для папаўненьня сабраньня твораў нашых пісьменьнікаў Камісіяю зроблены крокі шляхам звароту да грам. Тарашкевіча, Ластоўскага, А. Луцкевіча да перасылкі з заходня-беларускіх архіваў у ІБК адпаведных матар'ялаў.

Апроч таго, Літ. Камісія падрыхтоўвае да выданьня творы А. Гаруна і Цёткі.

З таварышамі А. Гаруна па Сібіры, у якіх захаваліся лісты пісьменьніка, Камісія распачала перапіску аб прысылцы іх у ІБК.

Зьбіраньне і перапіска вершаў А. Гаруна з пэрыодычных выданьняў у лістападзе і сьнежні мінулага году вялася т. М. Ю. Дуброўскім згодна ўкладзенай Камісіяй інструкцыі.

Зьбіраньне і перапіска твораў Цёткі вядзецца пад даглядам Ю. Я. Бібіла.

У Камісію ўвесь час звараджаюцца корэспандэнты з рознымі пытаньнямі, галоўным чынам, адносна зьбіраньня твораў народнае творчасці. Камісіяй даваліся тлумачэньні як у вуснай, так і пісёнай форме. Каб дапамагчы ў справе зьбіраньня народнае творчасці, Камісіяю ўкладзена адпаведная праграма, якая надрукавана ў № 2-3 часопісу „Наш Край“ і паасобнай брошурай.

Камісія клапацілася аб далейшым зьбіраньні аўтографаў беларускіх пісьменьнікаў. З паступіўшых у Камісію матар'ялаў вызначаюцца аўтографы Ёв. Насовіча і прысланыя з Віцебску т. Каспяровічам аўто-

графы А. Гаруна ў асобным сшытку, уласная папка Ядвігіна Ш. з рознымі лістамі на паасобных аркушах і 5 зьнімкаў, сярод якіх ёсьць зьнімак А. Гаруна; артыкул М. Багдановіча „Забуты шлях“ з шасьцю яго вершамі і інш.

Бібліографічная Камісія ІБК

Бібліографічная Камісія ІБК мае сваім асноўным заданьнем складаньне супольна з Беларускай Дзяржаўнай Бібліотэкаю поўнае рукапіснае картотэкі па беларускай бібліяграфіі, рэдагаваньне і выданьне яе, як у вагульных працах ІБК, гэтак сама і асобна. Пры Бібліогр. Камісіі ёсьць картотэка па беларускай бібліяграфіі, якая зьмяшчаецца ў памяшканьні беларускага аддзелу Дзяржаўнае Бібліатэкі. Картотэка налічвае болей 34.000 картак. Прыгатавана да друку бібліяграфія беларускіх выданьняў, па этнографіі, па вытворчых сілах краіны, па гісторыі рэвалюцыйнага руху на Беларусі і гісторыі беларускага тэатру. Распрацавана болей 60 бібліографічных паказнікаў, перагледжана каля 100 назваў розных часопісаў. Вынесены на карткі артыкулы з усіх беларускіх газэт і часопісаў, якія знашліся ў Дзяржаўнай Бібліатэцы.

Бібліографічная Камісія прапануе ўсім краязнаўчым арганізацыям і асобам зьвяртацца за даведкамі бібліяграфічнага характару па адрэсу: Менск, Дзяржаўная Бібліатэка, Беларускі Аддзел або—Менск, Рэвалюцыйная 21, Бібліографічная Камісія.

У Яўрэйскім Аддзеле

У канцы кастрычніка 1925 г. пры Яўрэйскім Аддзеле Ёнбелкульту была ўтворана Камісія па вывучэньні эмаграфіі і статыстыкі яўрэйскае люднасьці Беларусі. У першую чаргу Камісія задалася мэтай вывучыць эканомічныя і соцыяльныя зьмены яўрэйскае люднасьці, якія адбыліся пад уплывам рэвалюцыі, на аснове статыстычных матар'ялаў цэнтральных

і мясцовых устаноў (ЦСУ, Дзяржплян, Камісарыяты і іх мясцовыя органы і г. д.). У склад Камісіі ўвашлі т.т. Г. Аляксандраў, Л. Вагнер, І. Угорскі, А. Шэйнін і інш., сакратар—Г. Аляксандраў.

У бліжэйшы час намечана абследаванне бюджэтаў яўрэя-селяніна і яўрэя-работніка ў Беларусі. Гэтая праца даручана т.т. Папялышку і Вагнеру.

Пачалося таксама азнаямленне з матар'яламі рэгістрацыі яўрэйскай месцачкавай люднасці.

Бібліятэка Інбелкульту

Бібліятэка пры Інбелкульце ў сучасны момант налічвае каля 12000 тамоў розных выданняў, пераважна па гісторыі, этнаграфіі, філалёгіі і соцыялогіі і складаецца з аддзелаў: агульнага, беларускага, яўрэйскага, польскага, украінскага, аддзелу старадрукаў і рукапісаў. Арганізуюцца аддзелы па пытаннях Марксызму і Навуковай Арганізацыі Працы (НОП).

Галоўным заданнем Бібліятэкі з'яўляецца абслугоўванне акадэмічнае працы сэкцый і камісій ІБК. Разам з пашырэннем дзейнасці сэкцый і камісій ідзе папаўненне Бібліятэкі навуковымі выданнямі. Так, у апошнія часы Бібліятэка папоўнілася польскімі выданнямі, набытымі ў Кракаве, Познані, Львове і Варшаве, а таксама і яўрэйскімі кнігамі, выданымі ў Варшаве, Берліне, Нью-Ёрку і Ерузалеме. Беларускі аддзел паступова папаўняецца ўсімі выданнямі, якія выходзяць з друку на Беларусі.

Асноўны фонд Бібліятэкі ІБК складаюць набытыя бібліятэкі вядомых вучоных і пісьменьнікаў: Янкі Купалы, Грота і інш.

Першы зьезд дасьледчыкаў беларускае архэалёгіі і архэографіі

17-18 студзеня 1926 году ў Менску адбыўся скліканы Інбелкультам

першы зьезд дасьледчыкаў беларускае архэалёгіі і архэографіі.

У працах зьезду прымала ўдзел 26 членаў з рашучым голасам і 8 з дарадчым.

На першым пасяджэньні ў нядзелю 17 студзеня раніцай былі заслуханы даклады:

1) З. Даўгяла—Значэньне Літоўскае Мэтрыкі, як крыніцы беларускае гісторыі;

2) В. Дружыц—Назва Літоўскае Мэтрыкі і яе мова;

3) Проф. М. Даўнар-Запольскі—Аб старых беларускіх архівах, якія знаходзяцца за межамі СССР;

4) А. Ляўданскі—Аб беларускіх гарадзішчах. (Даклад быў багата ілюстраваны плянамі 350 абследаваных гарадзішчаў).

На другім пасяджэньні—у нядзелю 17 студзеня ўвечары былі зачытаны даклады:

1) І. Сербай.—Аб архэалёгічных дасьледаваньнях у Нова-Выхаўскім раёне і на сярэднім Сажы ўлетку 1925 г. (дакладчык дэманстраваў багатыя калекцыі знаходак);

2) Проф. М. Даўнар-Запольскі—Аб старых беларускіх архівах у межах РСФСР.

У панядзелак 16-ай нядзелі ўвечары адбылося трэцяе пасяджэньне, на якім былі заслуханы даклады:

1. Ц. Зьмітраў—Аб смаленскіх архівах;

2. А. Ясенеў.—Аб віцебскіх архівах;

3. М. Мясешка—Архіўныя дасягненьні ў БССР;

4. П. Харламповіч—Аб Менскім Дзяржаўным Музэі;

5. Я. Васілевіч—Віцебскі Музэй;

6. Н. Палікарповіч—Аб дасьледаваньнях стаянак першабытнага чалавека ў нізавіне Сажа;

7. Я. Сіманаўскі—Старыя беларускія бібліятэкі, вывезеныя за межы Беларусі;

8. А. Сьпіцын—Вынікі архэалёгічных дасьледаў на тэрыторыі Беларусі да сучаснага моманту.

З'езд зачынены аб 11 гадзіне 18 студзеня. Вынесены з'ездам наступныя рэзолюцыі:

1. Аб Літоўскай Мэтрыцы

Заслухаўшы даклады аб Беларускім архіўным фондзе, так званай Літоўскай Мэтрыцы, з'езд дасьледчыкаў беларускае архэалёгіі і архэаграфіі паставіў:

1. Давясьці да ведама ўраду БССР аб неабходнасьці захаваньня Літоўскае Мэтрыкі ў межах СССР, бо яна зьяўляецца гістарычнай уласнасьцю працоўных Беларусі.

2. Прымаючы пад увагу, што вывучэньне і распацоўка даных аб мінулым Беларусі бязумоўна немагчыма бяз сталага і непасрэднага карыстаньня Літоўскай Мэтрыкай, як выключнай па зьместу і багацьцю гістарычных фактаў крыніцай, — з'езд лічыць неабходным як найхутчэй перавесці архіўны фонд Мэтрыкі Літоўскае ў БССР, на што ёсьць прынцыповая згода належных устаноў РСФСР.

3. Разам з гэтым з'езд лічыць: а) бязумоўна патрэбным выданьне Літоўскае Мэтрыкі ў друку ў мэтах даступнасьці яе для шырокіх колаў грамады і найбольшага навуковага яе скарыстаньня і б) каб гэта выданьне было дэкрэтавана асобнай пастановай Законадаўчага Органу БССР, як прадмет дзяржаўнае справы надзвычайнае культурнае каштоўнасьці.

2. Аб беларускіх архіўных фондах за межамі БССР

Вysłухаўшы даклады аб архівах, якія знаходзяцца як у межах Саюзу, так і за яго межамі і зьяўляюцца старымі беларускімі архіўнымі фондамі, з'езд паставіў:

1. З вялікім задавальненьнем констатуючы, што Галоўархіў РСФСР, жадаючы дапамагчы разьвіцьцю гістарычнае навукі Беларусі, ідзе на спатканьне жаданьням Ураду БССР аб

узвароце архіўных фондаў, якія дагэтушча Беларусі, як, напрыклад: дакуманты і кнігі старых беларускіх архіваў і ў тым ліку і адарваныя часткі Літоўскае Мэтрыкі, якія раскінуты і знаходзяцца цяпер у был. Архіве Земляробства і Зямлябудаўніцтва, у Ленінградзкай Публічнай Бібліятэцы, у б. Архэаграфічнай Камісіі, у б. Архіве Галоўнага Вайсковага Штабу, у Архіве был. Міністэрства Замежных Спраў у Маскве і ў іншых архіўных установах РСФСР, а таксама і тыя архівы, якія былі эвакуаваны ў час апошняе вайны, як, напр. — архіў Ёіцебскі і Віленскі і іншыя архіўныя фонды, — з'езд выказвае пажаданьне аб выкананьні звароту гэтых архіваў у як найхутчэйшым часе.

2. Даведаўшыся, што ў архівах Польшчы знаходзіцца значны лік архіўных матар'ялаў XV—XVIII вякоў, якія па сваім офіцыйным паходжаньні належаць да старых беларускіх архіваў, як, напрыклад: у Варшаве ў б. Галоўным Архіве Варшаўскага Суду і б. Архіве Казённой Палаты — люстрацыі, тарыфы, скарбовыя кнігі, а ў Вільні б. Цэнтральны Архіў даўных актавых кніг б. Архіў генэрал-губарнатара і б. Архіў Віленскага вучэбнага вокругу, — з'езд лічыць неабходным прасіць Урад БССР аб пастанове пытаньня аб іх звароце.

3. З абмену думак і спрэчак на зьездзе выявілася, што ў дэлегацыі паміж Польшчай і СССР, якая разглядае пытаньне аб рэдукцыі архіваў, няма прадстаўніка БССР у той час, як мае свайго прадстаўніка УССР, і выходзячы з патрэбы адстаіваньня там інтарэсаў БССР, з'езд просіць Уладу БССР падняць пытаньне аб прызначэньні ў гэтую дэлегацыю прадстаўніка БССР.

3. Аб архэалёгічных дасьледваньнях

Заслухаўшы даклады аб архэалёгічных досьледах, з'езд прышоў да перакананьня, што беларускія старажытныя помнікі не ахоўваюцца на-

лежным спосабам, самавольна раскопваюцца, разорваюцца і нішчацца, і ў звязку з гэтым пастанаўляе:

1. Прасіць Прэзідыум Інбелкульту і Гіст.-Арх. Камісію апрацаваць спецыяльныя законапраект аб старажытных помніках гісторыі і мастацтва Беларусі і правясяці ў самым хуткім часе праз законадаўчыя ўстановы БССР.

2. З абмену думак выяснілася, што ранейшыя выданні Літоўскага Статуту зьяўляюцца бібліаграфічнай рэдкасцю і не здавальняюць навуковым патрабаванням. З гэтае прычыны зьезд звяртае ўвагу Інбелкульту не наабходнасьць прыняцьця належных крокаў да выдання Літоўскага Статуту — як навуковага характару, так і для навучальных патрэб.

3. Зьезд выносіць пажаданьне і просьбу Інбелкульту, каб працы зьезду былі надрукованы.

4. Аб музэйнай справе

Заслухаўшы інфармацыю аб стане Дзяржаўных Музэяў у БССР,—

1. Зьезд лічыць патрэбным падняць перад Урадам пытаньне аб узвароце ў Музэі БССР прадметаў архэалёгіі і мастацтва, якія вывезены ў розныя часы за межы Беларусі і знаходзяцца ў Музэях РСФСР, як, напрыклад: а) у Смаленскім Музэі— 25 карцін з Горак, б) у Маскве—куфар з срэбрам і шкатулка з дыямэнтамі (брыльянтамі), эвакуаваныя з Менскага Музэю, в) з Ульянінску— часткі музэйных рэчаў беларускага гісторыка Жыркевіча.

2. Прымаючы пад увагу, што мы перажываем эпоху соцыялістычнага будаўніцтва, калі кожны музэй павінен займаць ня толькі ў галіне навукова-асьветнае працы наагул, але і ў справе ўздойму нашае вытворчасці і эаномічнага разьвіцьця адно з першых месцаў, калі кожны музэй павінен быць і правадніком практычных ведаў у самыя шырокія колы працоўных,—зьезд выражае пажаданьне, каб пры кожным Музэі БССР быў разгорнуты аддзелы сучаснае прамысловасці.

5. Аб Цэнтрархіве БССР і яго аддзелах

Заслухаўшы інфармацыю аб архіўнай справе на Беларусі, зьезд пастанаўляе:

Прыняць даклады да ведама і надрукаваць.

6. Аб узвароце бібліотэк

Абмяняўшыся думкамі па пытаньні аб бібліотэках, якія вывезены з межаў Беларусі, зьезд пастанаўляе:

1. Прасіць Інбелкульт звярнуцца да Ураду па пытаньні аб звароце ў БССР бібліотэк, вывезеных з Беларусі ў розныя часы, як, напрыклад: а) бібліотэка Храбтовіча, якая вывезена з Шчорсаў у Кіеўскі Дзяржаўны Унівэрсытэт у 1922 г., б) бібліотэка б. Полацкае Вуніядкае Сэмінарыі, якая ў 1900 г. была вывезена з Віцебску ў Кіеўскую Духовную Акадэмію, в) бібліотэка па беларусазнаўству пры Музэі Каладзева 1812 г. ў Маскоўскім Гістарычным Музэі.

Барысаўская акруговая канфэрэнцыя па краязнаўству

Барысаўская акруговая краязнаўчая канфэрэнцыя была склікана 25-26 сьнежня па ініцыятыве праўленьня акруговага т-ва з мэтай выявіць мясцовыя краязнаўчыя сілы, стан працы розных краязнаўчых арганізацый, намеціць шляхі й мэты далейшае працы, як арганізацыйнае, так і дасьледчае. На канфэрэнцыі прымалі ўдзел—прадстаўнік ЦБК Беларусі, дэлегаты раённых таварыстваў і школьных краязнаўчых гурткоў гораду і акругі, а таксама і прадстаўнікі савецкіх і грамадзкіх арганізацый.

На канфэрэнцыі заслуханы былі наступныя даклады: 1) стан краязнаўства на Беларусі і чарговыя задачы краязнаўчае працы, 2) справаздача акруговага т-ва краязнаўства, 3) даклады аб стане працы на мясцох, 4) краязнаўства і школа, 5) праблема падняцьця сельскае гаспадаркі на

Беларусі і 6) пытанні арганізацыйныя.

З дакладаў аб стане краязнаўства відаць, што ўва ўсіх раёнах ужо ёсць тэа і іншыя краязнаўчыя арганізацыі (7 раённых таварыстваў і 3 гурткі) з агульным лікам каля 305 членаў, пры Барысаўскім падтэхнікуме і 9 школах сямігодках арганізаваны школьныя гурткі, у якіх членаў да 325 чал. У краязнаўчую працу ўцягнута пакуль амаль што толькі адно настаўніцтва; агрономы, ляснічыя, статыстыкі, — працаўнікі гаспадарчых устаноў зьяўляюцца рэдкім выключэннем.

У залежнасці ад пераважнага характару складу арганізацый (асветнікі) і самая праца вядзецца, галоўным чынам, у галіне культурна-гістарычнай (збіранне этнаграфічных матэрыялаў, збіранне і вывучэнне помнікаў гісторыі і інш.); у галіне-ж прыродазнаўчай праца яшчэ слаба наладжана.

Конферэнцыя адзначыла патрэбу ўвязкі краязнаўчай працы з працай савецкіх і партыйных арганізацый і працай органаў, якія плянуюць гаспадарку, а таксама патрэбу залучэння ў краязнаўчую працу шырокіх працоўных мас, якія будуць народную гаспадарку.

У канцы конферэнцыі было перабрана праўленне акруговага т-ва, у якое ўвашлі: В. Самцэвіч (старшыня), І. Сманцар (сакратар) Рычкоў, С. Нікіфаровіч, Ю. Мазінг, І. Корзун і Плячкоў.

В. С.

Год працы Магілёўскага акруговага таварыства краязнаўства

25, 26 і 27 студзеня ў Магілёве адбылася першая акруговая краязнаўчая конферэнцыя, на якой былі падлічаны дасягненні краязнаўчай працы ў Магілёўшчыне за 1925 год.

На конферэнцыі былі прадстаўлены ўсе раённыя краязнаўчыя арганізацыі акругі, сямігодкі, а таксама

школьныя і сельсавецкія гурткі краязнаўства, якія паспелі ўтварыцца ўва многіх куткох Магілёўскае акругі.

Прадстаўнік ЦБК пры Інбелкульце З. Даўгяла прачытаў даклады аб дзейнасці Інбелкульту і аб крыніцах гісторыі Магілёўскага краю.

Адначасна конферэнцыя мела характар і святавання гадавіны Магілёўскага акруговага таварыства.

Першы арганізацыйны сход Магілёўскага акр. т-ва, скліканы па ініцыятыве АКРАНА, адбыўся 12 лістапада 1924 г. На гэтым сходзе прысутнічала 15 членаў — закладчыкаў т-ва, якія абралі часовае праўленне з 3 асоб.

На 31 снежня 1924 г. — дзень зацьвярджэння т-ва — у складзе апошняга было ўжо 29 членаў. Паслы зацьвярджэння т-ва Нар. Камісарыятам Унутр. Спраў, на трэцім агульным сходзе былі абраны сталае праўленне з 7 асоб і рэвізыйная камісія з 3 асоб. Гэты-ж сход ухваліў абклашчы ўсіх членаў т-ва грашовымі ўкладамі — уступнымі па 10 кап. і месячнымі гэтак сама па 10 кап. З гэтых грошай злажыліся сродкі т-ва, якія на сучасны момант складаюцца з 65 рублёў.

У гадавіну свайго існавання т-ва налічвала ў сваіх шэрагах ужо 60 членаў, з якіх 3 лічацца ганаровымі і 2 маюць годнасць членаў-карэспондэнтаў Інбелкульту. Па нацыянальнасці члены т-ва падзяляюцца так: беларусаў 53, вялікарасійцаў 4, яўрэяў 3; па партыйнасці: членаў КП(б)Б — 11, беспартыйных 49. Вышэйшую асвету маюць 16 членаў, настаўніцкі інстытут скончылі 9, сярэдняю асвету — 35 (у тым ліку 2 музычную і 3 сельска-гаспадарчую).

Т-ва падзяляецца на тры секцыі: прыродазнаўча-геаграфічную, этнографічна-эканамічную і культурна-гістарычную.

За год адбылося 12 агульных сходаў, 21 пасяджэнне праўлення і 5 сходаў этнографічна-эканамічнае секцыі.

У залежнасці ад патрэбы пры т-ве і пры яго секцыях утвараліся

часовыя камісіі. Так, пры этнографі-эканомічнай сэкцыі працавала камісія па прагляду сучаснага мясцовага слоўнікавага матар'ялу; пры культ-гістар. сэкцыі—камісія па раскопках у Магілеве.

За лета 1925 г. т-ва правяло 6 экскурсій па Магілеву і яго аколіцах (гл. „Наш Край“ № 2-3).

На агульных сходах т-ва было заслухана 11 навуковых дакладаў, на сэкцыйных сходах—5.

Некаторыя з гэтых дакладаў, друкуюцца ў зборніку „Магілеўшчына“.

Улетку ад т-ва выяжджала экспедыцыя ў Чачэвіцкі раён для агляду старога гарадзішча Нямкі, адкуль прывезены і зданы ў музей тры каменныя сякеры часоў Нэаліту.

Краязнаўчыя арганізацыі Магілеўшчыны звярталі асаблівую ўвагу на збіраньне матар'ялаў да слоўніка жывой мовы, на фэналёгічныя назіраньні, на вывучэньне географічнай номэнклятуры, на збіраньне фольклёру.

Матар'яльна т-ва пачынае ўзмацняцца, дзякуючы таму, што знаходзіць падтрыманьне з боку Акр. Вык. Камітэту і ЦБК.

Акр. Вык. Кам. за гэты час выдаў 50 руб. на раскопкі, 10 рублёў для агляду гарадзішча Нямкі і 190 рублёў на скліканьне акруговае канфэрэнцыі.

На акруговай канфэрэнцыі па справаздачы акруговага праўленьня ўхвалена, для ўзмацнення працы на наступны час, адразу разьмеркаваць працу паміж асобнымі камісіямі, прыцягнуўшы такім чынам да актыўнага ўдзелу ўсіх членаў т-ва.

Праэктуюцца больш ставіць публічных дакладаў ад т-ва краязнаўства і прыцягнуць раённыя т-вы да больш актыўнага корэспандаваньня ў часопісе „Наш Край“ і газэтах „Магілеўскі Селянін“ і „Сав. Беларусь“.

Краязнаўчая праца Аршанскага Рабфаку

Бягучы навуковы год—ёсьць год параўнаўча з мінулымі гадамі, больш шыбкага разьвіцьця краязнаўчае дзейнасьці сярод рабфакаўцаў. Імкненьне да вывучэньня родных кутроў ахапіла амаль што ўвесь актыў нашага Рабфаку.

Думка аб тым, што краязнаўства павінна быць адной з найгалоўнейшых падстаў нашага праграмнага навучаньня, стала паступова ажыццяўляцца. Некаторыя дысцыпліны курсу прыстасованы ў сваёй праграме да абсьледваньня, азнаямленьня з рознымі прыроднымі багацьцямі нашага краю, мясцовай прамысловасьцю, бытам і г. д. Рабфак прызнаў, што толькі краязнаўчы ўхіл у навуцы можа дапамагчы ўзгадаваць культурнага гаспадара і культурнага кваліфікаванага працаўніка.

Краязнаўчая арганізацыя ў нас утварылася па ініцыятыве Культкамісіі Рабфаку. У склад яе ўваходзяць 72 члены. Усе лектары, пастановаю Праўленьня Мясцкому Рабфаку, ёсьць правадзейныя члены Рабфакаўскага Краязнаўчага Гуртка. Супольная праца студэнцтва і настаўнікаў становіцца на пэўныя рэйкі. З боку студэнцтва ёсьць зразумелая зацікаўленасьць працаю, а настаўніцтва ідзе насустрачу іх жаданьням, дапамагае практычна навуковымі парадамі. Уся краязнаўчая праца вядзецца ў трох кірунках. Працуюць сэкцыі: 1) гістарычна-архэалягічная, 2) этнографічна-эканомічная і 3) прыродазнаўчая.

Прымаючы пад увагу тое, што праца па вывучэньні роднага краю павінна мець вялізнае грамадзкае значэньне—узяты курс на папулярныя заданьні краязнаўчых ідэй сярод шырокіх колаў працоўных мас Аршанчыны. Чытаюцца лекцыі для работнікаў і служачых розных устаноў. Яны каштоўны. Шляхам папулярных лекцый мы спадзяемся ўцягнуць у краязнаўчую працу інертную масу людзей, сярод якіх ёсьць і знаўцы

прыроды, гісторыі, эканомікі. На Рабфаку разьмяркованы даклады, вы-працоўваюцца і абгаварваюцца пляны іх, шукаюць матар'ял. Докладчыкі— настаўнікі і члены таварыства студэнтаў.

Вызначаны тэмы: помнікі стара-сьветчыны на Аршанчыне, гісторыя Воршы, гісторыя краязнаўства на Беларусі (гал. моманты) і г. д., усяго 10 тэм. Вядзецца і ўнутры-арганізацыйная праца, галоўным чынам, падгатаваўчая да вакацый і летняе працы.

Шмат надзей. Пачэснае месца ў працы рабфакаўцаў займае зьбіраньне матар'ялаў да слоўніка жывой беларускай мовы.

Інструкцыя Слоўнікавае Камісіі Ёнбелкульту вывучана, растлумачана на агульным сходзе членаў гуртка. Кожны правадзейны член цвёрда рашыў прыняць актыўны ўдзел у гэтай працы, выпрацаваў свой плян на 2-х месячны тэрмін і правёў яго праз агульны сход. Многія члены гуртка завялі сабе асаблівыя сшыткі па краязнаўству, дзе ўсё цікаўнае з боку краязнаўчых вед запісваецца. Сшытак заўсёды з краязнаўцам. Нельга ня вітаць гэты разумны падыход да зьбіраньня матар'ялаў па краязнаўству. Ужо мясцовыя словы, невядомыя ў іншых дыялектах беларускае мовы, паступаюць. Па рабфакаўскіх умовах праца па зьбіраньні матар'ялаў для ўкладаньня слоўніку— самая цікаўная і выгодная. Студэнты з розных далёкіх куткоў Беларусі,— прадстаўнікі ўсіх мясцовых гаворак, усіх акруг і раёнаў Беларусі. Пэрыод адпачынку, трэба лічыць, будзе належна выкарыстаны для краязнаўчае працы. Інструкцыі належныя дадзены. Ідзе падрыхтоўка да скарыстаньня пэрыяду вакацый на прадмет вывучэньня народных калядзкіх песень, прыказак, апавяданьняў.

Зараз ужо запісаны й перакладзены на ноты некаторыя цікаўныя народныя песні. Выпрацаваны таксама плян агульнага апісаньня свайго раёну. На кожным пасяджэньні кра-

знаўцаў сыстэматычна робяцца з мэтодычна-падгатаваўчымі мэтамі даклады для летняе падарожы-экспурсіі па Аршаншчыне, а таксама на іншыя тэмы, як прыклад, прыблізна вось якія: 1) музэй і яго будаўніцтва, 2) лекавыя расьліны Беларусі і іх зьбіраньне, 3) перапіс 1926 г. і праца там краязнаўца, 4) як весьці працу этнографічную, архэалёгічную і культурна-гістарычную.

Зацікавіліся нашыя маладыя краязнаўцы і архіўнаю працаю. Абраны камісіі па вывучэньні мясцовага Аршанскага архіву і каштоўных дакумантаў часоў Літоўска-Беларускае дзяржавы пры рабфакаўскай бібліятэцы. Дзейнасьць камісіі распачалася: вывучаюцца дакуманты старасьветчыны Аршаншчыны як на расійскай, так і на польскай мовах. Вядуць сваю дасьледчую працу нашы члены і па вывучэньні музэю г. Воршы, па вывучэньні мастацкае разьбы ў захаваных да цяперашняга часу будынках, цэрквах. Ёсць думка пабудаваць свой музэй. Вялікія надзеі ўскладаем на перапынак у занятках для ажыццяўленьня гэтае справы, бо кожны член абяцае даць свой падарунак: ці беларускую тканіну, ці тыповую вопратку, ці мадэль сельскагаспадарчых прыладаў. Замацована сысьцэлая сувязь з Акруговым Краязнаўчым Таварыствам, з Ц. Б. К. пры Ёнбелкульту, абраны дапішчыкі ў часопіс „Наш Край“.

Пажадана толькі каб Ц. Б. К. часцей высылала „Наш Край“ (вельмі каштоўны і патрэбны для працы), наагул дапамагала б маладой краязнаўчай арганізацыі аўтарытэтным словам і літаратурай і, нарэшце, паклапацілася аб пабудаваньні ў нас мэтэаролёгічнае станцыі.

Адчуваецца бадзёры настрой, і гэта дае надзею на посьпех у працы.

М. Цэхановіч.

3 магілёўскага музэю

У мінулым 1925 годзе Магілёўскі Дзярж. Музэй набыў дзеля папавеньня сваёй палеонтолёгічнае ко-

лекцый рэштку маманта—яго зуб. Набыты экзэмпляр мае па верхняй плошчы ў шырыню 3—6 сантым., а ў даўжыню—22 сент. (крыху, каля 3 сент., не хапае, бо нядаўна адбіта).

Гэты фрагмэнт знойдзены ў пачатку ліпія недалёка (1 в.) ад гораду Шклова на левым беразе ракі Дняпра. Сёлета Дняпро перасох у гэтым месцы так, што малыя дзеці пераходзілі яго тут у брод. Ад самае вады гэты зуб ляжаў не далей, як на 1,5 мэтра і быў з ісподу толькі крыху ў пяску. Да абмяленьня Дняпра яго закрывала вада.

Грамадзянін Аляксандар Чэскі (работнік з Шклоўскае фабрыкі „Бараньба“), які знашоў і прывёз у музэй азначаны мамантаў зуб, аб находцы сваёй казаў так:

6 ліпія, пад вечар, ён пераехаў у чаўне на левы бераг Дняпра, каб палавіць рыбу. І вось бачыць, што недалёка ад вады ляжыць нейкі штучны камень. Ён зацікавіўся знаходкай і ўзяў яе ў човен.

Калі прывёз знаходку на фабрыку, дык ніхто з таварышоў-работнікаў ня ведаў, што гэта такое. Пачалі біць малатком, пяклі агнём і ўсе ўпэўнены былі, што гэта камень. І толькі праз тыдзень школьны настаўнік асьвятліў, што гэта зуб маманта, які можна прадаць у музэй.

Набыты фрагмэнт зуба маманта захаваўся дэбра. Відаць, што гэта зуб ня вельмі старога маманта, бо ў музэй ёсьць зубы вялікшыя за гэты (29×8 сент.).

Уся палеонтолагічная калекцыя мамантавых касцей музэю мае ў сабе: а) 3 фрагмэнты біўняў, б) 4 ніжнія сківіцы (чэлюсьці), 5 касцей галёнка, 4 цэлыя зубы, 8 кавалкаў зубоў і ўсялякіх іншых касцей 11 экзэмп.

Усе косці маманта знойдзены ў размывах берагоў р. Дняпра і Сажа і зьяўляюцца сьведкамі аб тых часох, калі зьявіўся сюды чалавек.

3. Даўгала.

Чарговая сэсія пленуму Цэнтральнага Бюро Краязнаўства РСФСР

10—12 студзеня 1926 г. адбылася чарговая сэсія паширанага пленуму Цэнтр. Бюро Краязнаўства РСФСР у Маскве. На сэсіі былі прысутнымі прадстаўнікі ад усіх важнейшых краязнаўчых арганізацый Расіі, а ў якасьці гасьцей—прадстаўнікі Узбэкістану, Украіны і Беларусі.

У прывітальных прамовах падкрэсьлівалася разьвіцьцё краязнаўчае справы ў Саюзе Савецкіх Соцыялістычных Рэспублік і значэньне краязнаўчага руху для навукі і для дзяржаўнага будаўніцтва. Прадстаўнікі расійскіх арганізацый віталі Акадэмію Навук, як установу, якая многа дапамагала разьвіцьцю краязнаўчае справы ў РСФСР. Старшыня пасяджэньня акадэмік Ольдэнбург у вадказнай прамове заклікаў дасьледчыкаў цэнтру да цеснае сувязі з краязнаўчымі арганізацыямі.

Пасьля прывітальных прамоў сакратар ЦБК РСФСР т. Д. Сьвязікі прачытаў даклад аб працы ЦБК з студзеня 1925 г.

У дакладзе было адзначана, што перагружанасьць членаў ЦБ значна перашкаджала іх працы. З 26 членаў ЦБ 8 зусім ня мелі магчымасьці зьяўляцца на пасяджэньні.

З дакладу выявілася, што вельмі слабой была сувязь ЦБ з студэнцтвам.

Пасяджэньні ЦБК адбываліся штодзень па суботах і былі адчынены для ўсіх. У Ленінградзе адбылося 37 пасяджэньняў, у Маскоўскім адзяленьні—10. Апрача таго асобныя пасяджэньні мелі дапаможныя арганізацыі ЦБ, сярод якіх Бібліаграфічная Камісія мела 16 пасяджэньняў.

ЦБ працавала ў цеснай сувязі з Геаграфічна-Эканамічным і з Ботанічным Інстытутам. Праведзеная ЦБ рэгістрацыя краязнаўчых арганізацый паказала, што пасьля другой Усеагульнай Краязнаўчай канфэрэнцыі ўтварылася 150 новых арганізацый.

У выданым ЦБ справачніку паказана ўсяго 1.300 краязнаўчых арганізацый СССР, але пасля выхаду гэтага справачніку адчынілася 62 новыя арганізацыі і зачынілася 4.

Пэрыодычна выдаваліся Цэнтральным Бюро зборнік „Краеведение“ і штомесячнік „Известия Центрального Бюро Краеведения“.

Праца ЦБ наагул вядзецца ў Расійскім маштабе, але ЦБ лічыла сваім абавязкам дапамагаць таксама краязнаўчым арганізацыям саюзных рэспублік. Між іншым, па ўсім Саюзе пад кіраўніцтвам ЦБК РСФСР вядуцца фэаалёгічныя назіраньні, прычым з тэрыторыі Саюзу фэаалёгічныя матэрыялы пасылаюцца ў ЦБК РСФСР ад 620 наглядальнікаў з 520 пунктаў.

Асабліваю ўвагу ЦБ звярнула на школьнае краязнаўства. У гэтай галіне працуе асаблівая камісія, якая рыхтуе да друку спэцыяльныя выданьні аб мэтодах вывучэньня края ў сельскіх школах.

ЦБ лічыла патрэбным весьці падлік усіх экспэдыцый, якія маюць быць у межах РСФСР, і папярэджаць аб гэтым краязнаўчыя арганізацыі ў тых месцах, дзе гэтыя экспэдыцыі будуць працаваць.

Апрача ЦБК РСФСР, слова для справаздач было прадстаўлена прадстаўніком краязнаўчых арганізацый Саюзных Рэспублік і галоўных мясцовых арганізацый РСФСР.

Аб краязнаўчай працы на Далёкім Усходзе зрабіў даклад т. Харчэўнікаў. З дакладу выявілася, што на Далёкім Усходзе краязнаўчую працу вядзе Забайкальскае Аддзяленьне Геаграфічнага Таварыства, якое падтрымлівае сувязь з мясцовым краевым музэем, саюзам паляўнічых і з настаяніцтвам. Арганізуецца сэкцыя краязнаўства пры Плянавай Камісіі.

Ува *Усходняй Сібіры*, як паведаміў М. К. Азаноўскі, краязнаўчай працай кіруюць Іркуцкі Унівэрсытэт, Музэй, Геагр. Іст., Сэкцыя Навуковых працаўнікоў. Па мястэчках і многіх

вёсках залажыліся ў апошнія часы дробныя нізавыя краязнаўчыя арганізацыі.

У *Заходняй Сібіры*, згодна з справаздачай т. Краўкова, на чале краязнаўчуга руху стаіць Т-ва Вывучэньня Выворчых сіл Сібіры, якое падзяляецца на сэкцыі—прыродазнаўчую, эааамічную і сэкцыю вывучэньня чалавека. Асаблівая ўвага звярнана на пытаньні індустрыялізацыі Сібіры.

Ад імя краязнаўчых арганізацый *Узбекістану* гаворыць т. Бродзкі. З яго прамовы выясьняецца, што, ня гледзячы на нацыянальнае разьмежаваньне Туркестану, навуковая праца там яшчэ не разьмяжована, і фактычна Узбекістан кіруе працай па вывучэньні ўсяго Туркестану. Такую працу вядзе Сярэдняя-Азіійскі Унівэрсытэт, Туркестанскае Геаграфічнае Т-ва, Навуковае Т-ва, Камітэт аховы помнікаў. Побач з імі працуюць нацыянальныя Узбекскае і Таджыкскае Навуковыя Т-вы, Туркмэнскае Т-ва аматараў прыроды ў Палтарацку, Т-ва прыхільнікаў Кіргіскае культуры і г. д.

Мясцовыя ўмовы надаюць асаблівы характар краязнаўчай працы ў Сярэдняй Азіі. Нельга высьвятляць якое-небудзь пытаньне, звязанае з мясцовым краем, без асаблівых каштоўных экспэдыцый.

У 1925 г. такія экспэдыцыі былі накіраваны на Памір, дзе ў працягу трох месяцаў вывучаліся, з аднаго боку, рэльеф, глетчэры і іншыя асаблівасьці прыроды, з другога боку—этнографія тамтэйшых насельнікаў.

Далей экспэдыцыі былі накіраваны ў Алайскі горны ланцуг, у Кізыл-Кум, у Заілійскі Алатаў, на Ёсык-Куль, шэраг экспэдыцый на азёры Высокага Тянь-Шаня.

Экспанаты, сабраныя ў часе экспэдыцый захоўваюцца ў Сярэдня-Азіійскім Музэі, дзе ёсьць спэцыяльныя салі Узбекістану, Таджыкістану, Пэрсіі, Афганістану.

Добрыя краёвыя музэі знаходзяцца ў Чымкендзе, Самаркандзе, Алма-Аце. Намаангане.

На жаль, краязнаўчую працу пакуюць што вядуць вярхі, і шырокія колы мясцовае люднасці ня прымаюць у ёй удзелу. Аднак, ёсць надзея, што, аб'япіраючыся на савецкіх і політычных мясцовых работнікаў, а таксама на студэнцтва, можна будзе ў хуткім часе ўцягнуць у краязнаўчую працу шырэйшыя колы працоўных мас.

Для ўцягнення мас у краязнаўчую працу ў Універсітэце чытаецца шэраг спецыяльных дыклаў.

Прадстаўнік *Казакстану* (Кіргізіі) т. Дос-Магамэдаў дапаўняе даклад т. Бродзкага паведамленьнем аб працы ў Казакстане. Там збіраецца багаты матэрыял па фольклёры і этнографіі краю. Пасьля нацыянальнага разьмежаваньня Казакстан застаўся бяз буйнога гарадскога асяродку, бо Орэнбург адышоў да Расіі, а Ташкент—да Узбэкіі. Гэта ў значнай меры затрымлівае разьвіцьцё краязнаўчага руху і мясцовае навукі.

Пасьля дакладаў т. Крывародчанкі ад Украіны і т. Азбукіна аб краязнаўчай справе на Беларусі, чытаюць справаздачы т. Архангельскі аб краязнаўчай справе ў Ніжнім-Ноўгарадзе, т. Скарнякоў (Волагада), Тахо-Годі (Дагестан), Васкрасенскі (Растоў-Дон) і інш.

Даклады мясцовых арганізацый і ЦБК РСФСР выклікалі жывы абмен думак аб спосабах пашырэння краязнаўчае справы, аб увязцы краязнаўчае працы з працай дзяржаўных і політычных арганізацый і г. д. Падкрэсьлівалася вялікая карысьць для разьвіцьця краязнаўчае справы ад камандыровак членаў ЦБК на месцы.

У рэзолюцыі, прынятай у зьвязку з справаздачамі, вынесена пажаданьне аб большай плянавасьці ў працы ЦБ і аб узмацненьні сувязі з Дзяржаўнымі і партыйнымі арганізацыямі, а таксама аб большай увязцы працы Ленінградзкага ЦБК з працай Маскоўскага Аддзяленьня ЦБК.

Побач з пытаньнямі аб стане краязнаўчае справы ў РСФСР на сёсьці разглядалася пытаньне аб тым, што

такое краязнаўства. З дакладам па гэтым пытаньні выступіў проф. *Пінкевіч*.

Краязнаўства, па думцы дакладчыка, ёсць мэтад навуковага вывучэньня якойсь невялікай тэрыторыі, вылучанай паводле адміністрацыйных, нацыянальных, політычных або гаспадарчых прымет. Гэтае вывучэньне праводзіцца калектывамі або асобамі на падставе заданьняў якой-небудзь арганізацыі. Адпаведна гэтаму краязнаўства грунтуецца на працы многіх мясцовых дасьледчыкаў і, такім чынам, уцягвае ў навукова-дасьледчую працу шырокія колы працоўнае люднасці і вучнёўскае моладзі.

Краязнаўства мусіць быць цесна зьвязана з навуковымі, грамадзкімі і гаспадарчымі арганізацыямі і павінна весці сваю працу ў згодзе з агульнымі заданьнямі савецкага будаўніцтва.

Даклад т. Пінкевіча выклікаў жывыя спрэчкі, у часе якіх выказваліся думкі, што працаўнікі краязнаўства, як і вучоныя, могуць абыходзіцца бяз мэтавай установаўкі. Некаторыя опоненты лічаць краязнаўства ня толькі мэтадам, але асаблівай навукай, так сказаць, мікрогеаграфіяй.

Прадстаўнік Дагестану, т. Тахо-Годі, выказвае свой погляд на краязнаўства, як на пазнаньне краю незалежна ад вывучэньня вытворчых сіл.

Паколькі краязнаўцы займаюцца вывучэньнем фольклёру, пастолькі азначэньне проф. Пінкевіча не адпавядае жыццю.

У заключнай прамове проф. Пінкевіч падкрэсьлівае калектывнасьць краязнаўчае працы і грамадзкі яе характар. Гэтым, з аднаго боку, і мэтавай установаўкай, з другога боку, краязнаўства адрозьняецца ад мясцовай навукі. Краязнаўства—ёсць навукова-грамадзкая праца.

У рэзолюцыі, прынятай пленумам па дакладзе проф. Пінкевіча, у вагульных рысах прыняты галоўныя палажэньні дакладу.

Асаблівая ўвага пашыранага пленуму была звернена на пытаньне аб усесаюзным перапісе, які мае адбыцца ў бягучым 1926 г. З тлумачэньнямі наконт перапісу выступалі т. Радчанка і прадстаўнік ЦСУ — т. Красільнікаў. Перапісы ў Заходняй Эўропе адбываюцца звычайна раз у 10 год, у гады, якія канчаюцца на нуль або на адзінку. Урад ССР спачатку меў на ўвазе праводзіць перапісы таксама праз кожныя 10 год, пачынаючы з 1920 году. Аднак, перапіс 1920 году адбываўся ў асаблівых умовах у час грамадзкае вайны, зараз-жа пасля вайны імперыялістычнай і ня мог правільна адбіць асаблівасьці саюзнае гаспадаркі. З другога боку, перапіс гэты быў няпоўным, бо ўва многіх раёнах у часе перапісу адбывалася грамадзянская вайна. З гэтае прычыны для выяўленьня асаблівасьцяў гаспадаркі нашага Саюзу трэба правесці новы перапіс, які быў-бы адначасна дэмаграфічным, сельска-гаспадарчым і гандлёва-прамысловым. Праэктуюцца правесці перапіс сельска-гаспадарчы ўвясну пасля засева ярыны, увосені зрабіць перапіс гандлёвых і прамысловых устаноў і прыблізна ў сьнежані 1926 падлічыць людзасьць Саюзу (дэмаграфічны перапіс).

Члены пашыранага пленуму выказваліся наконт перапісу ў тым сэнсе, што краязнаўчыя арганізацыі вельмі зацікаўлены ў выніках перапісу і ахвотна дапамогуць яго правядзеньню.

У рэзолюцыі, вынесенай па гэтым пытаньні, прапануецца ўсім краязнаўчым арганізацыям прыняць удзел у працы перапісных камісій, а таксама і ў самым правядзеньні перапісу. Каб матар'ялы перапісу маглі быць найлепей выкарыстаны краязнаўчымі арганізацыямі, трэба, каб яны прынялі ўдзел у распрацоўцы гэтых матар'ялаў. Вельмі важна, каб вынікі перапісу распрацоўваліся на самых дробных адміністрацыйных-гаспадарчых адзінках, лепш за ўсё, каб апрацаваныя матар'ялы былі дапасаваны да асобных паселішчаў, бо

іначай зьмены ў адміністрацыйным падзеле Саюзу могуць зрабіць апрацаваныя матар'ялы ня прыгоднымі для параўнаньня з данымі пазьнейшых перапісаў. Асаблівую ўвагу трэба звярнуць на перапіс адсталых падканцавосных народаў, якія, як прынята думаць, выміраюць. Пытаньне аб выміраньні гэтых народаў зьяўляецца спрэчным і мае надзвычайнае навуковае значэньне.

Апрача справаздачных дакладаў, дакладаў аб сутнасьці краязнаўства і аб усесаюзным перапісе, на пленуме былі зачытаны даклады вучонага сакратара ЦБК РСФСР т. *Сьвяцкага* аб выданьнях ЦБК, т. *Глушкова* аб падрыхтоўцы і перападрыхтоўцы кваліфікаваных працаўнікоў па краязнаўству, т. *Д. А. Залатарова* аб арганізацыі штогодняга дня навукі і аб удзеле ЦБК РСФСР у наладжаньні экскурсійнае справы.

У канцы сэсіі адбыліся выбары членаў корэспондэнтаў ЦБК РСФСР і выбары намесьніка старшыні ЦБК.

Сэсія была закончана заключнай прамовай акадэміка Ольдэнбурга, які падвёў падруханак праробленай сэсіі працы і адзначыў ролю сэсіі ў гісторыі краязнаўчага руху РСФСР.

Краязнаўчая справа пад Масквой

Сетка краязнаўчых арганізацый у Маскоўскай губэрні была наладжана па ініцыятыве Маскоўскага Губэрн. Аддзелу Саюзу Працаўнікоў Асьветы.

У студзені 1923 г. пры Маскоўскім Губспрадас было ўтворана Бюро Краязнаўства, якое звязалася з ўсімі краязнаўчымі арганізацыямі губэрні, што ўжо існавалі тады, і павяло агітацыю за аб'яднаньне настаўнікаў-краязнаўцаў у павятовыя і валасныя таварыствы. У сучасны момант у губэрні ёсьць 58 дзейных краязнаўчых арганізацый, у склад якіх увашлі ня толькі настаўнікі,

але таксама агрономы, перадавыя сяляне і савецкія работнікі.

Кожны месяц Бюро склікае пашыраны пленум, у склад якога ўваходзяць прадстаўнікі мясцовых арганізацый, прычым звычайна на сесіі пленуму чытаюць даклад якой з мясцовых арганізацый і справаздачу Прэзідыуму Губ. Бюро. Апрача таго, у 1924 і 1925 г. г. былі ўсегубэрскія канфэрэнцыі, на якіх былі прачытаны мэтадолёгічныя даклады.

Ува ўсе куткі губэрні Бюро накіроўвае сваіх членаў, вядомых маскоўскіх краязнаўцаў. Штомесяц Бюро атрымлівае ад прэзідыуму Губсапрацас грашовую дапамогу ў 330 р. на закупку літаратуры для мясцовых арганізацый, на бягучыя выдаткі іх і інш.

Увясну 1925 г. ў Маскве ўтварылася Губэрскае Маскоўскае Т-ва Краязнаўства, якое ўзялося за навуковую працу па вывучэнні Маскоўскае губэрні, але Бюро Краязнаўства пры Губсапрацас ня спыніла сваю працу, але, з дапамогай Губ. Т-ва, яшчэ шырэй і глыбей яе разгарнула. У 1925 г. краязнаўчымі арганізацыямі Маскоўскай губ. было праведзена абследаванне валасцей па 5 паветах, вынікі якога будуць друкавацца асобнымі выпускамі пад назвай „Поволостных обзоров Моск. губ“. Апрача таго, у Сергіеўскім, Ленінскім, Васкрасенскім і Дмітраўскім паветах былі абследаваны саматужныя промыслы сялян. Матар'ялы, сабраныя пры гэтам абследаванні, распрацоўваюцца часткаю на мясцох, часткай у павятовых т-вах краязнаўства. Фэнолёгічныя назі-

раньні краязнаўчыя арганізацыі распрацоўваюцца на „Биостанции юных натуралистов, имени П. А. Тимирязева“ і друкуюцца ў так званых „Листках“ гэтае станцыі.

Па даручэнні павятовых выканкомаў павятовых краязнаўчых арганізацый прымалі ўдзел у складанні „Статистико-экономических обзоров“ паветаў. Па 9 паветах гэтыя „абзоры“ вышлі з друку і зьяўляюцца вельмі каштоўнымі падручнікамі для школ. Між іншым у гэтых кніжках змешчаны папаселішчныя даныя аб насельніках, гаспадарках, зямельных ужыткунасьцях і г. д.

Сярод валасных арганізацый тры выдаюць свае рукапісныя краязнаўчыя часопісы, у якіх змяшчаюцца многа інструкцый і матар'ялаў апрацаваных на месцы. Маскоўскае Губэрнскае Бюро выдае свой перыодычны друкаваны орган „Листок Краеведа“; у 1925 годзе выйшла ў свет 3 нумары гэтага часопісу.

Выданьне часопісу „Мастацкі Фольклёр“

Фольклёрная падсэкцыя Дзяржаўнае Акадэміі Мастацкіх Навук у Маскве рыхтуецца да выданьня часопісу „Мастацкі Фольклёр“. У першых двух нумарох часопісу будзе высьветлена навуковая праца па вывучэнні народнай творчасці і народнага мастацтва ў СССР за перыяд з 1917 да 1925 г.

Рэдакцыя часопісу зьвяртаецца да ўсіх асоб і арганізацый, якія працуюць над гэтымі пытаньнямі, з просьбай паведаміць аб сваёй працы.

Матар'ялы да гістарыч. бібліяграфіі Полаччыны¹⁾

Алексеев, Евгений.

1861—Полоцк и его достопримечательности.

Иллюстрація, СПб. 1861, т. VII, № 173, 174.

[С рисунком: Вид г. Полоцка с верхнего замка.]

Беляев, Ив.

1872—Разсказы из русской истории. История Полотска или сев.-зап. Руси, от древнейших времен до Люблинской Унии.

Москва. В Синод. тип. кн. 4. ч. 1. 8° 456 стр.

Беляев, И.

1870—Полоцкая православная церковь до Брестской унии.

Православное Обозрение. 1870, № 1, стр. 103—138; № 2, стр. 288—306.

Бережков, М.

1877—О торговле русских с Ригю в XIII и XIV в. в.

Журнал Минист. Нар. Просв. 1877 г. кн. 2.

Боричевскій, И.

1844—Отрывок из литовской истории. Война князей Полоцких в Семигаллии в 1106 г.

С.-Петербургскія Ведомости, 1844 г. № 28, стр. 125-126.

[...]

1864—Выписи из Полоцких магистратских книг актовых. Сообщены А. М. Сазоновым.

Витебск. Губ. Вед. 1864. № 4.

Гильдебравдт, Герман.

1874. Немецкая контора в Полоцке.

Рижскій Вестник. 1874. №№ 124. 129. 131. 134. 136. 139. 141. 144. 145.

Говорскій, К.

1864—Археологическія розысканія в окрестностях Полоцка.

Вестник Юго-Западной и Западной Россіи, Киев, 1864 г., год 2, т. I, кн. 2 (август) отд. IV, стр. 129—140.

Говорскій, К.

1860—Археологическія розысканія в окрестностях города Полоцка.

Витеб. Губ. Вед., 1860. № 11 и 12.

Говорскій, Кс.

1852—Письмо в Имп. Археологическое Общество, от 18 июня 1852 г.

Витебскія Губернскія Ведомости, 1852, № 32.

Об археолог. изысканіях в Полоцке.

[...]

1846—Грамота Сигизмунда III: об отобрании Могилевскаго Спасскаго монастыря от Полоцкаго епископа Феофана и о поручении его в ведение граждан со всеми к нему принадлежащими угодьями 1588 г.

Могилевскія Губернскія Ведомости, 1846 г., № 12, стр. 180—182.

Данилевич, В. Е. Студ.

1896.—Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV ст. Соч. удост. золотой медали.

Университетскія Известія. Киев, 1896. янв. стр. 1—38, февр., стр. 39—80, май стр. 81—132, июнь стр. 133—176, сент. стр. 177—219, ноябрь стр. 219—260 + I—XVII.

Данилевич, В. Е.

1896—Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV столетія. Киев. 8°. стр. 260.

Данилевич, В. Е.

1898—Пути сообщения Полоцкой

¹⁾ З картотэкі Бібліяграфічнае Камісіі ІБК. Транскрыпцыя вытрымана старая, апрача „Ъ“ і „Ь“, якіх няма ў друкарні. Рэд.

земли до конца XIV столетія.

Юрьев. Тип. Маттисена. 8^о, стр. 20.

[Отгиск из „Сборника Учено-Литературнаго О-ва при Импер. Юрьевском Ун-те вып. I].

Зедделер, А. И. барон,

1856—Полоцк, уездный город Витебской губернии. Сражение под Полоцком в Отечественную войну 1812 г. (5 Авг. 6, 7 и 8 Окт.) Барона А. И. Зедделера.

Воен. Энци. Лекс. СПб. 1856, изд. 2, т. X, стр. 376—382.

Зорин, Н. И.

1910—Минувшее и настоящее г. Полоцка. (К торжеству перенесения мощей преп. Ефросинии из Киева в Полоцк). Краткій историческій очерк. Полоцк, стр. 36. Ц. 35 к.

Keussler, Fr. ✓

1895—Das livische und lettische Dünengebiet und die Fürsten von Polozk, Gericke und Kokenhusen am Ausgang des XII und Zu Beginn des XIII Jahrhunderts.

Riga.

Коркунов, М.

1837—Карта военных действий между русскими и поляками в 1579 г., и тогдашніе планы города Полоцка и окрестных крепостей.

С.-Петербург, тип. Ак. Наук 8^о. 15 стр. + 7 планов.

[Из „журн. Мин. Нар. Просв.“ 1837, № 8].

Красавицкій, П. М.

1911—Памятники церковной старины Полоцко-Витебскаго края и их охраненіе. (Доклад в Витебской учен. архивной комиссіи). Отд. отт. из кн. I Полоцко-Витебской Старины. Витебск. 8^о, стр. 64.

Леонардов, Д. С.

1912—Полоцкій князь Всеслав и его время. Полоцко-Витебская Старина. 1912, в II. стр. 121—216.

[Указание на легенды, песни, касающіеся Всеслава].

Лучицкій, И. В.

1892—К исторіи торговых сноше-

ній Ганзы с северо-зап. и южной Русью.

Чтенія в Общ. Нестора летописца VI, 1892, стр. 82.

[О торговых сношениях ряда белорусских городов в XIII—XV в. в].

Маркевич, Н.

1836—Андрей Ольгердович, князь Полоцкій. Большой историч. словарь Н. Маркевича. Москва. 8^о, стр. 16.

[...]

1864—Матеріалы для исторіи. Выписка из Полоцких магистратских книг XVII в. Сообщено А. Созоновым.

Витебск. Губ. Вед. 1864. № 6, 10.

[...]

1863—Матеріалы для исторіи г. Полоцка в эпоху зависимости его от Польши.

Две жалованныя грамоты: г. Витебску 1559 г. и Стефана Баторія г. Полоцку 1580 г.

Вестник Юго-Зап. и Зап. Россіи 1863 № 12, стр. 53—64.

[...]

1864—Матеріалы для исторіи г. Полоцка. 1—3 (1633, 1643 и 1638 г.). (Сообщены А. М. Сазоновым в Витебск. Губ. Вед.)

Вестник Юго-Западной и Западной Россіи, Киев, 1864 г., год 2, т. II, кн. 6 (декабрь), отд. I, стр. 17—22.

[...]

1863—Матеріалы для исторіи г. Витебска и Полоцка в эпоху зависимости их от Польши. I. Жалованная подтвердительная грамота короля Сигизмунда 1-го г. Витебску, на права и вольности, дарованныя этому городу прежними королями, 1509 г., февраля 18.

2. Жалованная подтвердительная грамота короля Стефана Баторія городу Полотску на разныя права и вольности. 1580 г. мая 7.

Вестник Юго-Западной и Западной Россіи, Киев, 1863 г., год I, т. IV, кн. XII (июнь), отд. I, стр. 53—64.

[...]

1864—Матеріалы для исторіи. Инвентарь имущества архіепископіи По-

лоцкой, сост. 1618 г. Янв. 10 дня.
Извлечено А. Сементовским.

Витебскія Губ. Вед. 1864. № 9.

V **Mienicki, R.**

1913—Z przeszłości województwa Połockiego.

Ziemia, 1913, № 11—17.

Mienicki, Wincenty.

1894—Krótka wiadomość o najdawniejszej rewizji województwa Połockiego.

Odbitek z Wiadomości numizm. archeol. Kraków, nakład Towarzystwa numizm., druk W. Anczyca i Sp. 8°, str. 7.

Морель, Ал.

1908—Исторія города Полотска и возникновение полотскаго кадетскаго корпуса. Вильна.

[...]

1860—О введеніи римскаго католицизма в Белоруссіи. (Отрывок из не-изданной исторіи Полоцкой епархіи).

Витеб. Губ. Вед. 1860, № 15—18.

Оглоблин, Н. Н.

1880—Об'яснительная записка к карте Полоцкаго повета во 2-ой полов. XVI века.

Сборник Археолог. Института. Кн. III и IV. 1880 г.

[...]

1846—О древних камнях с надписями, находящихся в р. Двине (от XIII в.) близъ Полотска и Дисны.

Витебскія Губернскія Ведомости. 1846, № 14, стр. 1—4.

[...]

✓ 1876—О древних замках и окопах в Полоцкой губерніи.

Полоцкія Губ. Вед. 1876, № 49, 51.

Павлинов, А. М.

1895—Древности Витебска и Полоцка.

Труды IX Археолог. С'езда 1893 г. I, 1—26 стр.

V **Plater, A.**

1842-43. — O Starożytnych kamieniach z napisami, znajdujących się w rzece Dźwinie (od XIII wieku) koło Połocka i Dźisny.

Rubon 1842, II, str. 37—48.

Przyjaciel Ludu, 1843, № 39.

Richardot Dezyderyusz, S. J.

1818—Wiadomość o Połocku.

Miesięcznik Połocki, 1818 г. Tom. I.

[...]

1861.—Полоцк и его примечательности.

Иллюстрація. 1861. № 173.

[...]

1911 — Полоцко-Витебская Старина. Изданіе Витебской ученой архивной Комиссіи. Витебск, тип. Неймана, 8°.

Кн. I ч. I 64+8+12+64 стр.+4 таб. рис. ч. II. 10+10+8+12+12+6+6+8 стр.

[...]

Полоцкая ревизія 1552 года. К изданію приготвил И. И. Лаппо.

[Печатано под наблюдением И. Лаппо], 8°, XXII+236+(2) стр.

[...]

1864—Привилегіи королей польских на местечко Михайлово, оно же и Сиротино, находящееся в Полотском у. Витебской губ. Сообщено К. Садовским.

Витебскія Губ. Вед. 1864. № 42.

[...]

1864 — Постановление старост и всех Полоцких сапожных дел мастеров о продаже обуви. (1640). Материалы для исторіи Витебской губерніи.

Витебскія Губернскія Ведомости. 1864. № 17.

[...]

1905 — Россія. Полное географическое описание нашего отечества под редакціей В. П. Семенова.

Том IX. Верхнее Поднепровье и Белоруссія.

СПБ. 8°. 619 стр. с рис. 1 (Аб г. Полацку на стар. 498—505).

Савельев-Ростиславич, Н. В.

1856—Полоцкое княжество и Полоцк. — Осада и взятіе Полоцка Юанном Грозным.

Воен. Энцикл. Лекс. изд. 2-е, т. X, стр. 374—376.

Сапунов, А.

1888—Витебская Старина. Том V.

Матеріалы для історіі Полоцкой епархіі. Часть 1, с 47 отдельными приложеніями. Составил и издал А. Сапунов.

Витебск. 8°. 4+CLXIV+646+XX стр.+47 таблиц.

А. С.

1901—Полоцк и Витебск в 20-х годах прошлаго века.

Витебскія Губернскія Ведомости. 1901, №№ 113, 114.

Сапунов, А.

1885—Витебская Старина. Том IV, часть 1.

Полоцкое воеводство под властью царя Іоанна Васильевича Грознаго (1563—1586).

Часть 2. Полоцкое и Витебское воеводства под властью царя Алексея Михайловича (1654—1667). Витебск. 8°, стр. IV+76+274+394+XII+12 таблиц+4 плана.

Сапунов, А.

s. a.—Рисунки крепостей, построенных по повеленію царя Івана Васильевича Грознаго после завоеванія Полоцка, в 1563 году. s. e. 8°. 16 стр.+6 планов.

С. А. [Сапунов].

1901—Полоцк, Витебск и Минск в 20-х годах прошлаго века.

Витебск, губ. тип. 16°, 28 стр.

(Отдельные оттиски из № № 113, 114 и 128 „Витебских Губернских Ведомостей“).

Сапунов, А.

1898—Архив Полоцкой Духовной Консистоіи. (Оттиск из 1-го тома Трудов Археографической Комиссіи Импер. Москов. Археологическаго Об-ва).

Москва, печ. Снегиревой. 8°, 168 стр.

Сапунов, А.

1893—Река Западная Двина. Историко-географическій очерк, с картами, планами и рисунками. Составил и издал А. Сапунов.

Витебск. 8°. 512+LXIX стр. с рис. (Аб г. Полацку на стар. 406—432).

Сапунов, А.

s. a.—Сказанія исландских или скандинавских саг о Полоцке, князьях полоцких и р. Западной Двине.

s. e. 8°. 34 стр.

SAS, J.

1911—W sprawie jezuitów na Białej Rusi. Z okaryi książki M. Loreta „Kościół katolicki a Katarzyna II“.

Przegląd Powszechny. 1911. T. CX. стр. 187—208 и 369—381.

Сементовскій, А.

1877—Полотск. Историко-статистическій очерк А. Сементовскаго.

Памятная книжка Витебской губерніи на 1878 год. 1877, стр. 12—50.

Сементовскій, А.

1867—Памятники старины Витебской губерніи, с рисунками в тексте и картою.

СПБ. Тип. К. Вульфа. 8°. II+74 стр. Ц. 1 р. 50 к.

Сементовскій, А.

1864 — Историко-статистическія сведенія об уездных городах Витебской губерніи.

Памятная книжка Витебской губ. на 1864 г., стр. 117—179.

Сементовскій, А.

1868 — Статистическія данныя о последствиях войны 1812 г. для г. Полотска.

Витебскія Губ. Вед. 1868. № 86.

Stebelski.

1782 — Chronologia, albo porządne według lat zebranie znaczniejszych w Król. Pols. i W. X. Lit(ewskim) a mianowicie na Białej Rusi w Połocku dziejów i rewolucyi, zwłaszcza tych, które się tyczą tak starodawnego monastera s. Spasa za Połockiem
...niegdyś przez ss. Panny M. Eufrozynę i Parascęwіę rządzone. 2 tomy.

Wilno. 8°.

Тарасенко-Атрешков, Любим.

1847—Поморье бывшего удельнаго княжества Полоцкаго, сопредельнаго ему Псковскаго и Великаго Новгорода.

Финскій Вестник. 1847 г. Т. 24, № 12, отд. 2., стр. 1—18.

[...]

1856 — Тетрадь; в ней писаны рубежи городу Полотцу и Полотцкому повету с Виленским поветом и с Витебским и с иными порубежными городами, и рубежи городу Озеричу с Витебским и с Сурожом и с иными порубежными местами. 7071 г. (1653 г.). Достав. П. С. Савельев.

Врем. Моск. Общ. Ист. кн. 24, стр. 1—48.

Тихомиров, Ив.

1877—Торговья сношения Полоцка с Ливонией в XIV веке.

1877. Журнал Министерства Народного Просвещения. Част. 194 декабрь, отд. II, стр. 232—239.

[...]

1864—Три письма королей польских и одно пана воеводы Полот-

скаго, изображающія меры, принимавшіяся польским правительством к подавлению православной веры в пределах бывшего Полотскаго и Витебскаго воеводств. (1643). Извлечено из дел А. Сазоновым.

Витебскія Губ. Вед. 1864. № 35.

Szujski, Józef.

1880—Rewizya województwa Połockiego z roku 1552.

Kraków. Nakł. Akademii umiej. Druk. W. Z. Anczyca i Sp. 8°, Str. 412.

(Archiwum Komisji historycznej, t. II).

Эвальд, Э.

1854—Полоцкая Старина.

СПБургскія Вѣдомости, 1854, № 223, стр. 1111-1112.

Janowski, Ludwik.

1905—Uniwersytet w Połocku.

Kurjer litewski, 1905, N 73-74.

З Ы М Е С Т.

	стар
Назар Бываеўскі—Вялікае сьвята беларускае культуры.	5
М. Шчакаціхін—Дрэварыты і орнамент у выданьнях Скарыны	8
Д. Васілеўскі—Крыніцы мінулага Беларусі	18
М. Вэйнгер—Геаграфічная номэнклятура ў вуснах яўрэяў	19
А. Фядзюшын—Дзяржаўны паляўнічы запаведнік БССР	24
М. Зьбіткоўскі—Аб морве і гадоўлі шаўкоўнага вусеня ў Слуцкай акрузе	29
О. Палянская—Аб удзеле краязнаўчых арганізацый у справе геаботанічнага дасьледваньня Беларусі	30
Бюлетэнь надвор'я па БССР за кастрычнік 1925 г.	33
З матар'ялаў, прысланых у ЦБК краязнаўчымі арганізацыямі:	
Апісаньне Койданаўскага замку	37
Пахаваньне стралы	41
Анкеты, праграмы і інструкцыі:	
Апытальны ліст	43
Інструкцыя да зьбіраньня беларускіх народных тэрмінаў па анатоміі жывёл	47
Хроніка	54
Матар'ялы да гістарыч. бібліяграфіі Полаччыны	68

ЦАНА 40 кап.

